

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XVI. évfolyam

2009. 3. szám

E számunk szerzői

Kenyeres István (BFL, főigazgató-helyettes),
Korpás Zoltán (történész),
Kovács Tamás (MOL, levéltáros),
Szakály Sándor (egyetemi tanár, az MTA doktora,
Pannon Egyetem (Veszprém)),
Tóth Hajnalka (Szegei Tudományegyetem BTK, történész)

BFL = Budapest Főváros Levéltára, BTK = Bölcsészettudományi Kar,
MOL = Magyar Országos Levéltár, MTA = Magyar Tudományos Akadémia

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon

II. Batthyány Ádám. „Gróf Batthyány II. Ádám a Történelmi Képcsarnokban őrzött XVII. századi olajfestményről id. Weinwurm Antal eredeti felvétele.”

Forrás: *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc 1676–1735. I. kötet.

Bp., 1907. (Magyar történelmi életrajzok.) 109. p.

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány

Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdája

Felelős vezető: Pesti Márta

ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XVI. évfolyam

2009. 3. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente három alkalommal (összesen 30 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár. *Székhely:* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

E-mail: kenyeresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu
siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu
oross.andras@mol.gov.hu, polonkai@bparchiv.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

KORPÁS ZOLTÁN

I. FERDINÁND LEVELEZÉSE V. KÁROLY MELLETTI KÖVETÉVEL,
JUAN ALONSO DE GÁMIZZAL
(1542–1556)

II. közlemény¹
1545–1556.

24.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.
Nürnberg, 1545. március 8.

Március 2-án elindult Prágából. Rendkívül rossz néven és felháborodva vette azt a választ, amit a császár adott a négy birodalmi körzet kapcsán. Másolatban megküldi a császárral kötött egyezményét és tiltakozik amiatt, hogy a körzetek azt állítják, hogy nem jár a 311.000 forint Ferdinándnak. A császárnak nem áll jogában, hogy ezt a pénzt tőle elvegye. Az egyezmény szerint Ferdinándot illeti meg a birodalmi segély által megajánlott 311.000 forint és a császár köteles kifizetni, akár más körzetekből is. A saját rendkívül nagy nehézségeinek tudatában és az égető ügyek mellett elvárja, hogy ha a birodalmi segélyt nem fizetik meg időben és másképp nem tudja a császár megoldani, akkor saját pénzéből fizesse ki őt. Ő erre a pénzösszegre már előre hitelt is felvett, hiszen a négy körzetnek két hónapon belül fizetnie kell. Az idő letelt és a követek és a császár felmérhetik, hogy a hitelezők Ferdinándba vetett bizalma csökkent és ami még rosszabb, a jövőben a hitelek felvétele nehezebbé és sokkal drágábbá válik számára. Ha ez a hitelügylet kudarcot vall, akkor lehetetlennek találja, hogy Prágából a birodalmi gyűlésre menjen, hogy a császárral találkozzon, hiszen sehonnan sem lesz pénze, hogy az itteni ügyeket rendben hagyja és ezek távollétében nem fognak megoldódni. Csodálkozik azon is, hogy Granvelle letagadta a császárral kötött egyezményt. Ha Wormsba érkezik, akkor személyesen tárgyalja meg Granvellel és onnan ír majd a császárnak is. Szóban tájékoztassák a

¹ Jelen közlemény első részét lásd a Fons előző számában.

császárt, Mária királynét és a császári gyóntatót e levél tartalmáról. Utasítja a követeket, hogy a császárral engedélyeztessék, hogy 22.000 dukát értékű hitelt felvegyen. A császár utasítása szerint elküldi az emberét, hogy Trientben tárgyaljon Diego Hurtado de Mendozával, illetve már kiadta a tiltást, hogy a katonák Franciaország felé vonuljanak. A portugál király levelére Wormsból fog válaszolni. Arról, amit Pedro Lasso de Castilla írt Ferdinánd gyermekeiről és udvaruk helyzetéről, Wormsba érkezését követően hoz döntést róluk.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, el dia que partimos de Praga que fue el segundo deste recebimos en el camino vuestro despacho de XXII del passado y huvimos harto desplacer con el specialmente con la respuesta que el emperador mi señor os dio a los dichos quatro circulos² para lo qual como aveys entendido por la copia que alla enbiamos del concierto hecho entre Su Magestad y mi no tienen ninguna razon y por el los dichos circulos no valiendo mas de CCCXI mil florines como no lo valen ni a un tantos con mucho, son nuestros y Su Magestad no nos los puede quitar y no solamente estos pero dichos que a el recuperaron es obligado a cumplimos lo que faltare para los CCCXI mil florines que avemos de aver segun el concierto que entre nosotros hubo, el qual fue que yo huviessse de aver de la ayuda del imperio los dichos CCCXI mil florines y Su Magestad nos los deve hazer pagar y cumplir en los otros circulos ya que estos no bastan ni llegan a ellos y no deve dezir que lo hilamos delgado con el pues con mas causa podriamos alegar que el lo haze conmigo sera y esterilmente pues fuera justo y razonable y a que no tuvieramos para esto el derecho que tenemos que consideradas nuestras grandes necesidades y cosas arduas e importantes que proveer nos ayudara para ellas de sus propios dineros aunque no huviera precedido ni yntervenido esta ayuda del ymperio para el efecto dela qual sabe lo que valia y hizo nuestra diligencia y solicitud y que sin ella nunca Su Magestad sacara ny pudiera aver nada de cuya causa sola aunque faltassen todas las otras que ay nos los avia de conceder, pero ya que esta subasta baste y valganos la razon y derecho que

2 Reichskreis, birodalmi körzet — I. Miksa császár 1500. évi reformját követően felállított, közös védekezésre és adószedésre szolgáló alapegységek. A tárgyalat korban összesen 10 körzet létezett.

tenemos y tendiendo los por ciertos avemos tomado a cambio lo que delos dichos cuatro circulos restava a pagar dentro de dos meses a lo mas largo y dado para ello nuestra fe y palabra y juntamente fiadores que lo paguen de su bolsa passado el termino y si huviesse falta podeys considerar en quanta caeria nuestra fe y credito assi con los mercaderes como con los fiadores y con quanta difficultad y trabajo podriamos de aqui allende hallar dineros sy agora no cumpliessemos con ellos y si no huvieramos hecho este cambio fuera ympossible que pudieramos salir al presente de Praga para venir a la dieta como Su Magestad nos enbio a mandar pues no teniamos de donde aver tan presto dineros para dexar proveydas las cosas que en nuestra ausiencia no podian quedar sin bastante provision assi mesmo nos maravillamos de Granvela que aya podido negar lo que en el dicho concierto se contiene sabiendo ser verdad lo que dezimos y luego que llegemos a Bormes³ que sera el viernes que viene plaziendo a dios hablaremos con el en la materia y de ally scrivimos a Su Magestad sobre ello si caso fuere que en este medio tiempo no nos ayayis scritto mejor resolucion y respuesta con lo que el confessor huviere hecho la qual speramos cada ora y a la causa no scrivimos agora a Su Magestad en ello pero sera bien que aviendo oportunidad le ynformareys de lo que aqui dezimos y le torneys a hazer gran ynstancia para que nos los dexe pues son nuestros como esta dicho y lo mesmo hareys a cerca de la serenissima reyna nuestra hermana y del confessor⁴.

Assi mesmo porneys diligencia que nos conceda la licencia que le supplicamos para la venta de los XXII mil ducados por la necessidad que dello ay como ya esta dicho.

Quanto a la persona que Su Magestad manda que enbiamos a Trento⁵ a juntarse con don Diego de Mendoça⁶ para lo del concilio la mandaremos despachar lo mas presto que ser pueda y la prohibicion de los soldados que salian para Francia estava ya hecha antes que viniesse vuestra carta.

Las cartas del rey de Portugal⁷ hemos recebido y desde Bormes daremos respuesta a ellas por agora no ay lugar.

Quanto a lo que vos don Pero Lasso nos scrivis a cerca de mis hijos y del estado de la casa en llegando a Bormes miraremos lo que se ha de hazer en todo y nos

3 Worms.

4 Feltehetően Domingo de Soto (1494–1570).

5 Trient.

6 Diego Hurtado de Mendoza (1505–1575). V. Károly követe a trienti zsinaton.

7 III. János (1521–1557).

determinaremos en ello pues ya antes no puede ser y os agradecemos lo que antes y agora nos aveys scritto de Nurenberg⁸ VIII de março 1545.

El rey

Juan de Castillejo

Verso

Al noble don Pero Lasso de Castilla nuestro cavallerizo mayor y al licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo amados nuestros acerca de la Magestad Cesarea.

+1545

Del rey mi señor de VIII de março de Nurimberg.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 37.

25.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Worms, 1545. április 17.

Nem érkezett még meg a 22.000 escudo hitel felvételére az engedély. Mivel a császár megígérte neki, ő már alá is írta a hitelszerződést. Sürgeti a követeket, hogy dolgozzanak a pénz megszerzésén.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 39.

⁸ Nürnberg.

26.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Worms, 1545. április 28.

Továbbra sincs semmilyen eredmény a 22.000 escudo ügyében, sürgeti, hogy a követek intézkedjenek.

„Álvaro de Sande tábornester és Altenpaig komisszárius értesítését útközben kaptam meg. Ők a spanyol gyalogsággal vannak és jelezték, ahogy partra szállnak, szükséges a zsoldhátralékuk megfizetése, illetve ki kell fizetni a plussz összegeket (ventaja), amelyből ahol átvonulnak, élelmet tudnak venni. Miután ideértek, ne legyen lehetőségük senkinek sem kárt okozni. Ezt nem lehetne kivédeni, ha nem fizetik ki őket, hiszen az a két havi zsold, amit induláskor megkaptak, azzal ugyan felruházták és felkészítették őket, de már rég elfogyott. Ha pénz nélkül vonulnak, nem tudnak megélni. Igazuk van ebben és erről az ügyről már írtam a császárnak Flandriába, kérve őt, hogy fizesse meg az említett zsoldot, olyan formában, hogy amire ők Bécsbe érkeznek, már ott találják a pénzt...”⁹

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 40.

27.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Worms, 1545. május 8.

„A nápolyi 22.000 dukát felvételére szóló engedélyt, és amit a császár az ügyben a nápolyi alkirálynak írt megkaptuk és elégedettek vagyunk vele. Ez ügyen többet már nem kell tenni.”¹⁰

⁹ „El maestro de campo don Alvaro de Sande y el comisario Altenpaig que van con la infanteria española nos han scritto del camino que es muy necesario darse una paga a la gente al embarcar que se les deve y aun de ventaja para que puedan por donde passaren pagar lo que comieren y despues de llegados abaxo y no aya lugar de hazer ningun desorden ni agarvio a nadie que no se podra escusar no siendo pagados porque por averse vestido y adereçado con las dos pagas que les dieron van ya sin dineros y sin ellos no pueden vivir en lo qual tienen razon y a la causa scrivimos a su majestad en Flandes supplicandole mande luego proveer la dicha paga de manera que la hallen en Viena quando alla llegaren...”

Nem tudja, hogy miként oldódik meg a Bécs felé tartó spanyol gyalogság zsoldja. Sande újból írt, hogy lássák el seregét. Ferdinánd továbbítja a tábornester levelét a császár számára. Kérelmezi, hogy a császár fizesse ki a zsoldot.

„Rendkívül fontos lenne (Sande serege és a megígért pénz), leginkább most, amikor a határokon törökök állomásoznak és fontos lenne, hogy (a spanyolokat) harcba vethessék ellenük. Ha (a törökök) Eger ostromát tervezik, mint ahogy attól tartani lehet, (a spanyolok) megsegíthetnék (a várost). (Ferdinánd) attól fél, hogy a zsoldhiány következtében e feladatokat elhanyagolják. (A nyújtott segítség) által a magyarokban és a mi tartományainkban növekedne Császári Ófelségébe vetett remény és jó vélemény, látva, hogy saját embereivel és saját költségén védelmezi őket. Ez ügyben írtam Granvelle úrnak és Ófelségének is.”¹¹

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 41.

28.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castellához és Juan Alonso Gámizhoz.

Prága, 1545. augusztus 18.

Miután Wormsból a császárral való találkozást követően visszaindult Prágába, útközben fiával egyetemben betegek lettek. Prágában a feleségét meggyógyultan találta. Megkapta Gámiz levelét, amiben a követ beszámolt arról, hogy a császár és I. Ferdinánd fia egyaránt jól vannak. A magyar, cseh és az örökös tartományok rendjei számára küldendő császári levél tartalmilag megfelelő. Amennyiben V. Károly Wormsból való távozását követően mégsem küldte volna el, akkor Gámiz tegyen meg mindent, hogy a levelek útnak induljanak.

Még Wormsban tárgyalt a császárral, hogy néhány itáliai fejedelem támogatását kéri Bécs megerősítésére. A császár álláspontja szerint ez nem szerencsés, mert

10 „La licencia para la venta de los 22.000 ducados de Napoles y la causa que su majestad juntamente scrive al visorrey sobrello avemos recebido y nos parece que viene muy bien y assi no ay mas que dezir cerca dellos.”

11 „...es muy necesario mayormente agora que ay turcos en los confines y sera menester oponerseles a lo que quisieren emprender y yendo a cercar a Agria como se teme que la cerraran puedan yrta a socorrer y no lo dexen de hazer por falta de paga, con lo qual crecera la opinion y esperanza que de su majestad tienen los hungaros y los de nuestras provincias viendo que su gente y a su costa los defiende y ampara y sobrello scrive tambien mossio de Granvela a su majestad...”

8–10.000 dukátnál többet nem fognak adni, ami viszont mindkettőjük számára presztízsveszteséget jelenthet. A válasz kapcsán, amit ez ügyben Granvelle adott Salm grófnak és Ferdinánd képviselőinek — miszerint a császár más úton akar eredményt elérni az említett fejedelmeknél —, Gámizt és Lasso de Castillát arra utasítja, hogy ne ellenkezzenek, ha így van. Ugyanakkor Granvellet emlékeztessék arra, hogy mennyire fontos az egész kereszténység számára Bécs megerősítése és Ferdinándnak erre nagyon kevés eszköz áll rendelkezésére. Bízunk abban, hogy a császár véleménye is megváltozik. Örömmel nyugtázták, hogy átadták levelét a császárnak, biztos abban, hogy megértő lesz.

A birodalmi gyűlés felfüggesztéséről már értesült, örül, hogy Salinas utasítása megérkezett időben s, hogy Juan de Figueroát is értesíteni tudták.

A magyarországi spanyol gyalogság tagja, Felipe de Herrera, nemcsak jól szolgálta a császárt és jó híre van, hanem 1532-ben, mielőtt még a császár Bécsig eljött volna, már Ferdinándot szolgálta és most is hasonló jó cselekedeteket végzett. Ferdinánd támogatni akarja, mert tudomására jutott, hogy korábban Brindisiben történt zavargásokban egy kompánia spanyol gyalogos tagjaként ő is ott volt. Emiatt a császár megharagudott rá és nem hajlandó engedélyt adni, hogy megbocsátásért elébe járuljon és beszámoljon a történekről. Ő hitelt érdemlőnek tartja don Felipe szavát és kéri Gámizt, hogy érje el a császárnál, hogy a spanyol katona a császár kezét megcsókolhassa.

Egy morva nemes szeretné az egyik fiát a császár udvarába apródként elhelyezni. Ferdinánd ezt V. Károlyhoz írt levelében támogatja és kéri Gámizt, hogy járjon el az ügyben a császárnál.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, despues que partimos de Wormes de la presencia del emperador mi señor proseguimos nuestro camino no sin algun trabajo a causa de largura del y de los calores que tuvimos que fueron grandes hasta esta cibdad a donde llegamos con salud yo y mi hijo, a los VIII y el a los X del presente y con ella a Dios gracias hallamos a la Reyna mi muger de que huvimos el plazer y contentamiento que podeys considerar por aver estado antes harto mal dispuesta segun alla aviades entendido lo qual y la necessidad que avia de nuestra llegada aca nos hizo dar un poco de mas pressa en el

caminar, pero ya quedamos mas descansado y entendiendo en las cosas deste reyno que tenian necessidad de nuestra presencia.

La bispera de nuestra señora recibimos vuestras cartas de V deste con que holgamos mucho por saber la buena dispusicion de salud conque quedava Su Magestad y mi hijo y quanto a las letras que se avian de despachar para este reyno y el de Hungria y las otras nuestras provincias hereditables de parte de Su Magestad no se demanada en ellas segun avreys visto cosa que no sea muy justa y honesta y assi le avra parecido a moss de Granvela y al obispo su hijo¹² despues que avian visto las copias dellas y no dudamos que Su Magestad las aya mandado despachar antes de la partida de Wormes de que holgaríamos y ya que por la presencia della no se aya hecho terneys cuidado della dar en quanto se despachen y de enbirlas luego.

Estando en Wormes hablamos a Su Magestad sobre el ayuda que queriamos pedir a los potentados de Ytalia para la fortificacion de Viena que tan necessaria es y despues de muchas razones que sobre el pro y contra passamos, Su Magestad no dixo que no la pidiessemos salvo que se podra aver poca cosa porque no passaria de VIII o a X mil ducados y que seria verguença demandarla y segun la respuesta que agora ha dado moss de Granvela a lo que el conde de Salm y vosotros le propusistes cerca della sospechamos que salga de Su Magestad y que el tenga pensamiento de aprovecharse dellos dichos potentados por otra via y no este bien en esta nuestra demanda porque no sea perjuizio y estorvo para la suya y en tal caso siendo esta su voluntad por no yr contra ella aunque qualquier ayuda que por esta via nos viniera fuera muy a proposito no queremos que se pida ni procura pero no dexeys de traer todavia a la memoria de monseñor Granvela la grandissima necessidad que aquella cibdad tiene de ser fortificada y lo mucho que en ello va no solamente a my y a nuestras tierras pero a toda la xpiandad para lo qual de nuestra parte ay tan poca posibilidad como ya Su Magestad y el an entendido y si fuere possible que Su Magestad considerada la necessidad que tenemos consienta y aya por bien que la pidamos y procuremos holgaremos mucho dello y sera menester que el les scriva rogandoles por ella para que lo hagan de mejor gana y si no quisiere sera fuera aver paciencia pero desupes si algo falta huviere como no la podra dexar de aver Su Magestad no terna razon de nos poner la culpa pues ha sido sufficientemente advertido dello poco que para ello ay y viniendo a coyuntura sera bien que lo digays assi a Su Magestad.

Holgado avemos que ayays dado nuestra carta a Su Magestad y tenemos por cierto que no la avra tomado de mala parte porque allende de yr con mucha

12 Antoine Perrenot de Granvelle (1517–1586).

modestia y comedimiento lo que le scrivimos a Su Magestad con su gran prudencia avra entendido y conocido que tenemos mucha razon en ello y assi speramos que hara en el caso lo que desseamos y vosotros deveys estar siempre con advertencia de saber y entender todo lo que passa y se platica aquí adelante en el negocio y damos aviso dello para que lo sepamos y hagamos lo que parezca convenir.

Del recesso de la dicha dieta nos dieron aviso nuestro agentes que alla quedaron y no ay que dezir sobre ello en esta ny otra cosa sino que holgamos que el despacho que enbiamos para Salinas¹³ aya llegado a tiempo que pueda alcançar a don Juan de Figueroa¹⁴ para que lo lleve juntamente con el que alla os avia quedado.

Con la ynfanteria española esta un cavallero que se llama don Felipe de Herrera¹⁵ el qual allende de la buena informacion que del nos dan y ser criado de Su Magestad nos vino a servir en la guerra el año de 1532 antes que Su Magestad baxasse a Viena y agora ha hecho lo mesmo de cuya causa le tenemos buena voluntad y le desseamos favorecer y ayudar a nos ynformado que a causa de cierta alteracion que hubo en Brindez¹⁶ donde estava con una compañía de españoles entre su gente y la de la cibdad segun mas largamente sereys alla ynformados de su parte, Su Magestad esta enojado del y no le ha querido dar licencia que le pueda yr a besar las manos y dar quenta y descargo de sy lo quanto dessea mucho hazer y porque parece que tiene razon en lo que demanda nos hareys plazer y servicio en supplicar a Su Magestad de nuestra parte aya por bien que el dicho don Felipe pueda parecer en su presencia y besalle las manos y dar quenta y razon de sy pues tiene confianza y sera tal que Su Magestad no ternia causa de condenalle antes de dallo por absuelto y perdonalle el enojo que del tiene.

Henrique de Mezeriche¹⁷, un varon de Moravia vasallo nuestro y de tan buena parte como vos don Pero Lasso sabeys dessea mucho poner un hijo suyo por page de Su Magestad y nos ha supplicado le favorezcamos para ello cerca de lo qual scrivimos a Su Magestad supplicandole sea servido delo aceptar y en esfuerço de nuestra carta y recomendacion enbia alla el hijo, plazer y servicio nos hareys en procurar acerca de Su Magestad que el dicho page sea admitido en su servicio porque dello holgaremos mucho, de Praga XVIII de agosto de 1545.

13 Martín de Salinas. 1522–1539 között I. Ferdinánd követe V. Károly mellett. Juan Alonso Gámiz unokatestvére. Levelezéséről és életéről részletesen lásd: *Rodríguez Villa*, 1903–1905.

14 Nápolyi tanácsos, kasztíliai tanács tagja, római követ.

15 Vö: *Korpás*, 2008/1. 277. p.

16 Brindisi, Olaszország.

17 Beazonosítatlan személy.

Fernando

Juan de Castillejo

Lap alján más betűvel:

Memoria que en la de XXIII se scirivio al señor don Pedro Lasso en su carta lo que toca a la carta q'el rey scirivio de su mano al emperador.....¹⁸

Verso

Al noble don Pero Lasso de Castilla nuestro cavallerizo mayor y al licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo amados nuestros acerca de la Magestad Cesarea.

+1545

Del rey de Praga a 18 de agosto.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 44.

29.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz. Prága, 1545. szeptember 11.

Megkapta korábbi leveleiket és örömmel olvasta, hogy a császár egészségesen megérkezett s, hogy Ferdinánd fia is egészséges. Nem tartja elfogadhatónak, hogy a toledói érseki széket a császár Ferdinánd Károly nevű fiának szánja. Ez ügyben már írt Károlynak és Magyarországi (Habsburg) Máriának egyaránt, amiben ő rosszalását fejezte ki és visszautasította a felajánlást. Elutasításának oka elsősorban az, hogy egy ötéves gyermek vállalra ilyen jelentős és nagy egyházkerület irányításának terhét nem lehet helyezni. Bármennyire is gazdag az érsekség, ha elfogadja, akkor a lelkiismerete ellen tenne és azt mondanák rá, hogy csak kapzsiságból tette. Főleg akkor tartja ezt veszélyesnek, amikor arra törekednek, hogy az egyházat megreformálják. Ha több és idősebb fiai lennének a jelenlegi hármon kívül, akkor megfontolná a primátusi szék elfogadását a legrátermettebb részére, de a jelenlegi formában nem.

¹⁸ Másfél sor titkosírással.

Ugyanakkor, ha a császár e szék felajánlásával akarja őt segíteni, akkor szívesen látná azt, hogy a császár válasszon ki egy rátermett személyt, aki egy kijelölt összeggel évenként támogatná Bécs megerősítését és karbantartását.

Örül annak, hogy Granvelle már jobban van. Túl sokat késtek a cseh és a magyar rendeknek szánt levelek, már nem tudja hasznát látni, így a követek ne is erőltessék a császárnál.

Augusztus 29-ei levelében sürgette a követeket, hogy érvék el a császárnál, a magyarországi spanyol gyalogság időbeni fizetését. Ha ez elmarad, akkor a zsoldosok megszegik parancsait és kárt okoznak. Újból sürgeti, hogy a császár fizesse a zsoldot, hiszen azért is küldte őket, hogy Ferdinándot szolgálják és birtokait megvédjék az ellenségtől. Ennek ellenére kárt is okoznak, ahogy az elmúlt napokban a Nyitrába küldött öt kompánia is tette. Rendezetlen vonulásuk során nagyon sokan panaszkodtak rájuk. Feltehetően nem ez volt az első károkozásuk, hiszen augusztus végéig sem rendezte a császár a zsoldhátralékot. A spanyolok már a zsoldfizetőmesterüket is elküldték hozzá, hiszen nincs már semmilyenük, hogy élelmezzék magukat és a zsoldhiány miatt kényszerülnek fosztogatni. Hasonló módon sürgeti Ferdinánd, hogy Luis Pérez de Vargas és a vele érkezett négy kapitány és két zászlótartó zsoldhátralékát is rendezzék. Eddig ő fizette őket, de most már nem tudja, mivel a spanyol gyalogság zsoldjának egyharmad részét neki kell előteremtenie.

A cseh diéta elvárásának megfelelően zárult. Egy elveszettnek tűnt oklevél megtalálását követően a rendek elfogadták, hogy Ferdinánd utódjai örököljék a trónt, anélkül, hogy meg kellene őket választani. Más, egyedi ügyek miatt a török elleni támogatás nem került napirendre. 10–12 napon belül Bécsbe megy.

A vadászatra szánt lovak, amelyet Pedro Lasso rendelt Ferdinánd fia számára, rosszak, sőt még saját maga számára sem talált megfelelőt. Ha talál megfelelőt megküldi, de Pedro Lasso is keressen arrafelé lovakat.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungría y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, vuestras cartas de XXIII, XXVII y XXX del pasado hemos recibido y holgado de entender que el emperador mi señor avia llegado alla con salud y que quedava con ella y mi hijo assi mesmo lo que dezis averse escrito de España que Su Majestad proveeria el arçobispado de Toledo en uno de mis hijos segun alla se platicava y que os parece lo

devemos procurar para mi hijo Carlos¹⁹ scriviendo a Su Magestad y a la serenissima reyna mi hermana sobre ello cosa es de que no solamente no tomamos gusto pero que no lo aceptaríamos aunque Su Magestad nos lo hagas e ymportunase con gran ynstancia lo hiziessemos por muchas causas que para ello ay y la principal es la de la conciencia que no podia dexar de quedar muy cargada tomando sobre ella tan gran carga como seria poner en cabeça de un minimo de cinco años un arçobispado tan grande como aquel y cargalle acuestas tantos millares de animos sin podellas ny sabellas gobernar cuya cuenta seria despues muy mala de dar y no menos de la renta de que ally se huviesse de manera que Su Magestad que lo diesse y yo que lo pidiesse y mi hijo que ygnorantemente lo recibiesse nos yriamos a donde dios sabe y dexada esta que es bastante aparta y a que la quisiessemos postponer lo que no haremos quedava el dicho de las gentes y mal nombre que a la causa cobraríamos pues por fuera se avia de dezir que por sola avaricia y codicia lo aviamos procurado no nos contentando con los reynos y señorios que dios nos ha dado siendo tantos lo qual en todo tiempo seria muy odioso y escandaloso y mucho mas en este en que andamos procurando la reformation de la Yglesia de que tanta necessidad ay por lo qual y otras muchas causas que ay para ello estamos determinado no solamente no poner en peligro mi alma y la de mi hijo pero tampoco de no cobrar mal nombre por su causa ni de ninguno de los otros sino contentarnos con lo que nuestro señor nos ha dado pues es mucho lo qual si es servido de dexarnos bastara para mi y para ellos despues de mis dias y aunque al presente aya necessidades tenemos sperança en el que nos dara gracia de salir de ellas sin offensa ni de servicio suyo. Verdad es que si tuvieramos muchos hijos y alguno dellos de edad y con voluntad y devocion de ser ecclesiastico no le estorvamos su buen proposito y holgaramos dello y de aceptar para él el dicho arçobispado pero no teniendo mas de tres y pudiendo quedar tambien proveidos como quedaran plaziendo a dios no ay razon para ello y mucho menos siendo de tan tierna edad de cuya causa os mandamos que no hableys palabra en ello a Su Magestad ni a la reyna mi hermana mas de dalle parte de nuestra voluntad por lo que vos don Pedro Lasso le aveys dicho en el caso pues como dezimos aunque Su Magestad nos hiziesse ynstancia por el dicho arçobispado no lo tomaríamos quanto mas que en ser cosa tan contra conciencia y Su Magestad tan temeroso della ya que por nuestra parte se pidiesse no lo concederia como la reyna mi hermana prudentemente os dixo pero sy por caso Su Magestad tuviera yntencion de nos ayudar por esta via y proveyendo el arçobispado en persona digna como lo hara le señalara alguna suma de dineros con que nos acudiera cada año para la fortificacion y

19 Károly (1540–1590), I. Ferdinánd és Anna tizenkettedik gyermeke, a későbbi II. Ferdinánd császár édesapja.

reparos de Viena y de otras partes esto bien lo aceptamos sin ningun scrupulo de conciencia viendo para cosa tan necessaria lo que Su Serenidad os comunico.....²⁰ para uno de mis hijos siendo cosa a proposito y Su Magestad servido della en tal caso haremos lo que mandare y ordenare como padre y señor de todos y assi speramos terna el cuydado de los que tiene dellos suyos propios y lo mesmo la reyna mi hermana.

Plazer nos haveys hecho con las nuevas que nos scrivis de lo que por alla passa lo qual os mandamos hagays siempre copiosamente y a nos pesado mucho de la yndispusicion que a Granvela le avia venido y plazenos que quedasse ya con mejoria.

Pues las cartas que se avian de enbiar para este reyno y el de Hungria y las otras provincias han sido mudadas de manera que os parece seran de poco provecho no procureys mas dellas que bien se podran escusar.

Por la ultima de XXIX del passado os scrivimos que hiziessedes ynstancia a Su Magestad para que mandasse proveer siempre con tiempo la paga de la ynfanteria española que esta en Hungria porque por falta dello no dexassen de servir en lo que se les mandasse y hiziessen algunos desordenes en nuestro servicio y daño de nuestros subditos y lo mesmo os encargamos y mandamos que hagays agora porque a faltar la dicha paga segun la necessidad que los soldados tienen no podran dexar de hazer agravios y vexaciones a nuestros subditos y tierras y aviendo los enbiado Su Majestad para que nos sirvan y y deffiendan la tierra de los enemigos la destruiran ellos mesmos y yo quedare agraviado y deservido como en parte de pocos dias aca ha acaecido que aviendo enbiado cinco vanderas a Nitria²¹ por cierta ocasion necessaria se han avido muy desordenadamente y nos han venido muy malas queexas dellos y parece que tomavan ya ocasion para ello por estar casi al cabo el mes de agosto que agora se les deve el qual si Su Magestad no ha mandado proveer le supplicareys con gran ynstancia mande enbiar sin ninguna dilacion porque ya nos han enbiado aqui al contador a dar priessa por el diziendo que no tienen conque poder bivir y que faltando la paga no pueden dexar de hazer desordenes assi mesmo le hareys ynstancia por lo que tambien se os scrivio de la paga de Luis Perez de Vargas²² que sabemos passa harta necessidad y es razon de ser socorrido pues lo sirve y merece y tambien por lo de los quatro capitanes y dos alferезes que con el vinieron que hasta agora avemos entretenido y de aqui

20 Másfél sor titkosírás.

21 Nyitra.

22 Luis Pérez de Vargas, spanyol tábornester. Álvaro de Sandéval közösen irányították a császár kíséretet adó 4.000 fős spanyol gyalogságot. Bernardo de Aldana alatta szolgált. Vö.: *Korpás*, 2008/1. 285. p.

adellante no sera possible estando como esta a nuestro cargo la tercia parte de la paga de la gente.

La dieta deste reyno es ya acabada y muy bien y a nuestro proposito a dios gracias y quedan todos mis hijos y hijas y los que de nosotros descendieren por herederos de el, sin aver necessidad de ser elegidos de aqui adelante por virtud de un privilegio que se hallo que contiene asy el qual se callo o se escondio al tiempo de nuestra election y agora se ha hallado y nos han restituido la scritura que les aviamos dado entonces que aquella avia sido hecha de su buena voluntad y no de obligacion, en la ayuda contra el turco no se ha podido entender en esta dieta porque fue puesta por negocios particulares de que tambien nos ha venido provecho quedamos al presente entendiendo en algunos y acabados nos partiremos para Viena lo qual speramos que sera con ayuda de dios dentro de X o XII dias.

Las haras y cavallos de caça que vos don Pero Lasso demandays para mi hijo son malos de aver aca como vos bien sabeys que aun para nuestra persona no se han hallado sy acaso se hallaren os los mandaremos enbiar pero no dexeis buscarlos por alla que sera cosa mas segura. Praga XI de septiembre 1545.

El Rey

Juan de Castillejo

Lap oldalán, függőleges tájolásban:

+1545

Del rey de Praga XI de Septiembre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 45.

30.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz.

Prága, 1545. szeptember 21.

Megkapta a magyar és cseh rendeknek szánt császári levelet és továbbította a két királyságba.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 47.

31.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Prága, 1545. szeptember 29.

„Örömmel vettük, hogy Őfelsége megfelelőnek találta az egyezséget, amit don Claudio Manriquevel kötött a spanyol katonák zsoldjának másik feléről...”,²³ ennek megfelelően teljesül a zsoldhátralék kifizetése.

„Látva, hogy Őfelsége akaratával ellentétes, hogy az itáliai fejedelmeket felszólítsuk Bécs megerősítésének segélyezésére, és ne tegyünk olyat akarata ellen, ami nem megfelelő, írtunk Filippo Tomiellinek, akit e célból már utasítottunk, hogy semmilyen körülmény között ne tegyen ilyen jellegű javaslatot, vagy kérést...”²⁴

Megkapta a császár Luis Perez de Vargasról, a többi kapitányról és zászlótartóról szóló levelét. Vargas és a többiek személye Bécs falainak megerősítésében rendkívül fontos, ezért sürgeti, hogy a császár hagyja őket Ferdinánd szolgálatában. Ugyanakkor Vargas kérelmezi a Cremonai Kapitányság megürült székét. Ferdinánd támogatja a császárnál ilyen irányú kérelmét.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 48.

32.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Bécs, 1545. november 9.

A magyarországi spanyolok zsoldja még nem érkezett meg és augusztus hónappal együtt már négyhavi elmaradásban vannak. Fontos, hogy elejét vegyék a további károkozásnak és fosztogatásnak a Magyar Királyság területén. Megérkeztek a tercio

23 „Hemos holgado que su majestad aya tenido por bueno el concierto que con don Claudio Manrique tomamos sobre la otra parte de la paga de los soldados españoles...”

24 „visto que la voluntad de Su Majestad no es que demandemos el ayuda para la fortificacion de Viena a los potentados de Italia por no hazer cosa contra ella como no es razon hemos luego scritto al Philipo Torniel a quien ya aviamos enbiado las cartas para ello que en ninguna manera haga dellas ni la proponre ni demande...”

zsoldfizetőmesterei és mennek tovább Augsburgba, hogy a császárral személyesen rendezzék a zsoldkérdést.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 50.

33.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castellához és Juan Alonso Gámizhoz.

Bécs, 1545. november 31.

Továbbra is sürgeti, hogy a követek érvéig el a császárnál, hogy fizesse ki a magyarországi spanyol katonák zsoldját. A császár és Ferdinánd közös isztambuli követe hozzá tart a francia király isztambuli követével egyetemben.²⁵ Nem tudni, hogy milyen hírt hoznak, a közös követük elmegy a császárhoz is, hogy majd személyesen is beszámoljon.²⁶

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 52.

34.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castellához és Juan Alonso Gámizhoz.

Bécs, 1545. december 11.

A zsold továbbra sem lett kifizetve, Ferdinánd sürgeti, hogy a követek oldják meg a kérdést. A törökök elfoglaltak két kastélyt — állításuk szerint olyan várakat foglaltak el, amelynek rabló urai kárt okoztak számukra és nem tekintik ők ezt a fegyverszünet megsértésének. A várak nem Ferdinánd birtokában lévő királyi várak,

25 Gerhard Veltwyck és Monluc francia követ portai követjárásról, az 1545. november 10-én aláírt 18 hónapos fegyverszünetről lásd: *Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után.* Bp., 1943. 291–295. p.

26 „Despues de scrita esta nos es llegado un mensagero de los embaxadores de su majestad y nuestros que aviamos enviado al turco con el qual nos han scrito y ellos y el del rey de Francia que viene en su compañia seran aqui presto y porque scrivimos a su majestad lo que vereys por la copia desta carta seria dello que traen no ay que dicho en esta sino que el mesmo mensagero va alla su majestad porque el lo desseava y lleva este despacho...”

hanem egyes alattvalóié voltak. Ferdinánd nem tartja jogosnak a török foglalásait, de véleménye szerint lepleznie kell valós érzelmeit.

„A vár, amely ellen a spanyol katonák az elmúlt napokban megindultak, nem Erdélyben található, hanem Csehország felé, a törököktől messze eső területen, ahonnan nincs semmilyen hír velük kapcsolatosan. A terület egy korábbi, lázadó vazallusunké volt, akit Podmaniczkynek hívnak... rendkívül bántónak találja a császárnak a spanyolok zsoldja kapcsán adott választát, ami kapcsán nincs igaza.”²⁷

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 53.

35.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz.

Bécs, 1545. december 13.

Megkapta levelüket és kéri, hogy a császár határozott válasza ellenére tegyenek még kísérletet, hogy teljesítse azt, amit 21-én írt levelében kért. Hangsúlyozza kérése jogosságát és hogy a spanyol gyalogság nagyon nagy kárt okoz a magyar birtokain és bármikor fel is lázadhatnak. Ha továbbra sem hajlandó a császár álláspontján változtatni, akkor írjanak a bajor hercegnek, hogy a császárnak adott hiteltől befolyt pénz egy részét kölcsönözze Ferdinánd számára. Nem ad sok esélyt arra, hogy a császár ehhez hozzájáruljon, illetve, hogy ebből a megoldásból eredmény lesz.

Hívják fel a császár figyelmét, hogy a bajorok 50.000 forintjából egy nagyobb részt a herceg már odaadott Brunswick hercegének és más uraknak a liga költségére. Így nem marad csak pár ezer a zsold kifizetésére, ami messze nem elég. Kéri, hogy nézzen annak is utána a császár, hogy milyen forrásból fizetik ki a spanyolok zsoldjának az egyezményük szerint a császárra eső két harmadát.

A spanyol gyalogságnak Iñigo de Peralta császári mustramester megtartotta a mustrát. Rendkívül sok katona hiányzott közülük és Peralta jó pár hiányosságot is feltárt. Kéri, hogy a császár járuljon hozzá, hogy utasíthassa Álvaro de Sandet és a

²⁷ „el castillo sobre que avyan ido los españoles los dias passados no es en Transilvania sino a la parte de Bohemia muy remota de los turcos y donde no tienen ynteligencia ninguna y era de un vasallo nuestro rebelde que se llama Podmanizque de manera que no fue aquella causa porque se movieron sino esotra a que alegan..... ha nos pesado en extremo de la respuesta de su majestad acerca de la paga de los españoles en lo qual no tiene razon...”

spanyol tercio többi tisztjét, hogy engedelmeskedjenek parancsainak. Így nem fér kétség hozzá, hogy megtudják a csapat valós létszámát, úgy tudja, hogy jelenleg sokkal kevesebb, mint amit a mustra során felvettek.

A kompániák száma ennyire kevés emberhez túl sok és javallott lenne közülük párat megszüntetni, hogy a visszaéléseket elkerüljék, illetve a túl sok tiszt számát csökkentsék. Hasonló módon feleslegesnek tartja a lovaskompániát, hiszen egyrészt sok, ráadásul Magyarországon olcsóbb a lovasság, másrészt ugyan nincsenek többen, mint ötvenen, de több mint nyolcvan lovassal szerepeltek a mustrán. A többi tisztből, a zsoldmesterekből, a kommiszáriusból és a táborig mustramesterből is elég egy-egy. Ezek közül sokat úgy neveztek ki, hogy erről a császár nem értesült. Bizik benne, hogy a császár közben már intézkedett a zsold felől, ő mindenesetre biztosítja a császárt, hogy megfelelő emberekkel újabb mustrát tart, hogy rendet rakjanak a tercióban.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, a XI del presente os scrivimos en respuesta de vuestras cartas de XI, XXIII y XXIX del passado y dimos aviso de lo que aca ocurria como avreis visto y la causa porque al presente se scrive esta es para encargaros y mandaros quan encaradamente podemos que no obstante la resoluta respuesta que el emperador mi señor os dio cerca de la paga de la ynfanteria española pongays ultimo de diligencia acerca de Su Magestad para que condescienda en lo que por la de XXI del passado le enbiamos a supplicar pues es cosa justa y honesta y Su Magestad no terna razon de negarla assi por ser obligado a la paga de la dicha ynfanteria como por obviar y remediar la necesidad y trabajo en que se halla y es peligro y daño que a mis tierras puede estar acaeciendo alguna alteracion la qual si presto no se remedia tenemos por cierto no dexara de aver de que a los soldados tambien alcançara de necesidad buena parte y no queriendo con todo esto concedello sino que todavia se atenga a lo que os dixo del emprestido de Baviera trabajad como os esta escrito que Su Magestad scriva al duque rogandole nos enpreste parte de aquellos dineros lo qual no dudamos que haga por su ruego siendo como son suyos lo que por el nuestro no speramos y sy tampoco quisiere venir en esto a lo menos procurad una carta para que con ella podamos hazer la diligencia con el duque aunque no creemos que por

esta via se saque fruto y no lo ponemos aqui porque pensemos que a de ser remedio no lo procurareys sino estando ya desconfiados de todos los otros.

Advertireis a Su Magestad que aviendosse dado de los L U²⁸ florines de Baviera un buen numero al duque de Branswich²⁹ y a otras personas y gastos de la liga segun el duque de Baviera³⁰ le ha scrito deviendo a Su Magestad a esta ynfanteria casi tres pagas en fin deste mes no llegaran algunos millares a pagarlas y aunque estuviesse toda la suma entera sobraria poco y a la causa supplicamos a Su Magestad no solamente mande proveer lo que de presente se deve, pero piense y ordene de donde sea pagada de aqui adelante de dos terceras partes que le tocan como Su Magestad nos ha prometido de hazer que dela nuestra no avra falta ninguna con toda nuestra pobreza y necessidad en lo qual porneis mucha diligencia y hareys la ynstrnacia posible pues veys lo mucho que nos va.

Assi mesmo direys a Su Magestad que porque avemos entendido que se tomo la muestra por Yñigo de Peralta³¹ falta harta gente y que ha avido alguna negligencia en esta postrera Su Magestad nos comenda que la mandemos tomar a las personas que nos parecen sufficientes para ello enbiando a mandar al maestre de campo don Alvaro de Sande³² y a los capitanes y officiales de la dicha ynfanteria que cumplan y obedescan en el caso lo que de nuestra parte les fuere ordenado y no dudamos que se seguira mucho provecho dello a Su Magestad y a mi y se podra saber el numero cierto que ay de soldados que segun somos ynformado son harto menos de los que se dieron de muestra.

Las compañías de la dicha ynfanteria para la poca gente que ay a nuestro parecer son muchos y siendo Su Magestad servido seria bien con sumir algunas dellas y escusar se ya parte del fraude que anda en el dar delas muestras mientra menos huviesse que lo procurassen allende de ahorrar de tantos capitanes, alferezes y sargentos como ay demasiados. Tambien nos parece ser muy superflua y sin provecho la compañía de los cavallos porque allende que aca ay abundancia dellos y en menor precio harto que estos a lo que entendemos se dan tan buena manera que no llegando a cinquenta suben a ochenta y mas el dia de la muestra y a Su Magestad podria muy bien passar sin ellos ay assi mesmo dos sargentos mayores bastando uno aunque el numero de los soldados fuesse mayor y un veedor, un contador, un pagador, un comissario y un auditor del campo compartidos harto largos

28 50.000 forint.

29 V. Henrik, Brunswick hercege (1514–1568).

30 Wittelsbach IV. Vilmos bajor hercege (1493–1550).

31 *Korpás*, 2008/1. 242–243 és 285. p.

32 *Korpás*, 2008/1. és *Korpás*, 2008/2.

pu diendosse escusar algunos dellos, los quales fueron puestos en aquellos oficios por descargar con ellos y gratificallos a costa de Su Magestad por ventura sin que el lo supiesse ni quisiesse de lo qual todo le dareys noticia para que mande proveer en ello como mas sea servido pues con zelo dello se scrive esto y si por caso Su Magestad huviere proveydo la paga en este medio tiempo entre que esto llegue a su noticia no dejaremos aca de enbiar personas abiles y assiente a tomar la muestra con toda la diligencia y recato que sea possible porque vemos que Su Magestad sera servido y holgara dello y cerca deso otras cosas ordenara que mejor le pareciere. De Viena XIII de diziembre

El Rey

Juan de Castillejo

Verso

Al noble don Pero Lasso de Castilla nuestro cavallerizo mayor y al licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo amados nuestros acerca de la Magestad Cesarea.

1545

Del rey mi señor de XIII de diziembre, respondida a VII de enero del año siguiente.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 54.

36.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz.

Bécs, 1545. december 29.

Szent Pál megtérésének napján, azaz január 25-re összehívta a magyar országgyűlést Pozsonyba. Megtárgyalják a királyság megvédéséhez szükséges dolgokat. Ugyanakkor tart attól, hogy a spanyol tercio zsoldfizetése körüli problémák kihatnak a diétára is. Elküldi Gerhard Veltwycket, hogy beszámoljon a császárnak a spanyol zsoldosok körüli problémákról, az általuk okozott károkról és a hiányzó zsold császár által történő kifizetésének szükségéről.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 55.

37.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Bécs, 1546. január 12, Viena.

A zsoldkérdés kapcsán már nem tud mit írni, minden létező követ megmozgatott. Számára szégyen és megvetés a spanyolok részéről, hogy ilyen helyzetbe hozta őket a császár. Ezenkívül nagyon komoly kár éri őt személyesen és magyar alattvalóit egyaránt. Álvaro de Sande elküldte Ortiz zászlótartót, hogy a császárnál személyesen kérelmezze a zsold kifizetését.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 56.

38.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Pozsony, 1546. február 9.

Január hatodikán megérkezett Pozsonyba. Korábban nem lehetett átkelni a Dunán a sok jég miatt. A magyarok nagyon panaszkodnak a spanyol zsoldosokra.³³

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 57.

39.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Bécs, 1546. március 18.

Értesült a császár köszvényéről, hogy már jobban van és folytatja útját Regensburgba. Az eddigi leveleikre azért nem válaszolt, mert nem talált bennük újdonságot. Granvelle és V. Károly levelei között komoly eltérések vannak, ami az ügyek jelentősége miatt mindenképpen fontos, hogy tisztázzanak. Felszólítja követeit, hogy ezen mindenképpen ügyködjenek. Ha Granvelle általános választ ad, ak-

³³ A pozsonyi diétán a spanyol zsoldosok károkozása ellen törvény is született. 1546. évi 7 tc. Vö.: Korpás, 2008/1. 255. p.

kor forduljanak V. Károlyhoz. Fontos, hogy a császár tisztában legyen Ferdinánd álláspontjával.

Utastíja őket, hogy tárgyaljanak a császárral a spanyol zsoldosokról és küldjék meg neki az ez ügyben hozott döntést. Látva, hogy ezt még mindig nem tették meg, úgy döntött, hogy Juan de Hoyost új instrukciókkal elküldi a császárhoz, hogy immár hármásban lendületet adjanak a tárgyalásoknak.

Ferdinánd csak akkor hajlandó saját mustramestereit elküldeni, hogy a császári tisztekkel közösen mustrát tartsanak a spanyolok felett, ha már a császár megküldte a hiányzó zsoldot.

Egyetértett a protestánsoknak adott császári válasszal.

Megkapta Francisco de Toledo instrukcióinak másolatát. Úgy gondolja, hogy a zsinatra egy jelentős főpapot kell küldenie és nem lesz elég don Francisco jelenléte, hiszen nem tartja elég tekintélyesnek hozzá.

Nem tudja tovább halasztani morvaországi és sziléziai útját, hiszen a rendeket már összehívták, hogy megtárgyalják a hadsereg fenntartásához szükséges adó-megajánlásokat. A többi tartományából nem tudott elég pénzt szerezni. 20-án indul el Olmütz felé.

Ijesztőnek tartja, hogy a császár visszatérjen Spanyolországba, anélkül hogy a török ügyet rendezte volna. A hit ügyében nagy veszélyt jelent, hogy a törökkel nem kötöttek biztos békét, és ez Magyarországra nézve nagy veszélyt jelent. Ennek következtében a vallási kérdésekben is nagy a veszély, hiszen a protestánsok mindenképp maguk mellé akarnak állítani. Összességében a császár elutazása nagyobb kárt okoz a kereszténységnek, mint hasznot Spanyolorzágnak. Kéri, hogy mielőtt a császár elmegy, legalább kössön tartós békét a törökkel. [A bekezdés nagy részben titkosírással]

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungría y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, vuestras cartas de II, XI, XIII, XXI del passado, primero y III del presente hemos recibido y entendido por ellas la yndispuscion de gota que el emperador mi señor avia tenido y la salud con que ya se hallava y continuava su camino para Ratisbona³⁴ de

34 Regensburg.

que avemos holgado infinito plega a nuestro señor de se la conservar como Su Majestad y todos desseamos y sabe que es menester.

No avemos hasta agora respondido a las dichas vuestras cartas por no aver avido en ellas cosa que lo requiriesse ni offrecidosse ningun de nuevo que scrivire despues de lo ultimo que llevo el correo de Su Majestad cuya respuesta estavamos sperando con mucho desseo por la ymportancia del contendio en aquel despacho a que no respondeys como speravamos assi en lo de la carta que se demora mano para Su Majestad como en lo de los españoles. La carta holgaramos que huvierades dado segun os fue scrito porque como avreys visto aunque en la de Granvela que dezis aver visto Su Majestad lo mesmo es mas estendida y sustancial y ay en ella otras cosas que no fueron en la otra y sabiendo la calidad e importancia de los negocios que scrivimos y pretendemos y quan ageno se ha mostrado Su Majestad dellos devierades pensar que era mas que necessario darsela salvo sy ya no tuviessedes alguna claridad y certidumbre en beneficio dellos que en tal caso avria sido bien hecho y holgaremos syendo assi nos dierades aviso dello para librar nos del cuydado y congoxa en que por ellos estamos y pues en este medio tiempo avreys comunicado la copia con moss. de Granvela y entendido del su parecer y la obra y provecho que su carta hizo sy os pareciere que es tal qual convenga y que las cosas estan en tan buen estado que no ay necessidad de dar mas fuego en ellas y que antes seria dañoso la podeys guardar y avisarnos luego dello para que lo sepamos pero no teniendo ni aviendo otra cosa que palabras generales sin otro frutto ni fundamento es nuestra voluntad que todavia deys a Su Majestad la dicha carta pues no pueden por ello los dichos negocios venir a peor estado de lo que por la de Su Majestad y por la vuestra entendimos estar y es bien y necessario que sepa que lo sentimos y la razon que tenemos de nos agraviar y descontentar dello.

Tambien quisieramos que huvierades luego hablado a Su Majestad lo que os scrivimos de los españoles y nos enbiarades resolucion de ello y viendo que no lo hezistes y la gran necessidad que ay de tenerlo presto hemos acordado de enbiar con este despacho a Juan de Hoyos³⁵ para que ayude a solicitarla y dar mas calor en ella y lleva ynstruccion de lo que todos tres aveys de supplicar a Su Majestad en esta materia y venga luego con la respuesta sy a quando llegare no la huvierades enbiado.

Lo que nos scrive que enbiemos algunas personas que tomen juntamente con sus oficiales las muestras a la dicha gente se podra hazer quando enbiare dineros para la pagar sin las quales no ay que hablar en ello.

35 Közép-Európában ismertebb nevén Hans von Hoyos. A spanyolországi Burgosban született 1506-ban. Ferdinánd udvarában tanácsosként több feladatot is ellátott. A tárgyalat időszakban Trieszt kapitánya volt. 1548-ban elvette feleségül Judith Ungnadot.

Las copias de lo que de parte de los protestantes se ha pedido y supplicado a Su Magestad y la respuesta que a ello les han mandado dar avemos visto y nos ha contentado.

Assi mesmo avemos recebido las copias de la ynstruction de don Francisco de Toledo³⁶ y de lo que se scrivio a Ratisbona y aunque todo va bien ordenado estamos en el parecer que Su Magestad devria enbiar al concilio algun prelado persona de autoridad y calidad y no contentarse con sola del dicho don Francisco pues no cumple ni satisfaze con el a su reputacion y a lo que es obligado siendo como es la cabeza de la Cristiandad.

De todas las otras cosa que por vuestras cartas nos avisays avemos avido plazer y señaladamente con entender lo que Su Magestad os dixo de estar ya.....³⁷ que sin duda ymporta mucho y nos desplazia infinito grado poniades duda en ellos.

Nuestra yda a Moravia y Selesia no se puede escusar por ninguna via assi por la ymportancia grande de los negocios que ally tenemos de tratar como por estar ya convocadas las dietas y nonbrados los días y no se podran differir mas largamente sin mucho daño y perdida nuestra y tambien porque a vemos de tratar alli de aver dineros para entretener la gente de guerra sin lo qual no seria possible sostenerla porque no avemos podido sacar tantos de las otras provincias que basten a ello pero procuraremos de nos dar toda la mayor priessa que podamos en concluirlo presto y yra en presencia de Su Magestad sin falta ninguna y assi se lo podeys dezir y assegurar nuestra partida de aqui con ayuda de nuestro señor sera el sabado a XX del presente por llegar a Ulmiz³⁸ la bispera de martes.

Quanto a lo que tocays de lo que se platicava.....³⁹ *la yda de Su Magestad en España* estamos espantado y no podemos creer que Su Magestad tenga *no dexando dada orden y remedio en lo del turco* pues sabe y conoce mejor que nadie. *Por de la fee se aviente de aca sabemos mejor que nadie el peligro grande en que todo quedaria con su ausentia pues con el turco no ay tregua ni paz segura ni apparencia de averla y sin dar algun remedio en ello no tenemos duda que ternia poco que hazer lo que queda si viniesse en Hungria* como Su Magestad puede considerar y las cosas de la religion por consiguiente embolviendo las espaldas sin proverlo no

36 Francisco de Toledo (1515–1584). Oropesa grófja, V. Károly bizalmasa. 1569–1581 között Peru negyedik alkirálya lett. Az Álvarez de Toledo család tagjaként Alba hercegével állt rokonságban.

37 Két sor titkosírás.

38 Olmütz, Csehország.

39 Féloldal titkosírás — a lap szélén más betűvel a dekódolt szöveg. A kódolt szöveg (kurzívban) között a nem kódolt mondatok normál formában olvashatók.

ponemos duda que se acaben de perder del todo pues aun en su presencia vee lo que se haze por que los protestantes no pararan hasta traer el restante a su opinion como Su Majestad puede considerar saldran facilmente con ello por los principes catolicos que ya quedan que de los seglares no sabemos otro que el de Baviera el rey de Francia no dejaria de manera que la ausencia de Su Majestad seria mas dañosa a la Cristiandad que provechosa a España su presencia. Y para obviar y assegurar esto si sintierdes que todavia se platica la dicha paz le suplicarerys de nuestra parte piense bien lo de los daños y males que podran venir a el y a todos de Viena XVIII de marzo 1546.

El rey

Juan de Castillejo

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 58.

40.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz.
Prága, 1546. augusztus 11.**

Azzal ellentétben, ahogy Granvelle gondolja, Veltwyck ügyéről nem feledkezett meg. Azért nem indította útnak, mert nem kapta még meg a budai pasa menlevelét, másrészt értesült arról, hogy Kecseti Márton veszprémi püspök jön hozzá Fráter György megbízásából, amiről fontosnak gondolta, hogy értesitse még időben Veltwycket is. Miután látta, hogy tartalmában nem volt jelentős, írt Bécsből Veltwycknek és most már biztos benne, hogy úton van Konstantinápolyba.⁴⁰

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 65.

⁴⁰ „y traya algunas cosas en comission de parte de fray Jorge de que seria necesario advertir al dicho Gerardo y luego que vimos que no la avia le scrivimos que partiese de Viena a Comaro y sperasse alli el salvoconducto y tenemos por cierto sera ya partido.”

41.

I. Ferdinánd császár melletti követéhez Juan Alonso Gámizhoz.

Prága, 1546. augusztus 30.

Örömmel értesült Bűren seregének megérkezéséről és bízok abban, hogy minél hamarabb egyesíteni tudja erejét a császáréval. Az ellenség komoly csapást szenvedhet a császártól. Az ellenség serege nem egyesült még, 10–12.000 fővel az ezredes Regensburg ellen fordulhat, miközben az őrgróf és a választófejedelem helyben maradtak seregükkel. Rendkívül kár, hogy a császárnak nincs megfelelő számú kémje, mert ez most kifejezetten hasznos lenne. Kiderülhetne az ellenséges csapatokról, hogy milyen kevesen vannak és a császár könnyedén megverhetné őket. A jövőben fontos lenne, hogy megbízza a brandenburgi grófokat, a trieri érseket, Brunswick hercegét, Georg von Regensburg-ot és Hamburg kapitányait, hiszen németek és amennyiben elég pénzt is kapnak erre a feladatra, biztos, hogy találnak jó kémeket. Javasolja, hogy Alba hercege is fontolja meg ezt a dolgot. A háború egyik legfontosabb dolga, hogy ismerjék meg az ellenfél terveit. Figyelmezteti követét, hogy járjanak utána, hiszen a kémek hiánya abból is látszik, hogy senki sem tudja pontosan, hogy mekkora erővel rendelkezik az ellenség. Tudják meg, hogy a hadifoglyok miről számoltak be.

Örül a bajor herceg válaszána a kölcsön ügyében. A (magyar) lovasokkal megküldi Fráter György szolgálóinak levelét.

Már értesítette Francisco Lasso és Balassa János közötti vitáról, aminek Ferdinánd szeretne véget vetni. Mindkettő az ő házában szolgál ezért ő nyíltan nem akar beavatkozni, bár inkább arra hajlik, hogy megbüntesse őket. Ezért kéri, hogy V. Károly vesse be tekintélyét és írjon a két viszálykodónak. Gámiz tárgyaljon titokban Granvellel és utasítsák őket a kibékülésre. Javasolja, hogy a császár nevében járjon el még Várdai Pál esztergomi érsek, Salm gróf és Cristóbal de Castillejo titkár is. Mindhárman írjanak a két félnek és kegyvesztés terhe mellett szólítsák fel őket az engedelmességre és kibékülésre.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro, vuestra carta de XXVI deste hemos recebido y las copias de las cartas ynterceptas con que avemos holgado por la ynportancia dello en ellas contenido que es harto a proposito todo mayormanete lo que toca a la

venida de mos de Buren⁴¹ del qual speramos que a esta otra terna el emperador mi señor ya aviso y que sera presto con Su Majestad y lo desseamos en extremo por lo mucho que ymporta trayendo como trae consigo tan buen exercito de pie y de cavallo.

Bien pensamos que estando como estaban los enemigos tan adellante y Su Majestad tan cerca no se pudieran tornar a yr tan facilmente sin recibir harto daño y aunque nos scirivis que estava ally todo su campo somos avisado que no se hallo presente sino el colonel⁴² con X o XII mil hombres con los quales yva a tomar Ratisbona y que el langrave y el elector⁴³ avian quedado adonde antes estaban con el resto de su gente y a ser esto assi se vee claramente la falta grande que Su Majestad tiene de espias de que sin duda ay mayor necessidad que otra cosa y a aver las tenido huviera podido Su Majestad desbaratar y romper aquella gente siendo tan poca y poner gran temor y espanto en los que quedavan de manera que huviera poco que hazer con ellos pero ya que por la falta de las espias se perdio tan buena coyuntura y oportunidad nos parece que es razon de proveer mejor de ellas de aqui adelante y esto se podra encomendar a los marqueses de Brandenburg, cardenal de Augusta, duque de Brunswich, y a los capitanes Jorge de Regensburg, y Xanburg⁴⁴ pues son alemanes y ternan el modo de las hallar dandoles dineros para ellas pues seran tambien empleados como en ninguna otra cosa y aun el duque de Baviera siendo requerido podra proveer de algunas lo qual direys de nuestra parta al duque de Alva⁴⁵ para que con toda diligencia lo procure pues es una de las mas ymportantes cosas de la guerra si por ventura no lo huviesse hecho antes el numero de la gente de los enemigos desseamos mucho saber y hasta agora no nos lo aveis scrito pesquissad bien lo que alla se entiende del y scividnoslo por la primera que tambien esto nos haze creer la falta que dezimos de las espias pues hasta agora ni vos ni otro nos lo ha scrito assi mesmo querriamos nos scriviesedes lo que deponen y confiessan los que han sido presos de los enemigos porque no nos scirivis sino su prision y no ponemos duda sino que avran hecho relacion del estado en que estan las cosas de los enemigos y el duque de Alva os lo huviera dicho preguntandosselo

41 Maximilian von Egmont, Büren grófja 1546. július 31-én egy 10.000 fős hadsereggel indult meg Aachenből. Serege jelentősen megnövelte a schmalkaldeni háborúban a császári sereg erejét, illetve jelentős pénzmennyiséget is hozott a seregek kifizetésére is.

42 Feltehetően Sebastian Schertlin von Burtenbach, a schmalkaldeni háborúban a felnémet csapatokat irányította. V. Károly szerint taktikai hibát követett el, hogy Schertlin nem vette ostrom alá Regensburgot, amivel hátrányba került a Schmalkaldeni liga.

43 János Frigyes szász választófejedelem (1503–1554) és Hesseni Fülöp örgróf (1504–1567).

44 Hamburg.

45 Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel (1507–1582), Alba III. hercege.

en nuestro nombre assi lo deveis hazer de aqui en adelante porque el nos prometido de lo hazer.

Avemos avido singular plazer de la respuesta que el duque de Baviera ha dado a Su Majestad y assi tenemos por cierto que en todo se avra tambien como ha dicho y como es razon de esperar del.

Aqui enbiamos la ynstrucion que traxeron los criados de Fray Jorge que vinieron a traer los cavallos que alla hemos enbiado darlaeys (sic!) a Su Majestad para que la vea y nos avise de la respuesta que se le deve dar.

Ya sabeis la pendencia y discordia que ay entre don Francisco Lasso y Juan Balax⁴⁶ criados nuestros en la qual holgariamos se pussiesse fin y se hiziesse concordia assi por el bien y seguridad dellos y de sus conciencias y por lo que nos han servido como por el desplacer y pesadumbre que se nos sigue y puede seguir de su desavenencia siendo ambos de nuestra casa y teniendo como tienen quien los favorezca pero por aver sido su quistion en desacato nuestro no parece cosa honesta meternos abiertamente en concertarlos ni aun que se supiesse que nos ynclinamos a oylo sino a solo castigarlos como el yerro merece y por otra parte es necessario que aya persona en medio de bastante autoridad para mandarles que sean amigos y assi nos parece no poder hallarse mejor medio que moverse y mandarse por parte de Su Majestad y al presente tiene ya el negocio segun entendemos sazón y dispusicion para ello por aver cada una de las partes hecho sus deudas diligencias y respuestas de arte que cada un de la suya piensa aver satisfecho con su estimacion y honra segun el yntento de ambos y por tanto sera bien que secretamente comuniquays esto de parte nuestra con mos de Granvela con tal que solo Su Majestad y el sepan que manera de mi y los demas no entiendan sino que sale de solo Su Majestad a la qual se deve supplicar quiera poner la mano en esta buena obra con mandar a don Francisco y a Balax que sean amigos pues ambos y sus honras estan satisfechos y que Su Majestad lo diga y declare assi que lo estan y bastara para esto que Su Majestad hordene algunas personas a quien se scriva aca que de parte de Su Majestad podran ser el arçobispo de Strigonia⁴⁷ y el conde de Salm y el secretario Xpoval de Castillejo⁴⁸ que assi como assi tenemos otros negocios que embiarle a Viena y la letra diga que todos tres ocupense dellos por sy en falta de los demas cumplan la comission de Su Majestad mandando de su parte al dicho Balax que venga en la concordia en lo que assi se hara bien y a Su Majestad servicio y que

46 Francisco Lasso de Castilla Ferdinánd udvaronca, majd 1547 után Miksa főlovászmestere, 1558-tól Santiago lovag. Balassa János 1550-ben Szolnok kapitánya volt.

47 Várdai Pál.

48 Cristóbal de Castillejo.

haziendo lo contrario mandara castigarla y con don Francisco se ha de hazer la mesma diligencia por via de las personas que Su Majestad mandare agora este ausente agora en presencia porque segun entendemos estava adereçado para venir a servicio de Su Majestad esto encaminad y solicitud por via y miedo de Moss de Granvela y dad nos aviso de lo que en el caso se haze que en ello nos hareys mucho plazer y servicio y despues de hechos ellos amigos podra Su Majestad scrivimos y mandarnos que los perdonemos y tornemos a recibir en nuestro servicio. De Praga XXX de agosto de 1546.

Ferdinandus

Juan de Castillejo

Verso:

Al nuestro bien amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo acerca de la Magestad Cesarea.

1546

Del rey de Praga a XXX de agosto.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 69.

42.

I. Ferdinánd császár melletti követéhez Juan Alonso Gámizhoz.

Prága, 1546. november 11,

A császárnak küldött magyar könnyűlovasok száma 1700 fő.⁴⁹

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 87.

⁴⁹ Nyári Ferenc vezette magyar huszárok schmalkaldeni háborúban való szerepéről lásd: *Károlyi Árpád*: Magyar huszárok a schmalkaldeni háborúban. In: Századok 11. (1877) 634–642., 841–854. p.

43.

I. Ferdinánd császár melletti követéhez Juan Alonso Gámizhoz.

Prága, 1546. december 11.

Megérkezett Sigismondo Lodron gróf a levelekkel. Előző napon a velencei követ beszámolt Ferdinándnak az isztamubli hírekről. Az ottani bailo jelentette, hogy az oszmánok Drinápoly felé indultak, velük tartott Veltwyck is, aki közben nagyon beteg lett és attól tartottak, hogy meghal. Új követet akar küldeni biztonság kedvéért és egyelőre nem talál jobbat, mint az előző évben Isztambul Veltwyckkel közösen megjárta Nicoló Secco személyét. Jelenleg a császár szolgálatában Milánó bírja. Utasítja Gámizt, hogy a császárnál és Granvellenel járjon el, hogy Seccot újból bizzák meg és küldjék el Isztambulba, nehogy Veltwyck esetleges halála esetén ő ne tudja folytatni a tárgyalásokat a szultánnal.

Don Fernando por la gracia de dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz, amado nuestro antes scrivimos al emperador mi señor y a vos en respuesta de las letras que traxo el conde Sigismundo de Lodron⁵⁰ como avreys visto y lo que despues aca se ofrece de nuevo es que ayer nos vino el embaxador de Venecia que reside en nuestra corte a comunicar las nuevas que la señoria tenia de Constantinopla por cartas de su baylo de XX de octubre y en que las otras cosas nos dixo que el turco avia partido para Andrinopoli⁵¹ a los XVIII del mesmo quedando ally muy malo de camaras nuestro embaxador moss Girarte tanto que se tenia mucha duda de su vida por ser dolencia peligrosa y de quien pocos escapan en aquella tierra de que avemos recibido harto desplacer y considerada la falta grande que avia al negocio porque le embiamos sy dios dispusiesse del y que sera necesario para remediarlo proveer en todo caso de otra persona en su lugar hemos acordado a buscar alguna que fuesse a proposito pero no avemos podido hallar ninguna bastante suficiente sino es el seco⁵² que fue el año pasado nuestro embaxador al turco juntamente con el dicho moss Girart que al presente esta en

50 Sigismondo Lodron (1532–1563), Margerita Roggendorf férje.

51 Hadrianopolis, ma Edirne, Törökország.

52 Azaz „a száraz”, Nicoló Secco.

Milan en el cargo de justicia de aquella cibdad por Su Majestad assi por ser persona habil como por la experiencia que ya tiene de aquellas partes y de la manera que se ha de negociar con aquellas gente y por que sin su licencia y mandado el no podra avsentarse del dicho cargo para yr este viage supplicareis a Su Majestad instantemente de nuestra parte que atento lo mucho que va en que aquella legaria y los negocios que el dicho mos Girart llevo a cargo no queden desanparados sy por caso dios pusiere del sea servido no solamente de dar licencia al dicho Seco que vaya esta jornada pero demandarle scirivir mandandole y encargandole mucho que la haga y se ponga luego en camino para aca porque en ello le hara servicio y siendo Su Majestad servido como speramos delo conceder le enbiareys desde della las cartas de Su Majestad juntamente con las nuestras que aqui van para el, rogando assi mesmo a Granvela ceda y tenga por bueno y aun scriva al dicho Seco sobre ello y aviendo dios dado salud como desseamos al dicho mos Girart el dicho Seco se podra tornar luego y siendo otra cosa acabara lo que el otro avia comendado en lo qual ponreys toda la diligencia que os fuere posible pues veis lo mucho que en ello nos va. De Praga XI de diciembre 1546.

El Rey

Juan Castillejo

Verso:

Al venerable amado nuestro, el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo a cerca de la Majestad Cesarea.

1546

r. de Praga del rey mi señor de XI de diciembre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 94.

44.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. május 30.

Május 29-én Salzburgból Passaubá érkezett és itt találkozott Szász Móric herceggel, IV. Vilmos bajor herceggel és más jelentős személyekkel, hogy tárgyaljon és

közvetítsen köztük és V. Károly császár között. A levélhez csatolta V. Károlynak küldött francia nyelvű levelét. (A csatolt levél jelzete AHPA folio 22108⁵³)

Jelzete: AHPA folio 22071

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 69–70. p.

45.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. június 6.

Várja, hogy megérkezzen a császár pénzügyi támogatása és a császártól visszatérő követei Lazarus Schwendi⁵⁴ és Johannes Carondelet.⁵⁵ A levélhez csatolta V. Károlynak küldött francia nyelvű levelét. (A csatolt levél jelzete AHPA folio 22111-A⁵⁶)

Jelzete: AHPA folio 22074

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 80–81. p.

46.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. június 17.

Megérkezett Schwendi. Áttekintette az ágyúkról és lőporról, illetve egyéb hadianyagokról kapott összefoglalót és elküldi, hogy mérje fel, hogy Innsbruckban, illetve Csehországban milyen módon tudják a sereget felszerelni és a császár kérését teljesíteni.

53 *Cuesta Astobiza*, 2002. 70–72. p.

54 Lazarus von Schwendi (1522–1583) diplomata, hadvezér V. Károly, I. Ferdinánd és II. Miksa császárok szolgálatában.

55 Nem azonos az 1544-ben meghalt Jean Carondelettel, V. Károly tanácsosával és Palermó érsekével.

56 *Cuesta Astobiza*, 2002. 81–83. p.

Csatoltan V. Károlyhoz írt levele. (A csatolt levél jelzete AHPA folio 22112⁵⁷).

Jelzete: AHPA folio 22076

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 84–85. p.

47.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. június 22.

Befejezték a passauai tárgyalásokat,⁵⁸ az eredményről tájékoztatja a császárt. A tüzéségről szóló jelentés alapján, a császár kérésének megfelelően Prágába és Innsbruckba is írt, hogy megtudják, hogy ott milyen állapotban van a hadianyag. Miksa cseh királytól már meg is kapta a részletes jelentést az ágyúköl, golyókról és egyéb szükséges hadi anyagról.

Levelet kapott Castaldótól,⁵⁹ hogy az oszmánok moldvai, tatár és vlach erőkkel közösen Erdély határain állnak, hogy bármikor támadjanak. Temesvár ostromáról is beszámolt és felhívta a figyelmet, hogy milyen veszély fenyegeti őket, ha nem tudják megsegíteni. Külön írt erről már a császárnak, hogy segítse meg ezt a keresztény provinciát, hiszen az elvesztése az egész kereszténység nagy kárát jelentené. E célból továbbítja a császár számára Castaldo és mások leveleit. Gámiz adja át Arras püspökének⁶⁰ e leveleket és másolatokat, aki majd személyesen mutatja meg a császárnak.

Jelzete: AHPA folio 22075

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 88–89. p.

⁵⁷ *Cuesta Astobiza*, 2002. 86–87. p.

⁵⁸ Bár Ferdinánd befejezett tárgyalásokról tudósított, a passauai békét 1552. augusztus 2-án kötötték meg. Az augsburgi interimmel szembeni elégedetlenség okán Szász Móric vezetésével a protestáns fejedelmek szövetséget kötöttek II. Henrik francia uralkodóval. A császár ellen induló több frontos háborút a passauai békekötés zárta le. Az egyezmény alapján V. Károly elvesztette Metz, Verdun és Toulon városait, biztosította a szabad vallásgyakorlatot, az augsburgi interimet felfüggesztették, János Frigyes szász herceget és Hesseni Fülöpöt pedig szabadon engedték.

⁵⁹ Giovanni Baptista Castaldo (1493–1563).

⁶⁰ Antione Perrenot de Granvelle (1517–1586), a későbbi Granvelle érsek.

48.

Miksa cseh király Juan Alonso de Gámizhoz

Bécs, 1552. június 22.

Miksa beszámol az oszmán seregek, elsősorban a budai pasa magyarországi tevékenységéről. Sürgeti, hogy a birodalmi gyűlés teremtsen meg minél hamarabb az általános vallásbékét, hogy segítséget nyújthassanak az oszmánok ellen.

Jelzete: AHPA folio 22077

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 89–90. p.

49.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. június 27.

Megérkezett Pedro Lasso de Castilla 26-án a császár és Gámiz leveleivel. Megkapta, amit a velencei császári követ írt V. Károlynak a velencei partokat fosztogató uszkokókról. Elküldte emberét, hogy feltárja Fiume kapitánya esetleges felelősségét és szükség esetén büntesse meg őket.

Erdélyben és Magyarországon tovább támadnak az oszmánok. Temesvár sikeresen védekezik, de a védők további ezer főt kérnek, hogy megerősítsék a várat. Castaldo panaszkodik, hogy nincs elég katonája, hogy az erősítést megküldje, hiszen a moldáv fejedelem már Erdélyre támadt, közben a budai pasa egy másik várat ostromol és mindenhol nyomás nehezedik rájuk.

Jelzete: AHPA folio 22086

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 110–111. p.

50.

I. Ferdinánd levele V. Károlyhoz.

Passau, 1552. július 15.

(francia nyelvű)

Visszatért Passaubá és másnap a birodalmi fejedelmek és rendek által módosított fejezeteket tárgyalta. Felhatalmazta a cseh kancellárt, hogy tárgyaljon a szövetező hercegekkel és sürgeti, hogy Hesseni Fülöp örgróf minél hamarabb szabadlábra kerüljön, amit testvérük, Mária se ellenez.

Ugyanakkor a magyar ügyek is bonyolódnak: a budai pasa átkelt a Dunán és több várat be is vett. A bányavárosok irányába vonul és elfoglalta Drégely várát. Arra törekszik, hogy az Erdélybe vezető utat elvágja, illetve Ahmed pasa Temesvárt is ostrom alá vette. Castaldo arra vár, hogy egyesíthesse seregét a Sforza Pallavicini kétezer lovasból és kétezer itáliai gyalogosból álló királyi haderejével.

Ferdinánd beszámol arról is, hogy öt kompánia katonát Tirolból Magyarországra küldött. Ha a birodalmi rendekkel folytatott tárgyalások nem megfelelően végződnek, Magyarországon mindent elveszíthetnek. E célból Gámiznak egy aktualizált és frissített levelet küld, amiben részletesen beszámol a magyarországi várak helyzetéről. Sajnos ez a levél egy himők ügyetlensége okán vizes lett, így most nem tudja csatolni.

Szász Móric a Rajna felé vonul. Arras püspökének megküldte a budai pasa a szövetkezett birodalmi fejedelmekhez írt levelének másolatát. Később megkapta a pápának és a francia uralkodóknak írt levelek másolatát is, amelyek tartalmukban azonosak az előbbivel.

Csehországban Schwendi visszatartja az ún. „rüstgeld”, azaz felszerelési pénz kifizetését és a lovasság rendes zsoldját. Azzal érvel, hogy ő nem fizeti ki a kinevezése előtti pénzeket, hanem csak azt, amióta átvette a lovasság feletti parancsnokságot. Sürgeti, hogy a császár utasítsa Schwendit a pénz kifizetésére.

Jelzete: AHPA folio 22115

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 98–99. p.

51.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. augusztus 4.

„Temesvárról származó híreket a csatolt levélből megismerheti, számoljon be róla Őfelségének, hogy tudatában legyen annak, milyen állapotban és veszélyben van az a város és azt követően küldje vissza a csatolt leveleket.”⁶¹

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 143.

61 „Las nuevas que tenemos de Temesvar entedreys por las cartas que aqui van, hareys relacion dellas a su majestad para que sepa el estado y peligro en que aquella cibdad quedava y tornareys enbiar las dichas cartas”.

52.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Passau, 1552. augusztus 8.

A császár által küldött, Türkenhilfere vonatkozó utasításokat Jonas doktorral ki-nyomtatják és Sazius doktor ugyanezt teszi Augsburgban. A városok nevét, ahol a támogatást begyűjthetik, üresen hagyták és ők azt itt beírják.

Fülöp hesseni örgrófot rövidesen szabadon engedik és úgy döntöttek, hogy Szász Móric seregét szélnek eresztik.

Örömét fejezi ki, hogy az andalúziai Sanlúcar de Barramedába megérkezett a gyarmatokról a kincseket szállító flotta.

Már értesítette, hogy Temesvár elesett. Tegnap megérkezett Castaldo egyik katonája Bernardo de Aldana Lippa elestéről ír beszámolójával. A levél másolatát megküldi neki. Értesítse a császárt, hogy milyen veszélyek fenyegetik e területet. Bécsbe indul, hiszen már nem szükséges, hogy Passauban tartózkodjon.

Jelzete: AHPA folio 22091

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 113–115. p.

53.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

1552. augusztus 12.

10.000 török Szlavóniára támadt és megtámadtak két várat a Zágráb és Varasd felé vezető úton. Miksa fia értesítette arról, hogy a törökök megütköztek egy magyar–német és itáliai katonákból álló sereggel és a keresztény haderő vereséget szenvedett.⁶² Sürgeti, hogy a császár minél hamarabb utasítsa Szász Móric herceget, hogy jöjjön a segítségére. Holnapra Bécsbe érkezik.

Jelzete: AHPA folio 22093

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 116–117. p

62 Palásti útközet, 1552. augusztus 9–10.

54.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1552. augusztus 25.

Megkapta a birodalmi török elleni segéllyel kapcsolatos utasításokat. Továbbítja a császárnak, hogy azokat aláírja, mert az oszmánok súlyos támadásokat indítottak ellene és nagy szüksége van arra, hogy minél hamarabb pénzhez jusson. Megküldi Schwendi egyik levelének egy fejezetét, amiben beszámol arról, hogy a császári szolgálatra Csehországban toborzott lovasok és utászok 253.000 forintba kerültek. Gámiz tájékoztassa V. Károlyt az ő szorult helyzetéről és adja át ezeket a leveleket, mert a császár a jelentéseket várja, hogy kifizesse az összeget.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 144.

55.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1552. szeptember 4.

Értesíti, hogy már megküldte Schwendi levelét és reméli, hogy a császár utasítást ad, hogy kifizesse Ferdinánd számára a tartozását.

Lassan gyülekeznek Bécs környékén Szász Móric katonái, közben a törökök már Szolnokot ostromolják. Reméli, hogy a védők kitartanak. Most leginkább képzett katonákra van szüksége és tudomása van arról, hogy Cesare di Napoli szolgálatára a császár most nem tart igényt, örömmel venné, ha elküldené hozzá.

Jelzete: AHPA folio 22097

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 120–121. p.

56.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1552. szeptember 13.

Nagyon lassan teljesítik kérését, hogy Schwendi visszakapja a 10.280 forintot, amit ő már megfizetett a császárnak. Megküldte a császárnak német nyelvű levelét, amelyben beszámol Szász Móriccal és más fejedelmekkel kötött egyezményről. Csatolja a Szász Móric által János Frigyes herceg számára adott garancialevelet.

Ahmed és a budai pasa Szolnok alatt egyesítette erejét és a tülerőt látva a védők ostrom nélkül feladták a várat. A védők arra hivatkoztak, hogy egy járvány miatt nagyon sok közülük megbetegedett és sokan meg is haltak és nem maradt elég védő a várfalakra. Miksa cseh király pénzt küldött, hogy további seregeket toborozzanak Szolnok védelmére, de sajnos ez már túl későn történt. Csehországból is elindult egy zászlóaljnyi katona, hogy Szolnok védelmére keljen. Kassáról és Erdélyből is küldtek segítséget. De minden segítség későn érkezett, a védők feladták a várat. A várban nagy mennyiségű ágyú és lőpor került az ellenség kezére. Állítólag a kivonuló katonák felrobbantották a vár nagy részét, aminek sok török áldozatul esett, de ez bizonytalan hír. Szász Móric katonái ezen a héten Magyarországra vonulnak.

Jelzete: AHPA folio 22099

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 122–123. p.

57.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1552. október 17.

Szász Móric garancialevelét megküldte a császár számára. Megküldte a császárnak a Württemberg hercege ügyében írt német és francia nyelvű levelét. Gámiz sürgesse a császárnál, hogy a német levelet mutassák meg a hercegnek, illetve a császár a neki írt francia nyelvű levél pontjai alapján tájékozódhat Ferdinánd álláspontjáról. Szász Móric panaszt tett, hogy János Frigyes szász herceg a császár rendelete alapján leromboltatott gothai vár újraépítésébe, illetve nem megfelelő feliratú pénzverésbe kezdett, amivel megsérti egyezményüket. Kéri a császárt, hogy e két ügyben figyelmeztesse János Frigyes herceget.

Eger továbbra is ostrom alatt van, a védői kitartanak és sok kárt okoznak a töröknek. Bizik Istenben, hogy a rossz idő megjövetelével a török szükségszerűen megszünteti az ostromot.

Jelzete: AHPA folio 22102

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 126–127. P.

58.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Dátum nélkül, (feltehetően 1552. október 17. utáni napokban.)⁶³

Értesült arról, hogy a császár a könyökénél köszvénytől szenved. Württemberg hercegével kötendő egyezményel kapcsolatosan meg akarja várni, míg Vilmos bajor herceg álláspontját megkapja és azt követően válaszol. A 10280 forintot, amivel a császár tartozik, már reméli, hogy megkapta. Schwendi rövidesen megérkezik, hogy ebből kifizesse a zsoldot. Egyetért azzal a válasszal, amit Granvelle püspöknek adtak és megköszöni a püspöknek a jóakarátát és igyekezetét. Ő is értesült arról, hogy unokatestvére, Fülöp Itáliába akar menni, Gámiz tájékozodjon még, hogy mi a célja.

A korábbi szolgálata miatt Aldana tábornester irányába jóindulattal viselkedett, egészen addig míg Lippa elvesztése meg nem történt. Castaldo írt Miksa cseh királynak, hogy Aldana bátran kitarthatott volna a várban, míg meg nem érkezett volna a felmentő sereg, hiszen közel volt már Varkoch Tamás kapitány csapata, ezenkívül kétnapi járóföldre volt két zászlónyi német gyalogos, akiket Castaldo küldött. Sokan ellenezték Aldana csapatából is a vár feladását és a magyar nemesek is nagyon vádolják őt, hogy feladott egy ennyire jelentős és jól ellátott várat. Ezért amíg ki nem derül a valóság, fogságba vetette. Értesítették arról is, hogy Castaldo ellenséges és elfogult Aldana irányába, ezért nem lenne hasznos, ha az ügy kivizsgálásában ő részt venne. Ő személy szerint Castaldo mellett Báthory András erdélyi vajdát, a német gyalogosok ezredesét, Helfensteint speyeri kamarást és Pedro de Ávila kapitányt javasolja az eset kivizsgálására. Ezenkívül utasítást adott, hogy több szabadságot adjanak Aldanának és hogy bemutathassa az ügyében hasznos bizonyítékait, anélkül, hogy ebben Castaldo és társai megakadályozzák. Hasonló vádak érték korábban Martin Lascano és Francisco de Salamanca kapitányokat Esztergom feladásáért és Katzianert az eszéki vereségért. Erről tájékoztassa Gámiz Granvelle püspököt is.

Császárhoz írt német nyelvű levelében megküldte a garanciát, amit Móric szász herceg adott János Frigyes szász hercegnek. Egy fejezetet megváltoztattak benne, miszerint tartaniuk kell magukat a württembergi egyezményhez és az ügyüket a császár képviselői egy éven belül kivizsgálják. Az új változatban, ha egy éven belül sem tudják lezárni az ügyüket, akkor is érvényben marad az egyezmény és akár más úton, de megegyezésre kell jutniuk.

63 A levél utolsó lapja(i) elvesztek. A datálást segíti, hogy a levélben található leírás már tud arról, hogy Eger alól a törökök elvonultak.

A napokban Szászországba küldött, hogy megkapja a gemeiner pfenninget és emberei beszámoltak, hogy Albrecht von Mansfeld gróf a francia király nevében Magdeburg ellen sereget gyűjt. Állítólag francia pénzzel fizeti őket és célja, hogy a tél folyamán Frizföldre betörjön. Az a hír is járja, hogy először a rokonaira, a többi Mansfeld grófra támad, akik bitorolják birtokait és onnan megy tovább Frizföld felé.

A törökök, miután Szolnokot bevették, Eger ellen vomultak és napok óta ostromolják. Egyszer be is törtek a várba, de a védők hősiesen és nagy ágyútűz támogatása mellett kiverték őket. A törökök ekkor nagy veszteséget szenvedtek, mintegy 2000 katonájuk halt meg és állítólag a budai pasa is elesett. Ez utóbbit nem erősítették meg. A töröknek elfogyott a lőszere és visszavonult a vár alól. A várat sok és kiváló katona védi.

Sürgeti, hogy Gámiz gyakrabban írjon és tájékoztassa a történésekről.

Végül mégsem megy Magyarországra, mert nem gyűlt össze elég katona. Szász Móríc katonáit nem küldi még szét, hogy a török ne merjen tovább menni. Most Győrben állomásozik, ahol hidat építettek a Dunára, hogy a Csallóközben átteleljen. Serege jól felszerelt és onnan rá tud csapni a törökökre. Ugyanakkor serege sokkal kisebb, mint a törököké, amelyet 30.000 főre is becsülnek, ezért inkább Győrt erősítik. Miksa cseh király nem jöhet oda, mert még továbbra is gyenge.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz amado nuestro vuestras letras de 8, 19 y 25 del pasado hemos recebido y holgado de entender las nuevas que por ellas nos scrivis de las cosas de alla y las que se sabian de otras partes pero a nos pesado y puesto en algun cuidado la gota que dezis que el emperador mi señor avia sentido en el codo plega a dios que no aya pasado adelante y la aya dado la salud que ha menester y le desseamos.

Al negocio y concierto con el duque de Wiertamberg⁶⁴ no damos agora respuesta hasta tener la que el dicho duque ha de dar, al de Baviera estamos sperando de dia en dia y luego que la tengamos y veamos lo que dize responderemos a Su Majestad lo que huviere que decir en la materia y os mandaremos avisar a vos y dar ynformacion de todo lo que sea necesario y conveniente en ella.

64 Ulrich herceg 1550-ben meghalt. Az augsburgi interim értelmében császári felügyelet alá került a tartomány. Utódja, Kristóf a passauai egyezményben egy nagyobb összeg fejében kiváltotta.

Los X mil CC LXXX florines que Su Majestad nos debe speramos que avreys acabado de sacar pues avia dineros y la llegada de Lazaro Schwendy se sperava presto pero no lo aviendo aun hecho procurareis con toda instancia la paga dellos porque son muy necesarios.

La respuesta que distes al obispo de Arras a lo que os dixo sobre la carta que scrivimos a Su Majestad muy buena y la verdad de lo que ay en ello y assy lo es lo que se le scrivio sin discrepar nada della y no avra nadie que pueda decir otra cosa y speramos que Su Majestad pues sabe ser assy no avra recibido alteracion ni enojo con ella antes tenido la por buena pero por esso dexamos de agradecer al obispo de Arras el buen zelo e yntencion con que se negocio a lo que os dixo.

Las nuevas de la voluntad que el principe don Felipe mi sobrino tiene de pasar en Ytalia se han scritto aca tambien por otras vías y desseamos saber lo cierto, procurad de entenderlo y darnos aviso dello.

Al maestre de campo Aldana⁶⁵ tenemos buena voluntad por lo que nos ha servido que ha sido mucho hasta que sucedio lo de Lipa y lo que en ello que como el dexo aquel castillo por no aver querido quedar con el la gente que ally tenia segun el scrivio. Juan Bautista Castaldo scrivio al rey de Bohemia mi hijo⁶⁶ que el dicho maestre de campo pudiera muy bien sperar en el hasta que le llegara socorro por que estaban ya cerca de hombres que le enbiava un capitan que se llama Warcoch⁶⁷ y que a dos jornadas estaban tambien ya dos banderas de alemanes que le enbiava y que algunos de los que con el avia le dezian que no lo dexasse ni hiziesse lo que hizo y juntamente con esto scrivieron a mi hijo otras muchas personas nobles de Hungria acriminandolo mucho y diciendo que aviendo desanparado el dicho maestre de campo una plaça tan importante y bien proveyda no avia nadie que a exemplo suyo quisiesse sperar dentro de otra y que merecia ser punido y castigado por ello, con lo qual todo y seria aconsejado que lo devia mandar prender hasta ser informado de la verdad y que el se purgasse y diese satisfacion de sy dio orden para ello y despues que aqui venimos y entendimos lo que passava enbiamos a mandar que se tomasse ynformacion del caso y hecha se nos enbiasse aca para determinar sobre ello lo que nos pareciesse y porque fuimos advertido que Juan Bautista le tenia algun odio y mala voluntad no quesimos por ser nuestro general y tener el cargo que tiene tan preeminente excluillo del conocimiento de la causa por no afrontalle pero cometimos la juntamente con el a Andreas Batory⁶⁸ que es nuestro

65 Bernardo de Aldana.

66 Habsburg Miksa.

67 Varkoch Tamás, 1549–1552 között bihari ispán, váradi kapitány.

68 Ecsedi Báthory András tárnokmester és erdélyi vajda.

bayboda de Transilvania y muy honrado caballero y al conde de Elfestain⁶⁹ coronel de la ynfanteria alemana que alla ay que es tambien hombre de mucha integridad y virtud y fue de la camara de Espira⁷⁰ y al capitan Pedro de Avila y mandamos que al maestre de campo se le diese mas libertad de la que entendiamos que tenia y que pudiesse presentar sus letras y testigos en beneficcio de su causa, la qual siendo concluyda ha de venir como esta dicho a nuestro poder sin que Juan Bautista y sus colegas la ayan de judicar ni tener mas que ver en ella y venida que sea y visto lo que contiene tenemos memoria de mirar por lo que otra al dicho maestre de campo y a sus servicios y nos ha parecido ser esta la mejor via de preceder para cumplir con los clamores y calumnias que ay contra el y la mesma se tuvo tambien con el capitan Martin de Lazcano y Francisco de Salamanca por lo de Strigonia⁷¹ y con Catzianer quando lo de Esech⁷² lo que podreys decir al obispo en respuesta de lo que se hablo por el y a que en mas pareciera necesario.

A Su Majestad scrivimos agora en aleman y le enbiamos la letra de asseguracion que el duque de Mauricio da al duque Juan Federico⁷³ en la qual va solamente mudada una clausula de como estaba antes y es que como dezia que ayan de estar ambos por el tratado hecho en Wirtemberg y que de las diferencias que entre ellos ay conozcan los comisario de Su Majestad y las averiguen dentro de un año. Dize el agora que aunque dentro del año no se averiguen y concierten el dicho tratado quede todavia en su fuerça y vigor y ellos obligados a guardarlo buscando por otravia el concierto de las dichas diferencias lo qual nos parece cosa justa y honesta y aun necesaria para que se conscrive la paz entre ellos y por consiguiente en el imperio que sin ello se podria turbar y speramos que lo mesmo parecera Su Majestad y ni se ha enviado antes la dicha letra por no tener aca su sello grande como ya se scrivio y fue necesario yr por el.

Aqui enbiamos copia de lo que su hijo del Langrave scrivio al conde de Salm en que veran como ha hecho restituir algunas pieças de artillería que alla se hallaron de Su Majestad y lo que demás pide darla deveys al obispo de Arras para que avisse dello a Su Majestad.

69 Georg graf zu Helfenstein.

70 Speyer.

71 Esztergomot 1543-ban spanyol kapitányai feladták.

72 1537-ben Eszéknél Katzianer súlyos vereséget szenvedett az oszmánokkal vívott csatában.

73 János Frigyes százsz választófejedelem.

Los dias pasados enbiamos a Saxonia por lo que toca al dinero comun⁷⁴ algunos criados nuestros los quales nos han avisado que el conde de Mansfelt⁷⁵ criado que fue de Su Majestad cuyo padre aya perdonado junta gente de guerra hazia Magdeburg y que tenia ya quinze banderas de ynfanteria y Claudio Berner dos mil cavallos y se le llegaba cada dia mas, la qual hazia en nombre del Rey de Francia segun la fama y la pagava en escudo franceses y se dezia que entrado en invierno daría con ella sobre Frisa⁷⁶ que estaria todo elado y avia comodidad para hazer la guerra en aquellas tierras aunque tambien se sospechava que primeramente querria dar sobre sus primos los otros condes de Mansfelt que le tienen todavia su hazienda y que de ally yria a Frisa como esta dicho dareys aviso dello a Su Majestad porque asy se nos ha dado.

Los turcos despues de tomado Çolnock⁷⁷ fueron sobre Agria⁷⁸ y la han batido reziamente hartos días y dadole algunos asaltos, los quales han perdido y mucha gente con ellos y specialmente en una entrada que hizieron en el castillo la qual de industria les permitieron los de dentro adonde los tenían puesto tan buen recado de fuegos artificiales y otras cosas offensivas que mataron casy dos mil que avian entrado y muchas personas principales y aun es fama que han muerto tambien al baxa de Buda y que alla le lloran mucho, pero aun no se sabe cierto que sea el, los turcos se avian retirado lexos del castillo por faltar las municiones sobre el, speramos en dios que pues los de dentro se han deffendido hasta agora que lo harán de aqui delante por que ay mucha y buena gente.

Con mucho deseo estamos de tener nuevas de alla y a vos las scrivid de tarde en tarde, lo qual os comendamos que enmendeys de aquí adelante pues de necesidad estaran puestas las postas de Su Majestad para Ytalia y an de pasar por Ynsprug.

Teniendo scrito hasta aqui recebimos vuestra carte de 4 deste que teníamos bien deseada y nos dad placer todo lo que nos scrivis de nuevas sino es la yndispusicion que Su Majestad ha tenido que speramos en dios se le avra quitado y por consiguiente que favorecera las cosas de Su Majestad de manera que ayan el buen efecto que desea.

Nuestra yda en Hungria ceso por no aver podido juntar tanta gente como era necessario para yr con nuestra persona y hazer algun efecto y a la causa acordamos

74 Azaz gemeiner pfenning, az 1495-ös wormsi birodalmi gyűlésen I. Miksa császár által bevezett birodalmi adó.

75 VII. Albrecht Mansfeld grófja.

76 Fritzfeld.

77 Szolnok.

78 Eger.

de enviar con la que hubo al duque Mauricio para que este invierno a lo menos entretenga los enemigos que no passen mas adelante y sea causa de ponerlos en sospecha y temor y que aflojen el cerco de Agria y assy queda agora el dicho duque en Javarino⁷⁹ a donde ha echado puente al Danubio para pasar a la Ysla de Comaro⁸⁰ aviendo necesidad y tiene abundancia de bastimentos y otras cosas necesarias syn faltarle nada y de ally puede inquietar los turcos y enprender las cosas que parecieren a proposito sin ser offendido dellos porque para mas no es parte por la poca gente que tiene en comparacion dellos que afirman pasar de 10000 hombres y otros los que llegan a viente mil, y entretanto que esta en Javarino podrase fortificar aquella plaça que es muy importante tanpoco parecio que devia yr el rey de Bohemia mi hijo alla por estar todavia debil y sin fuerças para ponerse a tanto trabajo pero agora se ha purgado y queda ya mejor a dios gracias.⁸¹

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 179 – 2.

59.

Miksa cseh király Juan Alonso de Gámizhoz.

Graz, 1552. október 23.

Tájékoztatja Gámizt, hogy Bernardo de Aldana seregéből Juan Ortiz de Leyva⁸² spanyol katonát utasítására fogságba akarják vetni. Kéri Gámizt, hogy levelét küldje el Briviesca bírájának⁸³ és Ortizt szigorú kísérettel küldesse Bécsbe. Indoklás: Ortiz a Magyar Királyság területén lázadást szított a katonák között, ahogy ez Giovanni Baptista Castaldo csatolt leveléből is kitűnik.

Jelzete: AHPA folio 22104

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 131. p.

79 Győr.

80 Komárom.

81 A levél további lapja(i) elvesztek.

82 Vö.: *Korpás*, 2008/1. 284. p.

83 Briviesca, Spanyolország.

60.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Ebersdorff, 1552. október 28.

Értesült a császár köszvényéről. Nagyon érdekli, hogy az angol uralkodó követe mit tárgyalt a császárral. Gámiz tájékoztassa őt részletesen erről. Rendkívül nehezményezi, hogy a százezer pár száz forintot még mindig nem fizette meg neki a császár, hiszen ő megelőlegezte akkor, amikor jelentős pénzsűkében volt. Gámiz tárgyaljon a Fuggerekkel is, hogy fizessék ki ők a pénzt a császár terhére. Nehezményezi azt is, hogy a császár a szolgálatból elbocsátotta Ferdinánd lányának kincstárnokát.

Eger ostromáról az elmúlt napokban ellentmondó híreket kapott, ezért inkább nem írt semmit. Ami már biztos, hogy a törökök nagy veszteségeket szenvedtek és felhagytak az ostrommal. Csatolja a neki küldött beszámolót, Gámiz ez alapján részletesen tájékoztassa a császárt, hiszen a vár a többiek várakozásával ellentétben sikeresen ellenállt, annak ellenére, hogy nem volt erős. Egerből bármikor megérkezhetnek a hírvivők, akik Szász Móric táboráról is tájékoztatják őt.

Szász Móric most Győrben állomásozik és erősítik a várat, amit lassan már be is fejeznek.

Bécsben járvány tört ki, ezért fiait Grazba vitette és ő is távozott Bécsből.

Jelzete: AHPA folio 22105

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 134–135. p.

61.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Ebersdorff, 1552. november 5.

Örömmel értesült, hogy a császár serege Metz ostromára készülődik. Utolsó levelében tájékoztatta, hogy Eger alól elvonult a török. Abban a levelében nem volt pontos, hogy a budai pasa meghalt. Komáromból pár száz magyar és német lovas portyára indult Esztergom felé és egy nyáját elhajtottak. Esztergomból mintegy 500 török rájuk támadt, de legalább 260-t közülük fogságba ejtettek, illetve sokan közülük a Dunába fulladtak, a többi meg visszamenekült a várba.

Szász Móric nem akarja seregét tovább Magyarországon állomásoztatni és kivonult az országból. Négy napja meglátogatta őt az udvarban. Látva, hogy a törö-

kök visszavonultak, illetve a tél is közeleg, ezért úgy döntött, hogy engedélyt ad a sereg felozlatására.

Ferdinánd tárgyalt Száz Móriccal Hugo von Mansfeld gróf, illetve Brunswick nemesei által indított felkelésről, amely ellentmond a Passauban kötött szerződés pontjainak.

Megkapta Castaldo levelét, amelyben leírta a spanyol Ortiz de Leyva hűtlenségét Erdélyben, nemcsak a spanyol, hanem a német és magyar katonákat is fel akarta lázítani.

Jelzete: AHPA folio 22107

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 136–137. p.

62.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Graz, 1552. december 10.

A császárral Villachban megtárgyalt, illetve a birodalmi rendekkel, fejedelmekkel Passauban megkötött egyezmény Württemberg ügyében jelenleg komoly vita tárgya. Ferdinánd kifejezi, hogy Württemberg az ő jogos örökségéhez tartozik. Ferdinánd sürgeti, hogy Württemberg hercegét⁸⁴ a császár minél hamarabb győzze meg.

A franciák követet küldtek Bona Sforza lengyel anyakirálynőhöz, aki egyben Szapolyai János elhunyt erdélyi vajda feleségének az anyja. Ferdinánd kéri, hogy a császár írjon levelet Jagelló Izabellának, Szapolyai János özvegyének és anyjának, a lengyel királynőnek, hogy az özvegy tartsa be a szerződésben kötötteket.

Jelzete: AHPA folio 22120

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 142–145. p.

⁸⁴ Christoph von Württemberg (1515–1568).

63.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Graz, 1553. március 4.

Régóta nem látta Gámiz leveleit és türelmetlenül várta a híreket a császár egészségéről és érkezéséről. Február 16-án érkezett leveleiből örömmel értesült, hogy jó egészségnek örvend nemcsak a császár, hanem nővérei is. Megkapta Mária királyné levelét és kiemeli, hogy bár Gámiz pontosan és jól válaszolt, de további részletes választ kell Máriának adni, hogy eloszlassák a kételyét, hogy sem ő, sem Miksa nem hibás bizonyos dolgokban.⁸⁵ Bár hihetik azt a kereszténység fejedelmei, hogy a császár és közte konfliktus van, nem is akarja ezt a hitüket eloszlatni, de hangsúlyozza, hogy Ferdinánd és fia minden esetben szeretettel és engedelmeséggel viszonyultak V. Károlyhoz. Ha Mária mégis úgy érzi, hogy az augsburgi vita volt az oka a nézeteltérésüknek, megerősíti, hogy semmi olyan lépést nem tett ami ellenkezne a császár által adott instrukciókkal, nem tárgyalt a birodalmi fejedelmekkel, végrehajtotta mindazt, amiben a császárral megegyeztek. Rendkívül sértőnek találja, hogy a császár és Mária is gyanakszik rá. Nincs más szándéka, minthogy a köz javára a császárt tovább is hűségesen szolgálja. Tavaly, amikor jelezte felé, hogy a birodalom ügyei milyen nehézségek árán oldhatóak csak meg, még a saját ügyeit is háttérbe szorította, félbehagyta a pozsonyi magyar országgyűlést és a császár parancsára Linzbe ment, hogy tárgyaljon Szász Móriccal. Az ott született döntéssel Innsbruckba vonult, hogy beszámoljon a császárnak. Hogy a lázadó hercegekkel szemben minden lehetséges eszközt bevethessenek, csak Tirolban 30 zászlónyi gyalogost állított ki szolgálatára, a Magyarországra szánt lovasságot is a császár ügyére használta fel. Mindkét haderő rendkívül hiányzott számára más területeken, katonák hiányában nem tudta Magyarországot megvédeni és a dolgok az oszmán támadás okán messze a szándékával ellentétes módon végződtek arrafelé. Tüzérséget engedett át neki, pénzt kölcsönzött a császár számára, hogy lovasságot és utászokat küldjenek a császár szolgálatába a magyar területekről. Linzbe is elkísérte azon a nehéz úton, ami a császárt is megviselte, majd Passauba visszatért,

85 A levél egyfajta reflexió arra a vitára, ami Metz sikertelen ostromát követően a császár és Ferdinánd között zajlott. V. Károly számára ez a kudarc megemészthetetlené vált. Úgy gondolta, hogy a passauai egyezményt Ferdinánd kérésére fogadta el és a választófejedelmek szövetségését a francia uralkodóval a passauai és linzi tárgyalások fényében háttérbeemészként élte meg. Károly elhatározta, hogy a passauai egyezményt visszavonja, hiszen csak kényszerűségből fogadta el. E tervét Ferdinánd sorozatos kéréseire tekintettel sokáig nem tette közzé, majd 1553 végén terjedt el a hír, hogy a császár visszavonja az egyezményt. Ferdinánd e helyzetben ugyan kifejtette a császár iránti hűségét, de egyben el is határolódott a császár szándékától.

hogy tárgyaljon a Szász Móriccal. Azon a tanácskozáson a császár képviselői, illetve más választófejedelmek is ott voltak. Ezekről az ügyekről Villachban személyesen számolt be a császárnak. A passaii egyezményt a császárral teljes egyetértésben hozta létre. Sikerrel eltávolították Móricot a francia szövetségből és ennek az eredménye lett, hogy Albert örgróf a császárral megegyezett. Mindez bizonyítja, hogy nem igaz az állítás, hogy ő szembefordult a császárral.

Vitatta azt az álláspontot is, hogy fiának, Miksának a zendülés kezdetekor Innsbruckból el kellett volna mennie a császárhoz. Nem érzi jogosnak, hiszen ő Ferdinánd személyesen ment és nem lett volna szükség arra, hogy Miksa is menjen, főleg akkor amikor a fia annyira beteg volt, hogy még életéért is aggódtak. Ráadásul távolléte alatt rábízta a magyar és osztrák ügyek intézését, amelyek akkor rendkívül rossz állapotban voltak. Meg is kapták a császár felkérését, hogy vegyen részt vele a metzi hadjáratban, amit Miksa szívesen el is vállalt volna, de ő, Ferdinánd személyesen tiltotta ezt meg, mert látta, hogy mennyire gyenge az egészsége.

V. Károly megütközésére, hogy Szász Móricot szolgálatába fogadta, már részben választ adott, hisz a cél az volt, hogy a francia szövetségről leválasszák és megelőzzék azt a sok bajt, ami az egész birodalomra háramlik, ha lázadásban maradt volna. Másrészt jó alkalom volt arra is, hogy Magyarországot, amely az elvesztés határán volt, megsegítsék és a török tudomására hozzák, hogy mennyire nem bízhatnak meg a francia király szavában, hiszen az egyik szövetségese már feladta lázadását és visszatért Habsburg szolgálatba. Szintén nem vesszi jó néven, hogy a császár szóvá tette, hogy Magyarországon fővezérré nevezte ki a herceget, hiszen a birodalmi segély nagyon lassan jött és jóval kevesebb, mint amire számított. A cseh ügyek miatt se Miksát, se Ferdinánd fiát nem nevezhette ki, ő sem mehetett oda személyesen és ezért esett a választás Móricra. A herceg szívesen vállalta és hívószavára a birodalomból jöttek a katonák, így ezáltal sikerült az oszmánok diuhét megfékezni, akik akkor Egert ostromolták. Ráadásul azt hitték, hogy a herceg a császár ellensége. De mivel serege túlságosan kicsi volt, 4000 fő szemben az oszmánok 100.000 fős seregével,⁸⁶ nem vállaltak csatát. A herceg mindenben engedelmesen viselkedett, bár a zsoldosok okoztak károkat az ország lakosainak.

Miksa továbbra is nagyon gyenge, még a lovaglásban is nagyon hamar kifárad, így nem tud a császárhoz menni. Arra sincs mód, hogy Prágába küldje, hogy a cseh diétát tartsa meg. Ferdinánd főherceg másik fiát kérte meg, hogy tartsa meg a diétát.

A tanácsosok úgy tűnik, hogy nem a valósággal megegyező beszámolót adtak Máriának, hanem azzal pontosan ellentétet.

86 Az 57. számú levélben 30.000 főről tudósított Ferdinánd.

Katalin lánya hozományáért Innsbruckba küldetett. A Móriccal vívott háború során sok mindent elloptak a várból.

Don Fernando por la gracia de dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz amado nuestro a 14 del pasado os mandamos scrivir lo que avreys visto despues hemos estado sperando letras vuestras para tener aviso de las cosas de alla y principalmente de la llegada del Emperador mi señor a esta villa y de su salud y assi estavamos con alguna pena de la tardança dellas hasta el ultimo del pasado que llegaron las XVI del mesmo con que avemos holgado mucho por las buenas nuevas que nos scrivis de la salud y buen ser de Su Majestad y de las serenissimas reynas mis hermanas que no han podido ser mejores y luego dos dias adelante llego el criado de la reyna mi hija con las cartas de 19 del pasado que con el enbiastes y hemos visto la vuestra que contenia el duplicado de la XVI y lo que pasastes con la serenissima reyna Maria nuestra hermana y no dudamos que de todo lo que os dixo que de la mayor parte della haya sido sabidor Su Majestad y aunque vos le respondistes verdadera y sustancialmente a mucho dello todavia se respondera en esta a todo para que con mas fundamento podays satisfacer a Su Serenidad y sepa lo que en cada cosa ha avido para que no nos ponga culpa de lo pasado pues no la tenemos ni tan poco al rey Maximilano mi hijo y quan a la opinion y pensamiento que tiene la mayor parte de las cosas que han sucedido sea por pensar⁸⁷ *por los principes del Imperio y de la Christiandad que entre Su Magestad y mi aya disension* no queremos decir que no puedan tener este concepto y sospecha pero sabemos que por nuestra parte nunca se ha faltado causa ni ocasion a pensarlo pues *siempre en todo lo que hemos podido hemos mostrado el amor y obediencia que a Su Magestad tenemos y somos obligado sin exceder ny aun con el pensamiento y sy su serenidad piensa que la platica de Augusta que plugiera a dios nunca hubiera avido aya sido causa de alguna alteracion de nuestra parte* le osamos asegurar con toda la verdad que jamas hemos hablado ny escrito en contrario de aquella materia a ninguno de los principes del imperio ny tratandolo con ellos ny con otra persona directe ny indirectamente sino executandolo como Su Majestad lo mando y quiso y tenemos por cierto que la dicha platica no aya sido la

87 Innentől két és fél oldalon keresztül titkosírás, amelyet néha szakít meg a nem kódolt szöveg. A lap oldalán más kézzel a titkosírás megfejtése (a szövegben kurzívban).

menor causa de *lo acaecido como lo diximos a Su Magestad y a ella de lo que se puede acordar y de manera que no fuemos dado ocasion a que se tenga semejante opinion y sospecha* y dios sabe quanto nos pesa y duele que la aya no solamente por los inconvenientes que como Su Serenidad dize an sucedido y pueden suceder della, pero aunque aquellos faltasen por ser cosa dura de razon que *por nuestra parte se hiziese alguna de lo que Su Magestad pudiesse recibir descontentamiento pues no pretendemos ninguna cosa mal que scrivirle y agradarle y assi con este zelo principalmente de su servicio y por lo que viamos que importava y convenia al bien publico*, despues de averle avisado el año pasado de las tramas que en el imperio andavan para que mandasse poner el remedio que convenia luego a los principios que lo pudiera hazer con poco trabajo y costa dexamos parte de los negocios que entre manos teniamos del Reyno de Hungria en la dieta de Posonio sin dar cabo y conclusion en ellos fuimos por su orden y mandado a Linz a tratar con el duque Mauricio⁸⁸ la paz y concordia para reducirle a su servicio en lo qual hicimos todo lo ultimo de potencia y con la conclusión que ally se tomo fuimos a Ynsprug⁸⁹ a comunicalla a Su Magestad *y ofrecerle toda la ayuda que pudiessemos y nos fuese posible para el castigo del dicho duque y los otros rebeldes si quisiessse proceder contra ellos como Su Magestad bien sabe, y entretuvimos por su servicio en Tirol XXX banderas de ynfanteria a nuestra costa que no fue poca y dimos a Su Magestad los cavallos que teniamos hechos para enviar a Hungria que ellos y la infanteria nos hizieron gran falta* como se puede bien considerar pues por carecer de tanta gente se dexo de proveer lo de Hungria y sucedieron las cosas tan contrariamente como sucedieron *lo qual no hiziera sy aquella gente con la de mas que aya pudiesse baxar alla con tiempo y juntamente con ello le prestamos nuestra artilleria y dineros para levantar cavallos y gastadores que tambien se le enviaron de aquel Reyno*⁹⁰ aun hasta agora estan por pagar segun de todo tenenys noticia y sucediendo lo de Ynsprug *le acompañamos hasta Lienz en aquella trabajoso camino sintiendo el que Su Magestad pasava y en nuestro despues tornamos a Passao*⁹¹ a tratar con el dicho duque y todo quanto ally se hizo fue presente mos de Rae y el doctor Celt⁹² su vicecanciller y los embaxadores de los principes del Imperio y consultado primeramente con Su Magestad y no contentandonos con hacerlo por medio de cartas ny de terceras personas tornamos por la posta a

88 Szász Móric herceg (1521–1553).

89 Innsbruck.

90 Magyar Királyság.

91 Passau.

92 Seld vicecancellár.

*Vilaco*⁹³ a dar relacion de todo a Su Magestad y saber su determinada voluntad mediante la qual y pidiendolo con grande instancia los principes todos se conchuyo lo de alli y segun nuestro juizio y de todos los que dessean el servicio de Su Magestad no le recibio pequeño en ello pues quitamos al dicho duque y a sus secazes con la gente tenian del Rey de Francia y a este fin principalmente le recibimos en el nuestro considerandolo ya que no la pudiesemos aver toda como no la huvimos la quitamos totalmente al dicho rey como lo hezimos sin lo qual se puede bien considerar el trabajo y aprieto en que Su Magestad se viera en la empresa que llevaba por que quedando Mauricio en pie contra Su Magestad el marques Alberto⁹⁴ no se concertara con el y oviera sin dubda avido mucho peligro en la jornada de manera que se puede bien considerar sy hemos dado ocasion para que de nuestras obras se sospeche que tengamos el animo dividido ny apartado de Su Magestad ni de su servicio.

Quanto a lo que le parece que el rey mi hijo diviera de aver ydo a Ynsprug a visitar a Su Magestad al tiempo que se començo el movimiento su bien lo quiere considerar era bien escusado yendo yo mesmo pues para qualquiera cosa que se hubiera de hazer o hizo en su servicio ymportava mas nuestra persona que la suya y yendo yo se podra y pudo el escusar quanto mas que en todo aquel tiempo esta claro y manifiesto que estaba tan malo que se tuvo mucha duda de su vida por que lo tomava su enfermedad tan rezio y tan a menudo que aun alguna vez que salia por recrearse entre las puentes bolvia casi sin fuerças ni aliendo, visto que hiziera puesto en largo camino allende que le teniamos dado cargo del gobierno y provision de las cosas de Hungria y Austria al tiempo de nuestra ausencia que estavan en gran trabajo y aprieto como a todos es notorio y aviendo faltado el en aquella coyuntura fuera todo en perdicion porque faltaran las voluntades a los hungaros y a los alemanes y lo dexaran perder y y con todo estos inconvenientes y dificultades aviendole scrito depasaron que Su Magestad se queria poner al campo para saber si estaba para yr a serville en aquella guerra. Nos respondio que sy le davamos licencia yria de muy buena gana a servirle en ella y hallarse con el pero como supimos el peligro y debilidad de su persona no se la quesymos dar ni fuimos tan curioso que enbiasemos su letra a Su Magestad para que le constase de su buena voluntad y deseo por parecernos no ser menester no sabiendo la sospecha y calumnia de los que tienen menos buenas yntenciones que devian por que siempre ymos con la verdad por guia.

93 Villach.

94 Albrecht II. Alcibiades von Brandenburg-Kulmbach (1522–1557).

Quanto a lo que dize maravillarse que tomamos en nuestro servicio al dicho duque ya esta en parte respondido lo fue por quitallo al rey de Francia principalmente y por escusar los grandissimos males y daños que con el imperio hubiera si el quedara en su rebelión y desobediencia juntamente con los que le seguian y otros que por ventura se le pudiesen a llegar despues dello por socorrer las cosas de Hungria que estaba muy al canto de perderse y tambien por dar a entender a los turcos lo poco que devian fiar en las palabras y promesas del rey de Francia viendo que aquel principe que el les avia hecho entender que estaba por el contra Su Magestad era ya reducido en su gracia y yva contra ellos que a nuestro parecer no era cosa de poco momento y consideracion, tampoco ay que reprehendernos aver embiado por superior en Hungria al dicho duque elector/ o al archiduque Maximiliano/ o a Fernando mis hijos y no a mi hijo y no al dicho duque⁹⁵ la causa principal fue la gran falta de gente que hubo assi por la rota que dieron los turcos a los nuestros como por avernos faltado al tiempo la ayuda que speravamos del Ymperio la qual no podimos parar tan presto ni fue tanta como pensavamos a tener la que contenia yo estaba determinado de yr en persona alla proviendo que no podia ser sin manifiesto peligro cesso nuestra yda y por consiguiente la del rey mi hijo y Fernando era forçosamente negocio en Bohemia por muchas causas y respetos y assi se tomo por menor inconveniente que baxasse alla el dicho duque y el lo acepto de muy buena voluntad y sigo todo lo que pudo que fue estar con el exercito en la parte que le mandamos para reprimir la furia y impetu de los turcos que a la sazón estaban sobre Agria⁹⁶ tuviendolos en cuidado y sospecha de ver que baxava gente del imperio cuya voz y fama era de mucha mas y principalmente el dicho duque que pensaban ser contrario y enemigo de Su Magestad y si le mandamos pasar mas adelante lo queria hazer pero vimos que no solamente no podia ofender los enemigos por la poca gente que tenia no era la 4 mil parte que la dellos que segun la comun opinion llegaba a cien mil y algunos los hazian mucho mas pero que se perdiera sy se afrontara con ellos y con el no solamente Hungria pero Austria tambien de manera que en todo obedecio lo que se le mando y sy su gente hizo daño ya sabeys que es usança de la gente de guerra dondequiera que esta y para ello ayudo el invierno por que para guardarse del frio hazian mas mal del que fuera razon y asy murieron muchos del.

Quanto a la yda alla que a Su Serenidad le parece que mi hijo devia hazer para visitar a Su Majestad y deshacer la sospecha que se tenia del le podeys decir por cierto que aunque ya esta mejor esta todavia tan flaco y debil que seria imposible no

95 Eredeti forrásban áthúzva!

96 Eger.

quedarse en el camino lo qual hemos visto por experiencia porque si alguna vez sale al campo que con ser la cosa que mas le deleyta lo dexa de hazer hartas veces por no se hallar para ello se cansa luego y buelve muy presto a casa y aun buscando algun traneo por fatigarle el cavallo y en unas justas que aca ha avido que entro dos vezes nunca pudo correr dentro a seys carreras arriba y con este temor aunque le queriamos enviar a Praga a tener el dieta de aquel reyno que importava mucho por no aver dado lugar los negocios de aca que fuese nuestra persona ni lo osamos hazer y fue menester dar el cargo della al archiduque mi hijo que la he tenido assi que podra donsiderar Su Serenidad como podria cumplir tan luenga jornada estando en tales terminos la qual puede tener por cierto que el no rechazaria ny yo le dexaria de mandar syno viesse el ynconveniente e ynposibilidad que para ello ay.

A lo que dize de *los consejeros* no ay que responder sino que si Su Serenidad se hallase aca presente podria claramente conocer que no le han hecho verdadera relacion y que es muy al contrario de aquello lo que ay.

Lo que dize averle dicho Su Magestad del criado que la reyna mi hija⁹⁷ embio a Ynsprug⁹⁸ a procurar la paga de su dote no fue cosa movida entonces pues sabe Su Magestad que se trato desde que ella estuvo ally con el y se hazia por mas provecho della porque teniamos algunas piezas que era furtado en penarse por la necessarydad de la guerra. Deseavamos que las hubiese oir que sacara dellas con los dineros de su dote harto mas que lo que Su Magestad le da por el mientras no se lo paga y no se le embio alla el dicho criado con amino de molestarle sino para que si Su Magestad tenia comodidad y aparejo para ello lo hiziese por el provecho de la reyna y sino como no se hizo de manera que fue harto liviana causa para se enojar y quexar della.

Las otras cosas que nos scrivistes de nuevas holgamos de entender y principalmente la buena speranza que se tenia del servicio que estos estados harian a Su Magestad que sera harto bueno aunque nos desplaze mucho el descontentamiento que dezis aver generalmente en todos y no condernia averlo en estos tiempos.

Aviendo tantas cosas tan ynportantes que negociar con Su Magestad y viendo la dificultad y largura que ay en ellas requeriendo ser despechadas con mas presteza de la que allase y tambien por comunicarle algunas otras hemos acordado de enbiar alla a Rodrigo de Guzman para las tratar y negociar con Su Magestad y se buelva presto y lleva ynstrucion muy amplia de todo en frances como entendereys del y

97 Erzsébet lánya halálát követően (1545) 1553-ban Jagelló Ágost Zsigmond Katalin lányát vette el feleségül.

98 Innsbruck.

para todo lo que huviere de hazer le asistireys y ayudareis quanto fuere necesidad.
De Gratz 4 de março 1553.

El rey

Juan de Castillejo

Verso:

Al venerable amado nuestro, el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo a cerca de la Majestad Cesarea.

1553

del rey mi señor de Gratz 4 de março 1553
recibida con el señor Rodrigo de Guzman
respondida a XIX.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 147.

64.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Graz, 1553. március 24.

Megérkezett a lengyel király követe és beszámolt arról, hogy a moszkvai nagyherceg király akar lenni, ez ügyben a követ kéri a császár támogatását.⁹⁹ Gámiz közvetítse a császárnak, hogy V. Károly egyértelműen tagadja meg a moszkvai nagyherceg kérését, mert az káros a lengyelek számára.

A töröktől is érkezett egy követ a budai pasa menlevelével, hogy Ferdinánd indítsa el követét Konstantinápolyba.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 149.

⁹⁹ IV. Retteget Iván (1530–1584), 1547-től cár.

65.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Sopron, 1553. április 27.

Örült a válasznak, amit a lengyel követ kapott, miszerint a lengyelek mellett áll ki a császár és nem támogatja a moszkvai nagyherceg kérését. Szombaton megérkezett Sopronba és megnyitotta a magyar országgyűlést. Kedden felolvasták a proposíciókat. Sürgeti, hogy a császár fizesse ki Ferdinándnak a függőben lévő adósságokat.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 151.

66.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Sopron, 1553. május 9.

Megérkeztek hozzá a Cheb (Eger) városában tartott cseh diéta küldöttei. A soproni országgyűlést még nem fejezte be.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 152.

67.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1553. június 22.

Megszületett Miksa cseh király Ernő nevű fia. Erről részletesen tájékoztatja a császárt, nővéreit és Gámizt Castillejo későbbi levelében. Megkapta a konstanzi diéta összehívásáról szóló értesítést. Később ő is csatlakozik a császárhoz. A lengyel király kérelmezi, hogy Ferdinánd támogassa őt abban, hogy a császár ne hagyja, hogy az anyja, Bona Sforza az itáliai Bari hercegségét kisajátítsa. Mint az egyetlen jogos örökös, őt illeti meg és Ferdinánd külön kéri, hogy ezt az ügyet úgy kezelje a császár, hogy ki ne derüljön, hogy az anyakirályné fia húzódik meg a háttérben és emiatt nehogy ellene forduljon.

Visszatértek a portára küldött követek a szultán válaszával. Érdemes lenne egy törökellenes szövetség érdekében a perzsa sahhal tárgyalásokat kezdeményezni a portugálokon keresztül.

A szülést követően Miksa felesége jól van és a gyermek a keresztségben az Ernő nevet kapta.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungría y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz amado nuestro a XII y XIII deste scrivimos al emperador mi señor y a vos y a los XV plugo a nuestro señor de alumbrar de un hijo¹⁰⁰ a la reyna de Bohemia mi hija de que dimos aviso luego a Su Majestad por una carta de nuestra mano y por la de secretario a las serenissimas reynas mi hermanas y mandamos al secretario Castillejo os lo scriviessse el a vos como lo hizo despues recibimos vuestra carta de 4 y las dos de Su Majestad para mi y para la cibdad de Constancia¹⁰¹ de llamamiento para la dieta a que no ay que decir sino que aguardaremos a entender quando a Su Majestad partira para venir a ella y ordenar conforme a ello lo que devamos hazer de la salud y buen ser de Su Majestad hemos avido singular placer y assi mesmo holgado con las nuevas y la buena sperança que della se tenia en virtud de la qual estamos aguardando cada ora a entender que seria tomado.

Al presente scrivimos a Su Majestad en favor del rey de Polonia supplicandole que en caso que la reyna Bona su madre quisiessse disponer del ducado de Barry¹⁰² por otra via y privar de consentimiento para ello pues el dicho rey es su unico heredero a quien viene de derecho y recibiria grandissimo agravio y sin justicia si se le quitasse como Su Majestad puede muy bien considerar y mas largamente le scrivimos en nuestra carta y vereys por la copia della pero conviene y es necesario el secreto desta nuestra intervencion porque la reyna no venga a saberlo y se yndigne y exaspere contra el rey su hijo por aver la procurado y assi lo guardareys y encargareys de nuestra parte a los ministros de Su Majestad que tan bien lo guarden.

Assi mesmo scrivimos a Su Majestad dandole aviso de la venida de los embajadores que avian ydo al turco por el reyno de Transilvania y de la respuesta que traen cerca de lo que a cargo llevaron y juntamente de la inteligencia y platica que parece que Su Majestad podria y devria tener con el Sophy¹⁰³ para contra el

100 Habsburg Ernő (1553. június 15, Bécs – 1595. február 12, Brüsszel.) Habsburg Mária és Habsburg Miksa negyedik gyermeke. 1594-ben II. Fülöp a spanyol Németalföld kormányzójává nevezte ki.

101 Konstanz.

102 Bari hercegség.

turco que seria facil por la via de Portugal y de grandisima importancia para las cosas de Su Majestad y para las nuestras segun le scrivimos y vereys por la copia.

Lo que de aca se puede decir al presente es que la reyna mi hija queda buena a dios gracias y el niño también el qual se ha ya baptizado y se llame Ernesto. De Viena 22 de junio de 1553.

El Rey

Juan de Castillejo

Verso:

Al venerable amado nuestro el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo acerca de la Majestad Cesarea.

1553 Viena

Del rey de mi señor de 22 junio. Respondida a IX de julio.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 155.

68.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1556. január 8.

Megkapta levelét, amiben beszámolt a regensburgi birodalmi gyűlésről, a birodalmi és francia foglyokról. Bízik benne, hogy a császár sikeresen megoldja az ügyet.

Holnap reggel Pozsonyba megy, hogy megtartsa a magyar országgyűlést. Miután azt lezárta, siet Regensburgba. Egy emlékeztetőt ír neki egy bizonyos könyvről, amit ő szeretne megkapni. Gámiz igyekezzen megszerezni a könyvet, két másik kötettel egyetemben.

Post data: Megkapta Gaztelu titkár levelét, hogy mit tettek a foglyok kiváltása érdekében. A francia által tett vallomás nagyon hitelesnek tűnik és a franciák valóban nem akarják megakasztani a fegyverszünetet, amit a Portával Ferdinánd kötne és igen előrehaladott állapotban van.¹⁰⁴ Ezért kéri, hogy fejezzék be a foglyok szabadon engedésére vonatkozó tárgyalásokat a franciákkal és várják meg a végre-

103 Tahmasp perzsa sah (1514–1576), 1524-től uralkodott.

104 Utalás Ogier Qhiselin de Busbecq lovag és Verancsics Antal portai tárgyalásaira.

hajtását, míg Gaztelu nem fejezi be a dolgát. A császár nem akarja, hogy addig lezáruljon a franciákkal a fegyverszüneti tárgyalás,¹⁰⁵ amíg Ferdinánd ezen keresztül nem köt fegyverszünetet a törökkel. Gámiz tájékoztassa a részletekről II. Fülöpöt is, és kérje jóakarátát és támogatását.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz amado nuestro despues que a ultimo del pasado hos mandamos scrivir ultimamente lo que por nuestra carta avreis visto quando esta llegue hemos recibido la vuestra del XXII del mesmo y holgado de entender lo que por ella dezis en special en dos puntos tocantes a la dicha dieta de Ratisbona¹⁰⁶ y de los prisioneros imperiales y franceses cerca de lo qual no tenemos que decir al presente hasta entender otra particularidad, mas de que speramos que en ambas cosas se resolviera el emperador mi señor conforme a lo que tenemos scripto pues lo uno toca a Su Majestad no menos que a my y lo otro nos parece mas que razonable y justo que assy lo haga pues podria redundar dello mucho beneficio y utilidad a todo lo de aca specialmente no pasando perjuicio a Su Majestad ni siguiendosele dello costa ni ynterese alguno.

Mañana con la ayuda de dios partiremos para Posonio a tener la dieta de Hungria que ally tenemos convocada en la qual nos daremos toda la prissa que pudieremos por la necesidad que tenemos de hallarnos en otras partes antes de yr a Ratisbona en que no nos faltaran trabajos.

Una memoria se hos enbia con esta cierto libro que desseamos aver y se hallara en estas partes segun hemos entendido procurareis ynbiarnoslo con la primera stafeta y juntamente con el otros dos cuerpos o uno del mesmo libro si fuere posible, o no lo siendo por el peso y embaraço dellos con otra la primera que se offerzca de Viena a VIII de enero 1556.

Post data hemos recibido letras del secretario Gaztelu¹⁰⁷ en que nos da aviso de lo que ultimamente avia tratado y alcançava el negocio tocante a la proposicion que se le avia hecho del rescate de los dichos prisioneros sobre que nos scrivio lo que aveis visto por la copia que dello teneis y por parecernos digno de la noticia de Su

105 1556. február 6-án Vaucellesben ideiglenes fegyverszünetet kötött II. Henrik és V. Károly.

106 Regensburg.

107 Martin de Gaztelu, V. Károly hű titkára, aki a Yuste kolostorba is elkísérte a hatalomról lemondó császárt.

Majestad lo que agora nos scrive, nos ha parecido mandar que se hos embie copia dello para que se la mostreis supplicandole que pues claramente debe tener mas fundamento este negocio de lo que algunos piensas y lo que aquel frances se ha dexado decir parece verisimile y se colige dello que a causa de auerse puesto esta negociacion en platica y estar tan adelante el remate y conclusion della no querran seguir franceses el camino que avian tomado por medio del turco y por consequiente se effectuara a causa desto la tregua que conmigo se pretende hacer, quiera mandar suspender la conclusion del tratado de la libertad de los prisioneros o no siendo aun a tiempo de poderse haver esta si por ventura fuesse hecha como lo podra ser a lo mismos que la execucion della se diferiese hasta que viessemos lo que el dicho Gaztelu acavaria con el que esta materia le propuso y aquel con los que en ella le hablaron ya que maqnifiesta y claramente nos quisiesse dar entender a franceses que no quiere Su Majestad que se effectue este negocio sin que obtengamos por medio dellos la dicha tregua con el turco como si quieramos que se diese y aun nos parece el verdadero y mejor camino siendo Su Majestad servido para necesitallos a que procuren la dicha tregua como speramos se podria obtener por este medio, de todo lo qual dareys assy mesmo parte al Serenisimo Rey principe nuestro sobrino,¹⁰⁸ pediendole de la nuestra con toda instancia su buena yntercesion para que aya efecto lo que pedimos forçado de la necesidad en que nos hallamos que es la que Su Alteza puede considerar que como la veamos al ojo y el peligro en que todo lo de aca esta tan yminente y manifiesto y tan lexos el remedio dello hechamos mano deste como lo suele hazer el que va a negarse de qual quiera carca o rrama que puede aver presciendole que aquello lo a de salvar no porque tengamos en este solo firme sperança sino por no ver ni aun lexos otro alguno mejor que este por lo qual querriamos que no se negligiese la speriençia de el pues se puede hazer sin ynterese alguno de Su Majestad y Alteza quanto mas que podria nuestro señor hazer que fuesse muy bueno este medio y tanto mas deseamos que lo sea y nos seria mas agradable quanto con menos pesadumbre de Su Majestad y Alteza se consiguiesse efecto de nuestro yntento que dios nos es testigo quanto sentimos darselo, pero nuestras necesidades nos construyen a ello y desailian acerca de Su Majestad y Alteza.

El Rey

Alonso de Gamiz

¹⁰⁸ II. Fülöp (1527–1598).

Verso:

Al venerable amado nuestro el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo a cerca de la Majestad Cesarea.

1556

Del rey mi señor de 8 de henero a los 21 del dicho.
respondida a 26 del dicho.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 182.

69.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Pozsony, 1556. január 23.

Szomoríán olvasta, hogy a császár mennyire szenved a köszvénytől.

Bízik benne, hogy Granvelle püspök elérte a császárnál, hogy a következő regensburgi birodalmi gyűlés kapcsán írjon a választófejedelmeknek. Jól tette, hogy Ferdinánd nevében meglátogatta Magyarországi (Habsburg) Máriát, II. Le-onórát és Dániai Krisztinát, Lotharingia hercegnőjét.

Tájékoztatja Károlyt, hogy mit írt Henrik Brunswick hercege, továbbítja a levelet. Tartás titokban a tartalmát. Hasonló módon továbbítja a Frank liga tagjainak levelét, hogy az utolsó augsburgi birodalmi gyűlésen hozott döntések ellenére nem tudják érvénybe léptetni Brandenburgi Albert Alkibiádész őrgrofjáváira vonatkozó passzusokat.

Miután Bécsből elindult, másnap Pozsonyba érkezett és délután már megkezdték a proposíciók bemutatását. A legnagyobb örömeire szolgált, hogy ma a magyar rendek minden jobbágy után 2 magyar forint adót szavaztak meg, az egyiket Szent János napján (június 24.), míg a másikat Mindenszentek napján (november 1.) fizetik ki. A múlt évi adóból fennmaradó részt a megtisztulás napjára (január 22.) kifizetik. Ezenkívül megszavazták, hogy minden vazallus, aki legalább 1000 forinttal bír és legalább 100 vazallusa van, kötelezően fenntart 10–10 lovast és gyalogost, illetve ezenfelül ő maga is szolgál a háborúban, ha Ferdinánd, vagy bármelyik leszármazotta szintén táborba száll. Ha az uralkodó, vagy fiai nem szállnak harcba, akkor három–három lovast és gyalogost állítanak ki és ők Nádasdy Tamás nádor alatt szolgálnak. Minden három nemes, akinek nincs alattvalója, közösen egy lovast állít ki. Bebek Ferencet egyhangúlag proskribálták. Holnapután, szombaton visszatér Bécsbe.

Ugyan még nem válaszolt II. Fülöp levelére Bernardo de Aldana kapcsán, szándékában áll teljesíteni kérését és a rendek elé tárta a mostani gyűlésen, hogy megóhajt bocsátani a tábornesternek. Elfogadták és Ferdinánd elrendelte szabadon engedését.

Erdélyben szintén gyűlést tartottak és megegyeztek arról, hogy Ferdinánd egyezséget köt Szapolyai János fiával, János Zsigmonddal és visszatérnek a hűségére. Követséget küldenek hozzá, hogy járuljon hozzá. Hasonló módon értesítették a moldvai, havasalföldi fejedelmeket és Petrovics Pétert.

A tiroli koczikészítők újból kérelmezték Ferdinándtól, hogy fizessék ki őket. Kérje Gámiz II. Fülöpöt, hogy teljesítse a kérésüket.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungría y de Bohemia etc.

Venerable licenciado Gamiz amado nuestro despues que a VIII del presente hos mandamos últimamente scrivir avisandohos de nuestra partida de Viena para esta ciudad y lo demás que nuestra carta avreis visto hemos recibido las vuestras de XXIX del pasado y V deste y nos ha desplazido quanto sea razon entender por la ultima la yndispusicion de gota con que el emperador mi señor quedaba y los otros humores que scrivis en ambas dignos de mucha consideracion y de tener su subcesso y sy nuestro señor no pone Su Majestad miserocordiosa en ellos, a el plega ponella como conviene y desseamos y dar a Su Majestad la salud que su pueblo xpiano ha menester.

Con el officio que en vuestra carta de XXIX scrivis hizisteis con el obispo de Arras para que Su Majestad se resolviese en lo que devia mandar scrivir a los electores y principes de Alemaña cerca de la futura dieta de Ratisbone speramos se avra hecho para agora o quando esta recibais y assy no tenemos que decir cerca dello mas de que somos cierto que de la que lo conocemos por un buen ministro y criado de Su Majestad y zeloso del servicio de dios y suyo.

Hizistes bien en visitar de nuestra parte a la Xpianissima y Serenisima Reyna y Duquesa de Lorena nuestras hermanas y sobrina¹⁰⁹ y dalles los buenos a nustrós pues fue justo y debido officio en el qual y en otros semejantes nos hemos descuidado y descuidares con Vos remitiéndolos a vuestra discrecion.

109 Magyarországi (Habsburg) Mária, Habsburg Leonóra, II. Henrik felesége, illetve Dániai (Oldenburg) Krisztina, I. Ferenc lotharinigia herceg felesége.

A Su Majestad scrivimos al presente las que aqui van con esta en aleman dandole aviso de lo que el duque Henrrich de Bransuich nos ha scripto ultimamente paresciendonos digno de su noticia, darleheis la dicha carta supplicandole mande guardar secreto lo que en ella se contiene pues podría perjudicar lo contrario haziendose, scrivimosle assy mesmo en ella lo que ultimamente nos han scripto los de la liga de Franconia que como sabeis son los dos obispos de Vierturg y Pamperg y la ciudad de Nuremberg cerca de la dificultad que ay para no poderse ponerse en execucion lo que en la ultima dieta que en Augusta tuvimos determinamos tocante a los vienes del marques Alberto a causa de no querer aceptar el deposito dellos el baron de Liminburg en quien se avia de hazer para que Su Majestad determine y mande han dado aviso dello a Su Majestad lo avra mandado proveer como conviene.

Nuestra llegada aqui fue otro dia que de Viena partimos a comer y a la tarde se hizo la proposicion desta dicha dieta y oy a dios gracias el receso della y tan a nuestro contento quanto podíamos desear, han nos concedido de servicio dos florines hungaros por cada villano a pagar el uno para San Joan y el otro para el dia de Todos Sanctos allende de otro que nos han de dar para este dia de la Purificacion que se nos devia del servicio del año pasado, va nos cada servicio por cada vasallo que tiene mil florin de Hungria y de cada cien vasallos que tenga es obligado a entretener y pagar diez cavallos y diez infantes y allende desto servir con su persona en la guerra allandose pero en ella la nuestra o la de algun nuestro hijo y en caso que ninguno dellos vaya a ella pagaran tres infantes y tres cavallos y no por esto dexaran de servir ellos con sus personas debaxo del gobierno de Tomas Nadasdy nuestro palatino en este reino,¹¹⁰ entre tres gentiles hombres o nobles que no tienen vasallos pagaran assy mesmo un cavallo en esta guerra, hemos scripto y declarado por rebelde al Bebech¹¹¹ en unanimidad y conformidad de todo el reino lo qual todo concluido con algunas otras menudencias pensamos mediante la ayuda de nuestro señor partir de aqui despues de mañana savado a buena hora por poder llegar a Viena el mismo dia a la tarde.

Al serenissimo rey principe nuestro sobrino¹¹² direis de nuestra parte que aunque no hemos respondido a las cartas que Su Alteza nos ha scripto en favor del

110 Nadasdy Tamás 1554. április 15-től töltötte be a régóta megüresedett nádori tisztséget.

111 Bebek Ferenc 1526 után sokszor váltott pártot Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok oldalán. 1554-ben Izabella királyné oldalára állt, ennek következtében I. Ferdinánd száműzetésre ítélte. Izabella királynő szolgálatában fegyveresen támadt a Habsburg birtokban lévő Szepességre, majd Izabellával is összeveszett. Ezt követően Isztambulba ment, hogy a szultánnak felajánlja Erdélyt. Szulejmán kinevezte őt erdélyi vajdának. A visszatérő Bebeket Izabella 1558-ban kivégeztette.

112 II. Fülöp.

maestre de campo Bernardo de Aldana no nos ha faltado la voluntad de hazer lo que por ellas nos ha pedido ni cuidado de lo tratar y proponer a su tiempo a estos estados, lo qual hemos differido hasta esta dieta por poderlo mejor hazer como se a hecho a dios gracias y concluido oy en este dia con los stados della, los quales se han mostrados muy propicios en ello aviendo entendido la instancia con que Su Alteza lo demandava y la voluntad que teniamos de condescender a su petición y ruego, como lo haremos en todo lo que en nuestra mano fuere, y assy lo hemos mandado dar libertad y la terna para hazer de sy lo que quisiere y Su Alteza a quien debe las gracias della fuere servido mandarle.

De Transilvania hemos tenido aviso que los stados de aquel reyno avian tenido una dieta en el y concluido en ella que nos deviesemos acordar y componer con el hijo del rey Joan pues no allavan otro mas para defenderse del pelgiero en que se vian si este no y que con la resolución avian despachado sus embaxadores que vienen a camino para suplicarnos umilmente condescendiessemos en esto en que tanto les va del qual han dado aviso a los moldavos, valacos y a Petro Vich¹¹³ para que atento esto su deliberacion y proposito ellos se abstubiesen de les hazer injuria ni daño alguno de lo qual dareis aviso a Su Majestad y Alteza pues es bien lo entiendan siquiera para que sepan y consideren el trabajo en que estamos.

Estos pobres carreteros de Tirol, vasallos nuestros han hecho nueva instancia que los favorezcamos para que sean pagados de lo que tan justamente se les debe pedirloheis a Su Alteza de nuestra parte con toda instancia pues tanta razon ay para que antes de agora se oviese hecho. De Posenio 23 de enero 1556.

El Rey

Alonso de Gamiz

Verso:

Al venerable amado nuestro el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo a cerca de la Majestad Cesarea.

1556

Del rey mi señor de 23 de henero a los 3 de hebrero.
respondida a los 8 de hebrero.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 183.

TÓTH HAJNALKA

A „TATÁR KÁN” ÉS BATTHYÁNY II. ÁDÁM

A Krimi Kánság hadereje Buda alatt 1686-ban

1686. július közepén, amikor a Lotharingiai Károly herceg vezette szövetséges hadak már több mint egy hónapja tartották ostrom alatt Budát,¹ Batthyány II. Ádám (1662–1703) főkapitány² vezetésével a Kanizsával szembeni végekről 1500–2000 fős csapat indult a szövetséges táborba. Ebből hozzávetőlegesen 900 fő volt végvári katona, a további haderő a gróf saját bandériumából, továbbá a dunántúli kerület nemesi felkelőiből és vármegyei csapataiból állt. A végvidék védelmét a hátrahagyott kb. 1000 emberével a Batthyány-család familiárisa, Gyöngyösi Nagy Ferenc (?–1703) vicegenerális³ látta el. Feladata azonban nem korlátozódott pusztán a védelem megszervezésére. Ahogy az ostromlók, úgy a végvárakban maradtak is folyamatosan gyűjtötték az információkat a IV. Mehmed szultán (1648–1687) által Buda megsegítésére küldött oszmán seregről, illetve a hódoltsági területeken lévő török katonaságról.⁴ Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális leveleiből tudjuk, hogy a kanizsai törökök mozgásáról, a dél-dunántúli és tótországi (szlavóniai) eseményekről, továbbá a közeledő felmentő seregről hozzá beérkező információkat továbbította Batthyány II. Ádám főkapitánynak.⁵

-
- 1 A szövetséges hadak Buda 1686. évi ostromát június 18-án kezdték meg.
 - 2 Batthyány II. Ádám 1685-től 1703-ig töltötte be a Kanizsával szembeni végvidék főkapitányi, illetve Kanizsa 1690. évi visszafoglalását követően a kanizsai végvidéki főkapitányi tisztséget. Egyidejűleg ő volt a dunántúli kerületi főkapitány is. *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: *Történelmi Szemle* 39. (1997) 2. sz. 280. p. (a továbbiakban: *Pálffy*; 1997.)
 - 3 *Pálffy*; 1997. 280. p.
 - 4 Az információ-gyűjtés kiküldött felderítő-alakulatok, kémek, szökevények, foglyok, illetve a polgári lakosság segítségével történt, ezekről természetesen az ostrom történéseivel foglalkozó források mindegyike említést tesz. Vö. legújabban *Tóth Hajnalka*: Adalékok a török 1683. évi magyarországi felvonulásához (Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális levelei alapján). In: *Aetas* 23. (2008) 4. sz. 83–98. p.
 - 5 A végvidéki török–magyar összecsapásokra: MOL (Magyar Országos Levéltár) Batthyány család levéltára P 1314 No 33 067, 33 076, 33 081; a kanizsai törökök mozgásáról: MOL. Batthyány család levéltára P 1314 No 33 062, 33 069, 33 074. Vö. *Károlyi Árpád–Wellmann Imre*: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp., 1936. (a továbbiakban: *Károlyi–Wellmann*.)

A vicegenerális egy július 17-i keltezésű levelében egy, az oszmán felmentő sereggel kapcsolatos hírt közölt a főkapitánnyal. Megemlíti ugyanis, hogy az egyik kanizsai szpáhi szerint a felmentő sereg késlekedése azzal magyarázható, hogy a krími tatárok megharagudtak és nem akartak hadba vonulni.⁶ Ez a rövid információ is ráirányítja figyelmünket az oszmánok legjelentősebb és egyben legfélelmetesebbnek tartott segédhadának, a Krími Kánság haderejének a Buda felmentésére küldött seregben játszott szerepére.

A krími tatár segédhadnak a 17. század végi magyarországi hadjáratokban való részvétele a magyar történetírásban ez idáig kevés figyelmet kapott.⁷ Az 1686. évi eseményekre vonatkozóan a velük kapcsolatban az egyetlen, több szerző által megemlített, érdekes momentum éppen a Batthyány II. Ádám főkapitány katonáival való összecsapást örökítette meg. Károlyi Árpád Buda és Pest visszavívása 1686-ban című művében Henrik szász herceg naplójának egy bejegyzésére hivatkozva megjegyzi, hogy augusztus 11-én a kelenföldi síkon, a Budát ostromló bajor táborral szemben nagy számú török lovasszázad jelent meg, ellenük pedig Batthyány II. Ádám huszárjait küldték ki, „akik a vakmerő törököt visszakergették, sőt elfogták a vigyázatlanul előrenyomuló tatár kánt is. Igaz ugyan, hogy a tatároknak erős küzdelem után sikerült urukat a győzelmes huszárság kezéből kiszabadítani”.⁸ A történet a későbbiekben változtatás nélkül bukkan fel más szerzők munkáiban is.⁹ A tatár vezetőjének elfogása nyilvánvalóan jelentősen kihatott volna a sereg moráljára és használhatóságára is. Az alábbiakban a krími tatár haderőnek a Buda felmentésére küldött seregben betöltött szerepét vizsgáljuk, közben pedig arra keressük a választ, hogy maga a kán egyáltalán részt vett-e ebben a hadjáratban.

1936.) 320. p. Itt Batthyány magyarjainak a jelentéseiről esik szó, ami alatt érthetjük a kiküldött huszárok jelentéseit és a végekről érkezett híreket is. A végvidéki eseményekről legújabbban *Tóth Hajnalka: A Kanizsával szembeni végvidék 1686-ban*, Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális jelentései alapján. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 121. (2008) 3–4. sz. 757–764. p.

6 „edigis jöt volna feles Tatár [Buda] segítségére, de az utban megharaguttak nem akartak jönnj, imár a Török Csaszár sok ayandekot ígért nekik rövid nap el jönnek” MOL Batthyány család levéltára P 1314 No 33 092.

7 Az oszmánok 1683. évi bécsi ostroma kapcsán részletesebben beszámol a krími tatár haderő jelenlétéről *Varga J. János: Válaszúton*. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben. Bp., 2007. (História Könyvtár, Monográfiák 23. a továbbiakban: *Varga J.*, 2007.)

8 *Károlyi–Wellmann*, 1936. 334–336. p. Henrik szász herceg és brandenburgi lovas ezredei naplója Buda 1686-ki ostromáról. Közzé teszi: Károlyi Árpád. In: *Történelmi Tár*, 9. (1886) (a továbbiakban: *Henrik szász herceg*, 1886.) 699. p.

9 *Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme*. Arcanum adatbázis. 2000. CD-ROM (a továbbiakban: *Bánlaky*, 2000.); *R. Várkonyi Ágnes: Buda visszavívása, 1686*. Bp., 1984. (a továbbiakban: *R. Várkonyi*, 1984.) 298. p.

A német-római császári és a lengyel szövetséges haderő 1683-ban Kahlenberg-nél aratott győzelme után XI. Ince pápa (1676–1689) védnöksége alatt I. Lipót császár és magyar király (1657–1705), Sobieski János lengyel király (1673–1696) és Marcantonio Giustinian velencei dózse (1683–1688) részvételével létrejött nemzetközi törökellenes szövetség, a Szent Liga célja az oszmánok kelet-európai hegemóniájának a megtörése volt. Ezt követően az Oszmán Birodalomnak három hadszíntéren kellett felvennie a harcot a keresztény erőkkel. Az Adriai-tengeren a Velencei Köztársaság hajóhada fenyegette a birodalom területeit,¹⁰ a szárazföldön pedig a szövetségesek hadereje egyrészt a Kárpát-medencében indított támadást, másrészt – az európai szemlélők számára talán túlzottan is elfeledett hadszíntéren – a kelet-európai steppe nyugati peremén. Ez utóbbi területen földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően a Porta főképpen a Krími Kánság haderejére támaszkodva igyekezett uralmát fenntartani. IV. Mehmed szultán ugyanakkor a magyar hadszíntéren is számított a kán csapataira. A keresztény erők részéről már 1684-ben megfogalmazódott annak szükségessége is, hogy Oroszországot is bevonják a szövetségi rendszerükbe és ez által még inkább megosszák a Porta katonai erejét.¹¹

- 10 *Joseph von Hammer*[–*Purgstall*]: Geschichte des osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Sechster Band. Pest, 1830. (a továbbiakban: *Hammer*[–*Purgstall*], 1830.) 442–445. p., 451–454. p. *Johann Wilhelm Zinkeisen*: Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Fünfter Theil. Gotha, 1857. (a továbbiakban: *Zinkeisen*, 1857.) 130–132. p.
- 11 *R. Várkonyi Ágnes*: A török háború: Béctől Budáig (1683–1686). In: Magyarország története 1526–1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. I. köt. Bp., 1987. (a továbbiakban: *R. Várkonyi*, 1987.) 1622. p. — A Lengyelország és Oroszország között 1686-ban létrejött ún. örök béke, illetve külön megegyezés az oszmánok elleni háborúra, I. Lipót császárt óvatos politikára készítette. *R. Várkonyi*, 1987. 1622. p. Vö. *Ismail Hakki Uzunçarşılı*: II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça andlaşmasına kadar. In: *Uő: Osmanlı tarihi*. III. Cilt. I. Kısım. Ankara, 2003⁶ (a továbbiakban: *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶.) 460. p., *Zinkeisen*, 1857. 139. p. és 139. p. 1. jegyz. A lengyel–orosz örök békéről, illetve Oroszország bekapcsolódásáról az Oszmán Birodalom elleni szövetségi rendszerbe lásd *Gebei Sándor*: A karlócai béke kelet-európai összefüggései. In: *Történelmi Szemle* 41. (1999) 1–2. sz. 1–6. p.; *Uő*: Az orosz–török béketárgyalások Karlócán és Konstantinápolyban (1699–1700). In: *Aetas* 21. (2001) 2. sz. 134–154. p. — Nicolae Jorga az Oszmán Birodalomról írt történeti munkájában kitér rá, hogy 1683-ban Sebastian Knab nakschiwani (Naxçıvan [magy. Nahicsevan], város Azerbajdzsánban) püspököt Ispahanba (város Iránban) küldték, hogy tárgyaljon a sahhal az oszmánok elleni közös háborúról és Bagdad visszafoglalásáról. A püspök 1686-ban arról tudósított, hogy lehetetlen megnyerni a sahot a háborúra, mert a grúzokkal, kozákokkal és az orosz cár kalmükjeivel hadakozik. A sah és vezére a keresztény haderőnek szerencsét kívántak. *Nicolae Jorga*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Vierter Band. Gotha, 1911. (a továbbiakban: *Jorga*, 1911.) 202–203. p.

Az orosz részről megnyilvánuló fenyegetés szintén a krími tatár haderő erőteljesebb lekötöttségét célozta meg.

Azzal egyidejűleg, hogy a Portának egy, az eddigieknél jelentősebb keresztény összefogás teremtette hadipotenciállal kellett felvennie a küzdelmet, az Oszmán Birodalom vezető tisztségeiben sorozatos személycserékre került sor. A Bécs alatti kudarcot követően Kara Musztafa nagyvezér¹² helyébe Kara Ibrahim pasa lépett,¹³ aki az elkövetkezendő években egyik hadszínterre sem vonult fel személyesen. Ugyanakkor a Krími Kánság élére a vereség miatt leváltott Murád Giráj¹⁴ helyébe már 1683 őszén II. Hádzsi Giráj kapott kinevezést.¹⁵ A kán uralkodása azonban csak 1684 júniusáig tartott, amikor is a szultán Szelim Girájnak küldött kinevező iratot, aki így már második alkalommal töltötte be a káni tisztséget.¹⁶ 1684-ben a két legjelentősebb szárazföldi hadszínterre is új szerdások kerültek: a lengyelek el-

12 Kara Musztafa nagyvezér 1676. október 25./november 4.–1683. november 22./december 2. A kivégzése: 1683. december 15./25. *İsmail Hâmi Danişmend: Osmanlı Devlet Erkânı.* İstanbul, 1971. (a továbbiakban: *Danişmend*, 1971.) 43. p.

13 Kara Ibrahim nagyvezér 1683. december 5./december 15.–1685. december 8./december 18. *Danişmend*, 1971. 44. p.

14 Murád Giráj krími kán 1677. december (vagy 1678 eleje)–1683. szeptember *Alexandre Bennigsen: Le Khanat de Crimee.* Paris, 1978. (a továbbiakban: *Bennigsen*, 1978.) 365. p., *Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban.* Bp., 1994. (a továbbiakban: *Ivanics*, 1994.) 210. p. Murád Girájról lásd *Joseph Hammer-Purgstall: Geschichte des Chane der Krim.* Wien, 1856. (a továbbiakban: *Hammer-Purgstall*, 1856.) 161–162. p.

15 II. Hádzsi Giráj kán 1683. szeptember–1684. június *Bennigsen*, 1978. 365. p., *Ivanics*, 1994. 210. p. Papp Sándor a kán kinevező irata alapján tovább pontosította a kinevezés idejét: 1683. szeptember 23.–október 2. – II. Hádzsi Girájról lásd *Hammer-Purgstall*, 1856. 162. p.

16 Szelim Giráj összesen négy alkalommal töltötte be a káni tisztséget (1671–1677, 1684–1691, 1692–1699, 1702–1704). Az 1670-es években az ő haderejére támaszkodva aratott győzelmet az Oszmán Birodalom a lengyelek felett és szerezte meg Kamenyecet és környékét, ezzel létrejött a kamenyec-podolszkiji vilájet. (A vilajet létrejöttéről és működéséről *Dariusz Kotodziejczyk: Podole pod panowaniem tureckim. Elajet Kamieniecki 1672–1699.* Warszawa, 1994., *Mehmet İnbaşı: Ukrayna'da osmanlılar. Kamanıçe seferi ve organizasyon (1672).* İstanbul, 2004.) Az Oszmán Birodalom és Lengyelország közötti béketárgyalásokon pedig maga a kán látta el a közvetítő szerepét. Azonban a Cihrin (magyarul Csihirin) erődjéért folytatott sikertelen harcok után a szultán leváltatta. Újbóli kinevezésére 1684-ben akkor került sor, miután a tatár mírzák II. Hadzsi Giráj kánt elűzték. Szelim Giráj kán uralkodásáról és tevékenységéről lásd *Hammer-[Purgstall]*, 1830. 432. p.; *Uő*, 1856. 162–170. p., 172–186. p.; *Bennigsen*, 1978. 342–346. p., 365. p.; *Alan Dubinski: Selim Girây.* In: *The Encyclopaedia of Islam.* IX. Ed.: C. E. Bosworth–E. van Donzel–W. P. Heinrichs–G. Lecomte. Leiden, 1997. (a továbbiakban: *Dubinski*, 1997.) 134–135. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003°. 474. p. A történészek a kán működését meglehetősen pozitívan értékelik: *Hammer-[Purgstall]*, 1830. 432. p. c. jegyz.; *Alan Fisher: The Crimean Tatars.* Stanford, 1978. 46–50. p. Vö. *Bennigsen*, 1978. 344. p.

leni háborúért felelős szerdár Szári Szülejmán pasa lett, míg a magyarországi hadszíntérré Bekri Musztafa pasát küldték.¹⁷ Ez utóbbi ténykedése azonban nem járt sikerrel, és miután 1684-ben a Budát védő, ill. felmentő hadműveletekben a budai beglerbég, Sejtán Ibrahim pasa¹⁸ szerzett érdemeket, még ez év végén ő kapta meg a szerdári kinevezést a magyarországi hadszíntérré.¹⁹ Az 1685. év eseményei azonban Sejtán Ibrahim pasa szerdár számára még az év végén leváltást, illetve fejvesztést hoztak.²⁰ A magyarországi hadszíntér irányítására 1685 decemberében Szarhos Ahmed pasa kapott megbízást,²¹ ugyanekkor a Portán — főként a magyar hadszíntéren évek óta tartó sikertelenség miatt — Kara Ibrahim nagyvezért is leváltották. IV. Mehmed szultán azt a Szári Szülejmán pasát nevezte ki nagyvezérré, aki a megelőző években lengyelországi szerdárként Szelim Giráj krími kán hadaival együtt a Kamenyec környékére, illetve Moldvába betörő Sobieski János lengyel király és szövetségesei seregeit többször is megállította és visszavonulásra kényszerítette.²²

-
- 17 *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 459. p. — Előzőleg a Kamenyecbe és Moldvába betörő lengyelek ellen a szilisztrai pasa, Fazil Musztafa — Babadağ „védelmezője” — vezette sereg harcolt. *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 473. p.
- 18 Sejtán Ibrahim pasát 1684 augusztusában nevezték ki budai beglerbégné, miután az elődje, Kara Mehmed pasa a vár ostroma közepette meghalt. *Silahdâr Findiklili Mehmed Paşa: Tarihi*. II. Cilt. İstanbul, 1928. (a továbbiakban: *Silahdâr*; 1928.) 118., 122. p.; *Gévay Antal: A budai pasák*. Bécs, 1841. (a továbbiakban: *Gévay*; 1841.) 51–52. p.
- 19 Az 1684. évi magyarországi eseményekre lásd: *Hammer[-Purgstall]*, 1830. 433–442. p.; *Zinkeisen*. 1857. 116–119. p.; Magyarország hadtörténete. Főszerk.: Liptai Ervin. I. köt. Bp., 1984. (a továbbiakban: Magyarország hadtörténete, 1984.) 311–313. p.; *R. Várkonyi*, 1987. 1581–1593. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 462–465. p. — Sejtán (Melek) Ibrahim magyarországi szerdárá váló kinevezésére lásd: *Hammer[-Purgstall]*, 1830. 441–442. p.; *Silahdâr*, 1928. 138. p. *Gévay*; 1841. 52. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 465–466. p.
- 20 Sejtán Ibrahim pasát 1685 decemberében megfojtották. *Silahdâr*, 1928. 158. p.; *Gévay*, 1841. 52. p.
- 21 Az 1685. évi magyarországi eseményekre lásd: *Hammer[-Purgstall]*, 1830. 455–458.; *Zinkeisen*. 1857. 119–122.; Magyarország hadtörténete, 1984. 313–314. p.; *R. Várkonyi*, 1987. 1593–1622. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 466–468. p. — Szarhos Ahmed pasa magyarországi szerdári kinevezésére lásd: *Silahdâr*, 1928. 226. p.; Szilahtár Mehmed török krónikás visszatekintése 1686 eseményeire. In: Buda visszafoglalásának emlékezete 1686. Szerk.: Szakály Ferenc. Bp., 1986. (a továbbiakban: *Szilahtár*; 1986.) 414. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 469. p.
- 22 Szári Szülejmán pasa nagyvezéri kinevezésére lásd: *Silahdâr*, 1928. 226. p.; *Szilahtár*, 1986. 414. p.; *Hammer[-Purgstall]*, 1830. 465–466.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 469. p., 475. p. — Szülejmán pasa kezdetben elődjéhez, Kara Ibrahim pasához hasonlóan nem szándékozott személyesen hadba vonulni, sokkal fontosabbnak tartotta, hogy állandó jelenlétével kiküszöbölje a személye elleni udvari intrikákat. *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 469. p. 2. jegyz. — Az 1684-ben és 1685-ben a lengyelekkel folytatott harcokról lásd: *Hammer[-Purgstall]*, 1830. 442. p., 462. p.;

Ezzel egy időben a magyarországi hadszíntérről vészjósoló hírek érkeztek a császáriak és szövetségeseik háborús készülődéséről. Ennek következtében a Portán döntés született arról, hogy Szarhos Ahmed pasa magyarországi szerdár hadai mellé maga a nagyvezér, Szári Szülejmán pasának is fel kell vonulnia a szultáni haderővel. A nagyvezér 1686. március 22-én IV. Mehmedtől *serdar-i ekrem* (ún. főszerdári) kinevezést kapott, és megtette az előkészületeket a Magyarországra induló sereg összegyűjtésére.²³ Táborba hívó parancsot kaptak a ruméliai és anatóliai vezérek, beglerbégek; és természetesen a Porta a legfontosabb szövetségese, a krími kán csapataira is számított.

Szilahtár Mehmed történeti munkája is részletekbe menően megörökítette a krími kán hadba hívásának eseményét,²⁴ de még a nagyon jól értesült történetírónál is bővebb információval szolgál az a még nem publikált *name-i hümajun* (nagyúri levél) formában írt hadba hívó parancs, amelyet a szultán küldött a kánnak 1686 márciusában, és amelynek másolata egy díváni jegyzőkönyvben maradt ránk.²⁵

A levél szerint IV. Mehmed eredeti szándéka az volt, hogy 1686-ban a nagyvezér mellett — akinek a szerdárságáról a levél írásakor (márc. 7–16.) már döntött a szultán²⁶ — maga a kán, Szelim Giráj is felvonuljon a magyarországi hadjáratra. Érdemes megemlíteni, hogy Szilahtár Mehmed történeti munkája nem tud a szultán fent leírt eredeti szándékáról.²⁷ IV. Mehmed levelében külön kiemelte a kán, illetve a jelenlegi nagyvezér és korábbi lengyelországi szerdár, Szári Szülejmán hadi sikereit, amelyeket a lengyelekkel szemben vívtak ki. A szultán azonban megváltoztatta a fent leírt tervét — amit feltételezhetően a lengyel részről folyamatosan megnyilvánuló katonai fenyegetés befolyásolt²⁸ — és úgy rendelkezett, hogy a kán

Zinkeisen, 1857. 138. p.; Jorga, 1911. 203–205. p.; Bennigsen, 1978. 343. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 473–475. p.

23 Szári Szülejmán nagyvezért szerdárrá nevezik ki: *Silahdâr*, 1928. 236–237. p.; *Szilahtár*, 1986. 420. p.; *Uzunçarşılı I.*, 2003⁶. 469. p.

24 *Silahdâr*, 1928. 237. p.; *Szilahtár*, 1986. 420. p.

25 IV. Mehmed levele Szelim Giráj tatár kánnak 1686. március 7–16. Göttingen, Niedersächsische Nationalbibliothek (NSNB), No 4. Cod. MS. Turcica 30. (a továbbiakban: NSNB Turcica, 30.) Fol. 92. v.–93. r. Ez a hadjáratokon vezetett jegyzőkönyv a dívánból kiemenő parancsokat rögzítette, és az 1686. évig megy el. Vö. a krími tatár kánok hadba hívásáról: Ismail Hakkı Uzunçarşılı: XV. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonuna kadar. In: *Uđ: Osmanlı tarihi*. III. Cilt. II. Kısım. Ankara. 20036. (a továbbiakban: *Uzunçarşılı II.*, 2003⁶.) 30–31. p.

26 Vö. a nagyvezér szerdári kinevezésével: 1686. március 22. Lásd fent 24. jegyz.

27 *Silahdâr*, 1928. 237. p.; *Szilahtár*, 1986. 420. p.

28 Vö. „Tatarchan, welcher sein Nichterscheinen schon aus dem Grunde droheder Gefahr von Seite Pohlen's entschuldigt hatte...” *Hammer-[Purgstall]*, 1830. 469. p.

maradjon a kánság határain belül. A kánság második számú vezetőjét, a kalgát, amely tisztséget ekkor a kán egyik fia, Devlet Giráj töltötte be, egy tatár sereggel a magyar hadszíntérre küldte, míg a kán másik fiát, a nureddin tisztséget betöltő Azámet Girájt a lengyelek ellen rendelte.²⁹ Azon túl, hogy ez az információ Sziláhtárnál is szerepel,³⁰ Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1662–1690) követe és informátorai is pontosan tudósítanak erről. Sőt, Sárosi János erdélyi követ szóhasználatát látva arra is gondolhatnánk, hogy talán láthatott is egy, a hadjáratokkal kapcsolatos török iratot. Azt írja: „A felséges krimi khán Szelim Ghirai khán is [...] bő tatár hadakkal Gallga szultánt ugyan Magyarország felé, Nenreddin szultánt ellenséget vadászó feles tatár hadakkal Lengyelország felé rendeltetvén, maga pedig csillagsokaságú más rendbeli tatár hadakkal Bucsákban szállván táborban, ott fog subszistálni...”³¹

A szultáni parancs szerint a hadjáratra szóló meghívás mellé Musztafa aga, a portai kapuőrök basája, a kánnak átadott egy értékes kardot, két, arannyal kivarrt cobolyprémes kaftánt és 20 ezer aranyat. Emellett 1–1 arannyal díszített cobolyprémes kaftánt kapott a kalga és a nureddin is, továbbá megkapták az ún. *sekban akçesit*, a szekbánok, azaz a kán mellé adott török elitcsapatok zsoldját, illetve az ún. tegezilletéket, amelyek összege nincs meghatározva.³² Sziláhtárnál nem találjuk meg a kánnak és a vezető tisztségviselőknek juttatott ajándékok részletes listáját, a pénzeket illetően pedig ő 40 ezer arany csizmailetékről ír.³³ IV. Mehmed leveléhez kapcsolódik egy melléklet is, amely tételesen felsorolja, hogy ezen hadba hívás alkalmából a szultán összesen 76 darab kaftánnal tisztelte meg a Krími

29 A kalga és a nureddin személyére: *Benningsen*, 1978. 365. p.; *Ivanics*, 1994. 210. p.

30 *Silahdár*, 1928. 237. p.; *Sziláhtár*, 1986. 420. p.

31 Alvinczi Péter okmánytára. I. köt. Közzé tette: Szilágyi Sándor. Monumenta Hungariae Historica I. Okmánytárak XIV. Pest, 1870. (a továbbiakban: APOT 1870.) 217. p. Vö. még: „a kán idén nem fogja elhagyni a Krímet, mindazonáltal hadainak egyik részét elküldi”. Levél Coroneából Apafi Mihálynak 1686. június 23-án. Török-magyarokori államokmánytár. VII. köt. Szerk.: Szilády Áron–Szilágyi Sándor. Török-magyarokori történelmi emlékek I. Okmánytárak IX. Pest, 1872. (a továbbiakban: TMÁOT 1872.) 184. p. „An den Tatarchan [...] wurden neue Eilbothen abgefertigt, um wenigstens den Kalgha und Nureddin aufzubiethen.” *Hammer-[Purgstall]* 1830. 469. p. *Uzunçarşılı* I., 2003⁶. 469–470. p.

32 A *sekban akçesire*, illetve a tegezilletékre: *Ivanics*, 1994. 38–39. p. Lásd még: *Benningsen*, 1978. 5. p.; *Uzunçarşılı* II., 2003⁶. 30. p. A szekbánokra még: *Ivanics*, 1994. 42–43. p.

33 Továbbá Sziláhtárnál az olvasható, hogy a kalga és a nureddin is kapott kardot a díszruha mellé. *Silahdár*, 1928. 237. p.; *Sziláhtár*, 1986. 420. p.

Kánság vezető tisztségviselőit,³⁴ mindemellett pedig a mirzák³⁵ is kaptak egy külön *name-i hümajunt*.³⁶ Mindez jól tükrözi a kánságon belüli előkelők befolyását,³⁷ továbbá azt is, hogy az Oszmán Birodalom számára rendkívül fontos volt, hogy a tatárok részt vegyenek a hadjáratban.

A krími kán tehát valamikor 1686 márciusának második felében utasítást kapott arra, hogy a kalgát, Devlet Girájt egy tatár sereggel Magyarországra, Szári Szülejmán pasa nagyvezér táborába küldje.

A magyar hadszíntéren a nagyvezér vezette oszmán sereg megérkezése előtt is találkozunk tatár csapatokkal. Mivel Erdély nyugati határának közelében német sereg tartózkodott, a Porta részéről többszöri utasítás érkezett Apafi Mihály fejedelemhez annak kiűzésére, illetve ígéret vagy inkább fenyegetés arra nézve, hogy a budzsáki tatárokat (nogájokat) küldi a szultán a fejedelem hadainak támogatására.³⁸ Tudjuk, hogy a váradi törökök az előző évi hadjárat után itt maradt tatárok segítségével össze is csaptak Antonio Caraffa vezérőrnagy csapataival.³⁹ Amikor pedig Szarhos Ahmed pasa szerdár is felvonult Nándorfehérvárról Várad megsegítésére — egy február 17-i keltezésű Apafi Mihálynak címzett levél szerint — tízezer tatár csatlakozott a seregéhez, akik a Duna mellett jöttek fel.⁴⁰ Ezek nagy valószínűséggel a korábban emlegetett budzsáki tatárok voltak. A későbbiekben a Budát ostromlók feljegyzései, naplói is megerősítik, hogy a szerdár seregében jelentősebb számú tatár segédhad tevékenykedett. Mindezek mellett pedig arról

34 NSNB *Turcica* 30. Fol. 94. v. Vö. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Türkei I. (Turcica) Kart. 135. 1663 (I–IV) Fasc. B. (1663 März–April) Fol. 48–52. 1663. április 1. Kivonat Simon Reniger portai rezidens jelentéseiből: a kán személyes hadba indulására hatt-i serifet és 40 ezer dukátot kapott a szultántól.

35 Mirza: tatár előkelő, nemes, arisztokrata.

36 NSNB *Turcica* 30. Fol. 93. v.

37 A krími tatár államszervezetre és nemzetségfökre: *Ivanics*, 1994. 25–31. p. A tatár haderőre: *L. J. D. Collins: The Military Organization and Tactics of the Crimean Tatars, 16th–17th centuries*. In: *War, Technology and Society in the Middle East*. Ed.: V. J. Parry–M. E. Yapp. London, 1975. (a továbbiakban: *Collins*, 1975.) 257–270. p.; *Ivanics*, 1994. 41–48. p.

38 Nemes János levele Apafi Mihálynak 1686. február 14-én. TMÁOT 1872. 146. p. Az erdélyi eseményekre lásd: Erdély története három kötetben. II. k. Szerk.: Makkai László–Szász Zoltán. Bp., 1986. 871–873. p.

39 Levél Apafi Mihálynak Bukarestből 1686. február 15-én. TMÁOT 1872. 147. p.

40 Levél Apafi Mihálynak Kolozsvárról 1686. február 17-én. TMÁOT 1872. 148. p. — A Duna mellett felvonuló tatárokról Apafihoz olyan információ érkezett, miszerint azok Brăilától (*Barillya*, ma település Kelet-Romániában, közvetlenül a Duna bal partján) indultak és útközben Rusenél (*Ruse*, ma település Bulgáriában, közvetlenül a Duna jobb partján) ötszázat visszaküldtek, mert rossz volt a lovuk. Levél Apafi Mihálynak Bodokról 1686. február 24-én. TMÁOT 1872. 150–151. p.

szólnak a híradások, hogy 1686 tavaszán Thököly Imre ugyancsak egy török–tatár csapat által támogatva szándékozott átvonulni Erdélyen.⁴¹ Apafi Mihály erdélyi fejedelem a saját követein túl a moldvaiak és a havasalföldiek révén is jól tájékozódott a tatárok mozgásáról. Arról is értesült, hogy február végén a kán fia (a nureddin, Azámet Giráj) feles (értsd sok, nagyszámú) tatárral a Prút felső folyásánál (*Pruton felül*) táborozik, március elején pedig arról kapott híreket, hogy a tatárok becsaptak Lengyelországba.⁴²

A nagyvezér, Szári Szülejmán pasa 1686. április 19-én szállt táborba Drinápoly mellett,⁴³ ahonnan – Baló Mátyás erdélyi állandó követ (*kapitiha*) útleírása alapján – június 10-én indult meg serege nagyobb részével Magyarország felé.⁴⁴ Az összegyűlt sereggel, illetve indulásával kapcsolatban Sárosi János erdélyi követ június 7-én azt írta Drinápolyból a fejedelemnek, hogy a nagyvezér már küldött előre hadakat, mert „némely helyekről oly kegyetlen fene tolvajlással élni szokott hadak jöttek, hogy az többi hadaival együtt sok veszekedés és villongás nélkül nem járhatnának”.⁴⁵ Szári Szülejmán pasa egy hónappal később, július 10-én érkezett meg személyesen Nándorfehérvárra.⁴⁶

41 TMÁOT 1872. 128–129. p.

42 Levél Apafi Mihálynak Bodokról 1686. február 24-én. TMÁOT 1872. 151. p.; Levél Apafi Mihálynak Bodokról 1686. március 9-én. TMÁOT 1872. 152. p.

43 Baló Mátyás kapitíha 1686. április 27-i levelében arról tudósítottja Apafi Mihály fejedelemet, hogy április 19-én a nagyvezér táborba szállt, a császár (szultán) pedig április 23-án elindult Konstantinápolyba. TMÁOT 1872. 169. p. Vö. *Silahdár*, 1928. 238–240. p., 240–241. p.; *Szilahdár*, 1986. 421–422. p., 423. p.; *Uzunçarşılı I.*, 20036. 470. p.

44 Baló Mátyás kapitíha itinerariuma. Közli: Veress Endre. In: *Történelmi Tár*, 22. (1899) (a továbbiakban: Baló Mátyás, 1899.) 309. p.; Baló Mátyás itinerariuma. In: Buda visszafoglalásának emlékezete 1686. Budapest, 1986. (a továbbiakban: Baló Mátyás, 1986.) 451. p. A szultán és a nagyvezér Apafi Mihálynak címzett leveleit, amelyekben tudatják a fejedelemmel, hogy az oszmán sereg megindult Magyarország felé, ugyanakkor június 11-én Drinápolyban keltezték. APOT 1870. 238. p., 241. p. Az oszmán sereg felvonulási útvonalára lásd még *Karl Nehring*: *Iter Constantinopolitanum* (Ein Orstnamenverzeichnis zu den kaiserlichen Gesandtschaftsreisen an die Ottomanische Pforte, 1530–1618. München, 1984. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München.)

45 APOT 1870. 217. p. Vö. Levél Brassóból Apafi Mihálynak 1686. június 8-án. TMÁOT 1872. 177–178. p. – Az előreküldött hadakról már június 26-án azt a hírt veszítették a Budát ostromló császáriak, hogy Belgrádról egy 15 ezer fős sereggel betörték Magyarországra. Napló Buda avagy Offen erős városának híres ostromáról... Szerk.: Czigány István–Hankó Ágnes. Bp., 1998. (a továbbiakban: Napló, 1998.) 50. p., 140. p. 116. jegyz. Ekkor a nagyvezér Szófiánál volt. Baló Mátyás, 1899. 309. p.; Baló Mátyás, 1986. 452. p.

46 Baló Mátyás, 1899. 309. p.; Baló Mátyás, 1986. 452. p. – A Buda alatti császári táborban már július elejétől kezdve beszéltek a nagyvezér Nándorfehérvárra való megérkezéséről: Giovanni

A nagyúri táborhoz rendelt, a kalga vezette tatár seregről Baló Mátyás kapitáni még áprilisban egy moldvai bojártól azt a hírt hallotta, hogy Erdélyen keresztül szándékoznak menni.⁴⁷ Ez nem meglepő, hiszen – ahogy fentebb már említettük – a német csapatok részleges erdélyi jelenléte miatt a Porta részéről folyamatosan felmerült annak a lehetősége, hogy tatár hadakat vetnek be azok kiűzésére, amit természetesen Apafi diplomáciája igyekezett kivédeni.⁴⁸ Sárosi János követ június elején már arról számolt be, hogy a kalga (*Galga*) szultán Havasalföld határán vonul át.⁴⁹

A felvonuló tatár sereg létszámával kapcsolatban eltérő adatokat említenek a források. Június elején Brassóból az a hír érkezett az erdélyi fejedelemhez, hogy a nagyvezér seregébe 30 ezer tatárt várnak, akik ekkor a Szeret és a Prút torkolatvidékén lévő Galaţnál (*Galatz*) jártak.⁵⁰ A hónap vége felé arról szóltak a híradások, hogy 20–40 ezer tatár akart átmenni Havasalföldön, de a vajda nem engedte a Duna vonalától beljebb őket.⁵¹ Július elején — amikor Szári Szülejmán pasa seregével

Paolo Zenarolla székesfehérvári prépost beszámolója Budavár ostromáról (a felhasznált hadianyagok jegyzékével). In: Buda visszafoglalásának emlékezete 1686. Budapest, 1986. (a továbbiakban: *Zenarolla*, 1986.) 112. p. (július 1.); Michele D'Aste naplója Budavár 1686. évi ostromáról és felszabadításáról. Szerk.: Ernesto Piacentini. Bp., 2000. (a továbbiakban: *D'Aste*, 2000.) 90. p. (július 8.); Napló, 1998. 56. p.

47 Baló Mátyás levele Apafi Mihályhoz 1686. április 27-én. TMÁOT 1872. 169. p. — Vö. a tatár sereg felvonulási útvonala a tizenöt éves háború idején: „Magyarország felé útjuk legtöbbször az Al-Duna mellett, Moldva és Havasalföld határán keresztül vezetett, s Belgrád alatt csatlakoztak a török főereghez.” *Ivanics*, 1994. 51. p. Az útvonaluk 1598-ban: Özi-Akkermann-Kili-Tulça-Babadağı-Nikeboli-Bana tağları (nem azonosítható)–Semenre. 1604-ben pedig: Bender–Tulça–Isakçı. *Ivanics*, 1994. 51. p. 112. jegyz. — Az 1683. évi felvonulásuk során végigrabolták Erdélyt és a hódoltságai falvakat, városokat. *Varga J.*, 2007. 96. p. Útvonalterkép: uo. 104. p.

48 A későbbiekben Sárosi János erdélyi követ arról tájékoztatta Apafi Mihályt, hogy, mivel a nagyvezér olyan híreket kapott a moldvai vajdától, miszerint a lengyelek betörték Erdélybe, ha a hír igaznak bizonyul, kész a felvonulási útvonaltát megváltoztatni és Havasalföldön át egyenesen Erdélybe menni. Sőt a Budzsakban tartózkodó tatár kánnak is megparancsolja, hogy menjen arra. Sárosi János követ levele Apafi Mihálynak Drinápolyból 1686. június 8-án. APOT 1870. 218. p.

49 Sárosi János követ levele Apafi Mihálynak Drinápolyból 1686. június 7-én. APOT 1870. 217. p. Vö. Nagy István és Baló Mátyás követek július 7-i keltezésű levele: a nagyvezér az erdélyiek kérésére nem változtatta meg az útvonaltát, és nem küldte a tatárokat Erdélyre. APOT 1870. 328. p.

50 Levél Brassóból Apafi Mihálynak 1686. június 8-án. TMÁOT 1872. 177–178. p.

51 Levél Coronaeből Apafi Mihálynak 1686. június 23-án. TMÁOT 1872. 184. p.

Nándorfehérvártól pár napra (*Haszán Pasa Palánkánál*) táborozott⁵² – a kalga szultán által vezetett had Bukarest táján járt.⁵³ Ahogy az erdélyi portai követektől megtudjuk, a tatárokkal együtt a havasalföldieknek is hadba kellett indulniuk.⁵⁴

A nagyvezér július 17-én indult el Nándorfehérvárról és 27-én érkezett Eszékhez.⁵⁵ Az eszéki táborba rendelték Szarhos Ahmed pasát is a Magyarországon állomásozó hadakkal, és augusztus 2-án – amikor az oszmán sereg átköltöztetése a hídon már napok óta folyt – ide érkezett meg Devlet Giráj kalga a tatár segédhaddal, amelyről Baló Mátyás a következőket írja: „Az hírihez képest emberi nem fellelte sok, de minden rossz oszmány tatárnak hat, hét lova s ezért igen soknak látszék [...] lehet tizenhét- vagy tizennyolcezer, noha az híre hatvanezer, de lova több hatvanezernél.”⁵⁶ Az újabb kutatások ismeretében a tatár sereg kapitihá által becsült létszáma tekinthető hitelesebbnek, a kevésbé tapasztalt informátorok ugyanis számos esetben túlbecsülték a nomád csapatok létszámát a váltás lovak nagy száma miatt.⁵⁷

A Buda ostromáról szóló elbeszélő források augusztus elejétől kezdve folyamatosan említenek összecsapásokat a nagyvezér seregének előhadával, majd pedig a pár nappal később Buda alatt állást foglaló teljes had kisebb csapataival.⁵⁸ Ahogy

52 Baló Mátyás, 1899. 309. p.; Baló Mátyás, 1986. 452. p.

53 Baló Mátyás kapitihá és Nagy István követ levele Apafi Mihálynak Haszan Pasa Palánkából 1686. július 7-én. APOT 1870. 330. p. – A július 20-án Apafi Mihálynak Bukarestből keltezett levél pedig arról számolt be, hogy a Duna mentén vonuló tatárok szultánjukkal együtt szállást és ételmet kértek. TMÁOT 1872. 187. p.

54 Sárosi János követ levele Apafi Mihálynak Drinápolyból 1686. június 7-én. APOT 1870. 217. p.; Levél Brassóból Apafi Mihálynak 1686. június 8-án. TMÁOT 1872. 177–178. p.; Levél Bukarestből Apafi Mihálynak 1686. július 20-án. TMAOT 1872. 187. p.

55 Baló Mátyás, 1899. 309. p.; Baló Mátyás, 1986. 452. p.; Nagy István és Baló Mátyás levele Apafi Mihálynak 1686. július 18-án. In: Buda visszavételének emlékezete, 1686. Szerk.: Szakály Ferenc. Budapest, 1986. 461. p.

56 Baló Mátyás, 1899. 309. p.; Baló Mátyás, 1986. 452–453. p. – Egy Buda alatt elfogott török beszámolt arról, hogy a nagyvezér Eszéknél tanácskozást tartott, majd július 30-án az előőrsök parancsot kaptak a hídon való átkelésre. Napló, 1998. 86. p. Vö. Idegen (angol?) önkéntes beszámolója Budavár ostromáról. In: Buda visszavételének emlékezete 1686. Szerk.: Szakály Ferenc. Budapest, 1986. 279. p. (a továbbiakban: Idegen önkéntes, 1986.) – Baló Mátyás július 27-i levele szerint maga a nagyvezér már a következő napon át akart kelni az eszéki hídon. Baló Mátyás levele Apafi Mihálynak 1686. július 27-én. In: Buda visszavételének emlékezete 1686. Szerk.: Szakály Ferenc. Bp., 1986. 462.

57 A tatár sereg létszámáról lásd *Ivanics*, 1994. 41–48. p.

58 Szarhos Ahmed pasa már augusztus 1-én elindult egy 15–25 ezer (a forrásokban ez a létszám 15 és 25 ezer között mozog) fős sereggel Székesfehérvárra. Először ennek a seregnek az előőrseivel csaptak össze az ostromlók. *D’Aste*, 2000. 110. p.; Napló, 1998. 86. p.; *Zenarolla*,

Francesco Grimani írja nagybátyjának, Federico Cornaro velencei követnek: „a török hadban sok a tatár, királyuk vagy kánjuk fiának vezénylete alatt”.⁵⁹

A tatár segédhad már a megjelenésével is jelentős lélektani hatást váltott ki az ellenségben, de a keresztény erők ezt már jól ismerték, illetve kiismerték. Ehhez kapcsolódva az egyik szemtanú, Michele D’Aste a következőket írta: „Tegnap az ellenséges táborból egy lengyel és egy német megadta magát. Ezek azt mondják, hogy a török sereg nem erősebb negyvenezer embernél, ezek közül a tatárok mutatják a legnagyobb bátorságot, és azt tervezik, hogy elfoglalják a táborunk feletti magaslatot, és megjelenésük mindenkit a szokásos rémülettel és megdöbbenéssel tölt el.”⁶⁰

A tatárok harcmódoruknak köszönhetően Buda alatt elsősorban portyázásra kaptak parancsot: egyes értesülések szerint egészen Esztergomig küldték ki őket, hogy a császári csapatok élelmiszer-utánpótlását akadályozzák, és egyben folyamatosan fárasztják az ostromló sereget.⁶¹ Augusztus közepén a szövetséges hadak hírszerzése arról számolt be, hogy a Duna bal partjára is ötezer (egyres forrásokban háromezer) tatár kelt át, hogy zaklassák az élelmezőket.⁶² Majd augusztus utolsó napjaiban ismét kb. nyolcezer tatárt dobtak át a túlpartra, hogy az Erdély felől közeledő Friedrich Scherffenberg altábornagy seregét feltartóztassák.⁶³ A harcmódorukat illetően pedig a szövetséges csapatok fővezérének, Lotharingiai Károlynak a hadinaplóját érdemes idézni: a tatárok nap, mint nap „a választófejedelmiek előtt szétszórva futkároztak a síkságon és estig csetepatéztak velük, amikor is visszavonultak”.⁶⁴

1986. 137. p.; Idegen önkéntes, 1986. 279. p. Az augusztus 8-i csetepatéről: *D’Aste*, 2000. 113. p.; *Napló*, 1998. 87–88. p.; *Zenarolla*, 138. p.; Angol szemtanú beszámolója a Buda visszavételért folytatott harcokról. In: Buda visszafoglalásának emlékezete 1686 Szerk. Szakály Ferenc. Budapest. 1986. (a továbbiakban: Angol szemtanú, 1986.) 214. p. Vö. *Károlyi-Wellmann*, 1936. 332. p.; *Bánlaky*, 2000.; *R. Várkonyi*, 1984. 296–297. p.; *Barta*, 1985. 174. p.

59 Cornaro Frigyes velencei követ jelentései Buda várának 1686-ban történt ostromáról és visszavételéről. Ford. és Bev.: Bubits Zsigmond. Bp., 1891. (a továbbiakban: *Cornaro*, 1891.) 273. p.; *Barta*, 1985. 179. p.

60 *D’Aste*, 2000. 117. p.

61 *Cornaro*, 1891. 294. p.; *Napló*, 1998. 94. p.; *Zenarolla*, 1986. 141. p.; Angol szemtanú, 1986. 217. p.; *Gemelli Careri olasz utazó kalandjai a Budát ostromló táborban*. In: Buda visszavételének emlékezete 1686. Szerk.: Szakály Ferenc. Bp., 1986. (a továbbiakban: *Careri*, 1986.) 325–326. p.; *Barta*, 1985. 179. p.

62 *Napló*, 1998. 99. p.; Angol önkéntes, 1986. 287. p.; *Zenarolla*, 1986. 147. p.

63 *Napló*, 1998. 99. p.; *Careri*, 1986. 336. p.

64 Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról, 1686. Szerk.: Mollay Károly. Bp., 1986. (a továbbiakban: *Lotharingiai Károly*, 1986.) 172. p. – Ez a leírás érzékelteti azt a fajta technikát, amit a tatárok az összecsapások alkalmával alkalmaztak: az ellenség előtt körbe-körbe nyargalászva idegesítették, ingerelték őket.

Az itt felsorolt adatokból már kiderült, hogy a Buda felmentésére vonuló nagyvezér seregében a tatár segédhadat nem Szelim Giráj tatár kán vezette, hanem a fia, a kalga Devlet Giráj. Honnan eredhet azonban a szakirodalomban felbukkanó tévedés? A Károlyi Árpád által megjelölt forrásban, azaz Henrik szász herceg német nyelvű naplójában nem a kán, hanem a szultán (*Sultan*) megnevezés szerepel.⁶⁵ A szultán megnevezést Károlyi a kán megjelöléseként értelmezte. Azonban a mongol hagyományoknak megfelelően a Krími Kánságban is a kán az uralkodó címe. A szultán cím nemtől függetlenül a káni család tagjait illetve meg hercege jelentésben. Jelen esetben ennek Devlet Giráj kalga szultánt kell jelölnie.

Azt, hogy Batthyány Ádám – de katonái mindenképpen – jelen voltak az augusztus 11-i csetepaténál, alátámasztja még a személyesen jelen lévő Ottlyk György beszámolója is. Ő megemlíti, hogy mellette harcoltak a főkapitány katonái, és miután az összecsapásban sikerült zsákmányolnia egy török lobogót, a tisztek között maga Batthyány II. Ádám is gratulált neki.⁶⁶ Ha jelenleg nem is dönthető el, hogy a kalga szultán fent említett veszélybe kerülése komoly volt-e, mindenképpen érdekes adalék a későbbi kán, Devlet Giráj élettörténetével kapcsolatban.

A magyar történetírásban a Buda alá küldött tatár sereggel és vezetőjének személyével kapcsolatban rögzült téves információkat tisztázottnak tekinthetjük. Ezek alapján bizonyos, hogy a Magyarországra érkezett tatár sereget – amely hozzávetőlegesen 17–18 ezer katonából állt – Devlet Giráj kalga, a kán egyik fia vezette. A márciusi hadba hívó parancs után – tekintve, hogy a legújabb kutatások szerint a tatár haderőt 2–4 hét alatt is össze lehetett gyűjteni⁶⁷ – meglepő lehet, hogy a kalga serege bő két hónap múlva indult útnak. Ezzel kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül az a – szultán leveléből is érzékelhető – momentum, hogy a lengyelek részéről megnyilvánuló állandó fenyegetés miatt a krími tatárok számára a saját törzsterületük védelme volt az elsődleges fontosságú. IV. Mehmed a birodal-

65 „Den 11. Aug. Kahmen die Türken abermahln zum Forschein, und satzten sich gegen das Beyerischen Lager auf einer Höhe in ein ordentlich Campement, da es dann hin und wieder an ein Scharmütziren ginge, und hatten die Hussaren dann und wann einige avantage, wie sie denn schier den Sultan, so die Tartarn commandiret, eingebracht, wenn nicht die Türken denselben, benebst dem Hussaren, so ihn bereits gefangen hatte, wiedergenommen hätten.” Henrik szász herceg, 1886. 699. p.

66 Felső-ohoróczi és kohanóczi Ottlyk György önéletírása. In: Történelmi Naplók. 1663–1719. Közli: Thaly Kálmán. Budapest, 1875. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum. XXVII) 47–49. p.

67 A krími tatár haderő összegyűjtéséről: *Ivanics*, 1994. 48. p. Vö. *Collins*, 1975. 259. p.

mi érdekeken túl ezt is mérlegelhette, amikor megváltoztatta az 1686 márciusa előtt készített hadjárati tervét.⁶⁸

A kialakult hadi helyzet miatt a kánnak és a nureddinnek a lengyelek, illetve – esetlegesen – az oroszok támadásait kellett kivédenie. Ezen a hadszíntéren jórészt csupán a Krími Kánság ellenállásán és haderején múlt, hogy sikerült a keresztény erők előrenyomulását – még egy rövid ideig – feltartóztatni. A lengyel hadszíntér adta körülményekhez képest a tatár katonaság Magyarországon harcoló részét azonban egy szigorú hadrendbe állított keresztény hadsereggel szemben kellett hatékonyan alkalmazni. A tatár segédhadat elsősorban portyázásra, csetepatéokra és az ellenség nyugtalanítására vetették be. Hasonlóképpen, mint velük szemben azokat a huszárokat és végbeli katonákat, akiket Batthyány II. Ádám főkapitány a Kanizsával szembeni végekről vezetett Buda alá.

68 Megjegyzést érdemel még egy a havasalföldiektől Apafi Mihály fejedelemnek küldött augusztusi levél, amelyben a következő hír olvasható: „egy ifjú tatár szultán kevés haddal az elment Galga szultán bátyja után sietett volna, be is ment néhány nap járóföldre Havasalföldre (Sztánká dela Vád), de visszatérítették. A tatárság, aki vele volt, sem akart vele tovább menni”. Levél a Vaskapunál állomásozó havasalföldiektől Apafi Mihálynak. 1686. augusztus 13-án. TMÁOT 1872. 190. p. Mivel ez az esemény egyelőre más forrásban nem szerepel, témánk szempontjából jelenleg nehezen értelmezhető.

*Korpás Zoltán: V. Károly és Magyarország. Magyarország V. Károly
oszmánellenes politikájában, 1526–1538.*

Budapest, Századvég, 2008. 310 old.

A kötet címe arra utal, hogy a Mohács utáni Magyarország sorsát a szerző a kora új-kori Európa leghatalmasabb uralkodójának személyével kapcsolja össze. V. Károly személye a XVI. és XVII. században egyfajta igazodási pont volt, mérce a kortársak szemében: az Universitas Christiana eszmeiségének uralkodói megtestesítője. A XVIII. században azonban visszaszorult V. Károly kultusza, hogy azután a XIX. század második felének romantikája újból felfedezze. A XIX. század végének pozitivistái Ranke nyomán indultak el, közülük is kiemelkedik 3 kötetes életrajzával is csak 1539-ig jutó Hermann Baumgarten (*Geschichte Karls V. Stuttgart, 1885–1892*). A két világháború közötti időszakból Karl Brandi máig is sokat használt V. Károly monográfiáját kell, hogy megemlítsük (*Kaiser Kalr V. Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches. München, 1937.*), amire egyébként Korpás is sokat támaszkodik. Brandi nagy érdeme, hogy felhasználta Károly nem csekély terjedelmű, döntően publikálatlan családi levelezését. A 2. világháború után minden, egykor Károly birodalmához tartozó, vagy éppen azzal szemben álló, nagy történetírói hagyományokkal bíró nemzet, a spanyolok, németek, franciák, angolok is megírták a maguk V. Károly biográfiáikat (Manuel Fernandez Alvarez, Henri Lapeyre, Stewart Macdonald, Peter Rassow). 2000. év, Károly születésének 500 évfordulója újabb fellendülést adott a Habsburgok legnagyobb hatalmú uralkodója története kutatásának, ezt bizonyítják a Spanyolországban tartott nagy konferenciák, a bécsi V. Károly kiállítás és a számos ekkor publikált V. Károly életrajz, ezek közül én csak az egyik legjobbra, az osztrák Alfred Kohler biográfiájára utalnék (*Karl V. 1500–1558. Eine Biographie. München, 2000.*) Mondhatjuk úgy is, hogy V. Károlynak ma egyfajta reneszánsza van.

De mi a helyzet a magyar történetírás V. Károly képével? Erre éppen Korpás könyvének bevezető fejezetében találjuk meg a választ (17–31 o.), ahol kitűnő összefoglalást kapunk a XIX. század közepétől a XXI. század elejéig terjedő a magyar történetírás Károssal kapcsolatos sztereotípiáiról. Először az első, jelentős alapokat letevő Gévy Antal, Jászay Pál, majd Horváth Mihály munkáiról kapunk áttekintést. Korpás az egyébként a brüsszeli Habsburg-anyagot jól ismerő, publikáló Horváth-tól vezeti le a lényegében máig ható magyarországi Károly-kép kialakulását, Károly inkább negatív megítélése ugyanis Horváth Mihálytól származtatható. Szalay Lászlónak, majd különösen Károlyi Árpádnak a korszak-

kal foglalkozó munkái már jóval árnyaltabb Károly képet sugároztak, náluk jelenik meg először az idősebb Habsburg fivér globális látóköre és Magyarország iránti érzékenysége. A XIX. század végén megjelent Magyarország-történet vonatkozó kötetének szerzője, az egyébként igen széles látókörű, a korszak egyik legjobb kutatójának számító, Acsády Ignác szemléletében azonban visszakanyarodik Horváthoz és azt a sztereotípiát veti el a magyar közgondolkodásban, hogy a Habsburg fivérek a török ellen megajánlott segélyeket az itáliai háborúkra költötték és Magyarországra csak azért volt szükségük, hogy hazánk területén védjék meg a Habsburg birtokokat. Ez a kép sajnos máig kihat... A két háború közötti összefoglaló Magyarország-történet, a Hóman–Szekfű-féle Magyar történetében Szekfű Gyula, aki jól ismerte a bécsi forrásokat, már árnyaltabb képet fest a Habsburgok 1526 utáni szerepéről, V. Károlyról ugyanakkor úgy vélekedik, hogy szándékosan távol tartotta magát Ferdinánd magyar ügyeitől, nem nyújtott neki elég segítséget, így a korszakban is megfogalmazott, személyéhez fűzött remények szertefoszlottak. 1942-ben jelent meg egy ma nemigen hivatkozott, ám mégis fontos, Korpás könyvével több szempontból is rokonítható mű: *Kárpáti Emil: V. Károly keleti politikája* című munkája, amely először emeli be a történeti diskurzusba hangsúlyosan a Habsburg–Ottomán összecsapások fő hadszínterét: a Mediterráneumot. 1943-ban jelent meg Bárdossy László, a volt és 1946-ban kivégzett miniszterelnök tollából a Magyar politika a mohácsi vész után című munka, amelyben Károlyt a szerző a törökkel békét kereső, legfeljebb a mediterrán fronton küzdelmet vállaló, megfontolt személyként mutatja be, akinek Magyarország csupán elhanyagolható mellékhadszíntér, ahol jobb a törökkel békében lenni, de ebben a nyughatatlan Ferdinánd akciói rendre megakadályozzák. Az 50-es évektől kizárólagos marxista történetírás Habsburg-képére nemigen érdemes szót vesztegetnünk, újfent visszatér a Thaly Kálmános, Acsády-s „nemzetrontó, gonosz, elnyomó” Habsburgok képe, nemcsak Károly és Ferdinánd, hanem valamennyi Habsburg uralkodó kapcsán. Ezen a torz, döntően hamis, ugyanakkor máig begyepesedett képen csak apró módosításként hatnak a Mohács előtti külpolitikával foglalkozó Kosáry Domokos, majd a Szapolyait kutató Barta Gábor kutatásai, ám rájuk is jellemző Korpás frappáns megfogalmazása: Magyarországon Károly szerepét egyetlen szempontból ítélték meg: mit tudott elérni a közép-európai, magyarországi oszmán terjeszkedéssel szemben? Azt mindenki tudta, hogy Károly fontos személy, minden releváns szakirodalom foglalkozik is vele, de egyrészt csak szüksézáúan, másrészt pedig döntően úgy, mint a háttérben meghúzódó, a magyarországi eseményeket közömbösen a távolból szemlélő hatalmasság. Úgy gondolom, Korpás munkája az első a modern vállalkozás a magyar történettudományban, amely változtathat ezen a képen.

Ahhoz, hogy ezen a képen változtatni lehessen, más kiindulópontokra van szükség. Nálunk mindennek az alfája Mohács. Tőlünk nyugatra viszont a károlyi politika fő nézőpontja a császáreszméből, a Monarchia Universalis-ból kiinduló birodalmi politika, amely a kereszténység védelmében lép fel. A Monarchia Universalis megvalósításának igyekezett saját, jól felfogott geopolitikai érdekből gátat szabni Franciaország, míg az egységes kereszténység falán a Lutherrel kibontakozó és a Német–római Birodalmat alapjaiban átalakító reformáció ütött rést. Ez a két fő tényező fokozatosan s döntően háttérbe szorította a propaganda szintjén elvben első célt: az oszmánok elleni küzdelmet (35–42. o.).

De azért tegyük hozzá: V. Károly jelentős erőfeszítéseket tett az oszmánok visszaszorítására, de a fő hadszíntér számára Spanyolország és Nápoly birtoklása okán Észak-Afrika és a Mediterráneum vidéke volt. Nem véletlen tehát, hogy Korpás a historiográfiai előzményeket, majd a császáreszmét tárgyaló bevezető fejezetek utánra lényegében még egy bevezető fejezetet iktatott: A Mediterráneum Szulejmán és V. Károly konfliktusában (43–52. o.). Ez egy fontos fejezet, mivel bemutatja az észak-afrikai partokon folyó spanyol küzdelmeket, Melilla 1497. évi elfoglalását, majd Aragóniai Ferdinánd 1500-as évek eleji hódításait (köztük Tripoli, Orán). A Barbarossza fivérek 1520-as évekbeli megjelenése gyökeresen megváltoztatta a helyzetet (1529. Algír elfoglalása), személyükben rátermett vezetőjükre leltek az észak-afrikai kalózok, egyúttal a Porta is stratégiaiul rendkívül fontos szövetségesre lelt bennük. Barbarosszáék formálisan behódoltak a szultánnak, cserébe támogatást kaptak, 1533-ban Hajr Ed-Din Barbarosszát kapudán pasává nevezte ki Szulejmán, ezzel a szultáni flotta főparancsnokának tette meg. Ezzel a lépéssel Barbarossza képében már a szultán és a császár közötti konfliktussá terebélyesedett a korábban kalózokkal szemben vívott háború. Az észak-afrikai front közvetlenül érintette a spanyolokat, így nem csodálkozhatunk azon, ha a spanyol rendek elsősorban az itteni akciókat preferálták a tőlük több ezer km-re fekvő Bécs megvédésével vagy Magyarország török alóli felszabadításával szemben.

A következő négy fejezet adja a kötet magyarországi vonatkozású, elsősorban diplomáciatörténeti gerincét. A főszereplők: V. Károly, I. Ferdinánd, Szapolyai János, I. Szulejmán és diplomatáik, a tét pedig a Mohács előtt a közép-kelet-európai régió meghatározó országának, a Magyar Királyságnak a sorsa. Magyarország 1526 és 1541 közötti időszakának története mindig is az egyik leginkább foglalkoztató téma volt. A korszak történéseiben a nagyhatalmi diplomáciának a fegyverek mellett mindig is meghatározó szerepe volt. Korpás azonban nem csupán a korábban is ismert és használt, jórészt publikált diplomáciai levelezésen keresztül mutatja be a történéseket, hanem mindig igyekszik európai perspektívából szemlélni a megvalósult vagy megghiúsult tárgyalásokat, fegyverszüneteket és béké-

ket. Azt is fontos kiemelnünk, hogy az események bemutatásakor alaposan felhasználja Martín de Salinas-nak, I. Ferdinánd Károly császárhoz delegált követének (1521–1539) levelezését, amit már 1903-ban publikáltak Spanyolországban, azonban nálunk ez a kiadás valahogy nem került be a történészek látókörébe, csakúgy, mint Juan Alonso de Gámiz követ publikált levelezése. (Gámiz magyar vonatkozású kiadatlan levelezésének publikálását Korpás kiadásában ld. a Fons előző és mostani számában.) Pedig az említett Martín de Salinas fontos szerepet töltött be a Ferdinánd és Károly között főként a magyar ügyekben folyó tárgyalásokban. Korpás felhasznál még több publikálatlan diplomáciatörténeti forrást, főként a Simancas-i Levéltár anyagából. Ezeknek a kutatásoknak köszönhető pl. az eddig lényegében ismeretlen Szapolyai-féle portugáliai követjárás, de más fontos, eddig ismeretlen részadatot ismerhetünk meg, különösen érdekesek a különböző — és a téma szempontjából kiemelkedő jelentőségű — pénzügyi manőverekre vonatkozó adatok.

A négy diplomáciatörténeti fejezet közül az első V. Károlynak és a spanyol államtanácsnak a mohácsi csata hírére adott reakcióját tárgyalja: bármilyen hihetetlen, de úgy tűnik a XVI–XVII. századi spanyol Habsburg birodalom legfontosabb döntéshozó szerve, az államtanács valószínűleg először a mohácsi csata kapcsán ült össze. Már ez a tény önmagában is jelzi Magyarország kérdésének fontosságát, az államtanácson hozott döntések pedig nagyban befolyásolták hazánk történetét. Itt nem másról, mint az ekkor megajánlott, és Korpás által levéltári források alapján bizonyítottan be is szedett 100 ezer dukát sorsáról van szó. Ez az a pénzösszeg, amely Ferdinándhoz eljutva lehetővé tette az ifjabb Habsburgnak az 1527. évi Szapolyai elleni támadó hadjáratot. E nélkül nem sikerült volna az egyébként Mohács idején és azt megelőzően is súlyos anyagi helyzetben lévő osztrák főhercegnek egy támadó hadjárat megszervezése. Véleményem szerint a spanyol pénzen lefolytatott sikeres hadjárat tette lehetővé Ferdinánd trónigényének megvalósítását és a székesfehérvári királykoronázás általi legitimációját. Nem járunk messze a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy az 1527. évi hadjárat nélkül Ferdinánd trónigénye III. Frigyes és I. Miksa szintjén marad meg, azaz csak névleges magyar királyi cím birtoklásában fejeződik ki. Tehát a spanyol pénz ebben a kérdésben döntőnek bizonyult! (53–80. o.) Ferdinánd magyarországi expanziójának következményei jól ismertek: Szapolyai sikertelen nyugati diplomáciai manőverei után következő portai segélykérése, majd az 1529. évi hadjárat ráébreszthette Ferdinándot, hogy trónigényét nem Szapolyai ellenében, hanem a Portával szemben kell kivívnia, márpedig ebben a küzdelemben Szulejmán ellenfele nem más, mint Károly. Nem véletlenül intette Károly még az 1527/28. évi sikerek idején is öccsét a vajdával történő megegyezésre, hiszen az itáliai háborúk idején még ő kívánt volna segítséget öccsétől. Kétfrontos harcot még a korszak legnagyobb jövedelmeivel rendelkező keresztény uralkodója

sem kívánt. Az 1529. évi hadjárat, Bécs ostroma bebizonyította, hogy a Magyar Királyság sorsa nem Ferdinánd és Szapolyai ügye, a kérdés csak nagyhatalmi keretek között rendezhető (81–106. o.). Korpás könyvének következő fejezete *A császári udvarba vezető út* címet viseli. A magyar történetírásban meghonosodott a Mohács utáni Magyarország megosztottságát is kifejező Sztambulba, illetve Bécsbe vezető út szimbolikája. Korpás ezt egészíti ki a Károly udvarába vezető út kategóriájával (107–135. o.). 1529 ugyanis alapvető fordulatot hozott a Habsburg-fivérek magyarországi politikája kapcsán: Károlynak sikerült rávennie öccsét arra, hogy elsősorban tárgyalásos úton igyekezze rendezni a helyzetet Szapolyai Jánossal. Igaz, ehhez az kellett, hogy Ferdinánd újból megvethesse lábát Magyarországon, ehhez nélkülözhetetlen volt Károlynak az 1530. évi Roggendorf-féle hadjáratához nyújtott anyagi és katonai támogatása. Ebben fontos szerep juthatott az I. Ferenc által Károlynak fizetett váltságdíjnak is, amelyből jelentős összegeket bocsátott a császár öccse rendelkezésére. Tehát újfent Károly kellett Ferdinánd magyarországi sikeréhez. Az ezt követő, Szapolyaival folytatandó megegyezési kísérletek nem érték el céljukat, sőt, a szultáni hadjárat közeledtével újfent Szapolyai érezhette magát jobb pozícióban. Az 1532. évi szultáni hadjárat Károly és Szulejmán közvetlen összecsapásának elmulasztott lehetőségeként ismert. Nem lebecsülve Kőszeg hős védőinek szerepét, ma már nem vitatott, hogy Szulejmán nem kívánt megütközni a korszak legnagyobb keresztény haderejét (mintegy 100 ezer főt) Bécs alatt felsorakoztató császárral, mint ahogy Károly sem kívánt átlépni a határon. Az 1532-es hadjárat kapcsán visszatérő vád Károly ellenében, hogy meg sem kísérelte az ütközetet Szulejmánnal, illetve a szultáni hadak visszavonulását követően nem indított támadást Magyarország visszafoglalására. Korpás meggyőzően bizonyítja: Károly birodalma lehetőségeinek határára ért a hatalmas hadsereg felfogadásával, felvonultatásával, fizetésével, élelmezésével. Az eleve későn, csak ősszel Bécs alatt összegyűlt seregek fizetését egy támadó hadjáratra már képtelenség volt megoldani, a helyzetet pedig az is nehezítette, hogy a német-római birodalmi rendek által megajánlott csapatok csak védelmi harcra voltak felhasználhatók és erre a császár ígéretet is tett. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a császári flotta ugyanekkor aratta első jelentős sikereit a török flotta felett Andrea Doria vezetésével (Korón és Patras bevétele Moreában) (136–154. o.).

Az ezt követő 1538-ig terjedő időszakot Korpás *A békekeresés alternatívái – a tárgyalások évei* fejezetcím alatt tárgyalja. A császár udvarnak be kellett látnia, hogy tárgyalnia kell a portával az észak-afrikai és a magyarországi helyzet rendezése érdekében. Károly mindaddig elzárkózott attól, hogy diplomáciai úton hivatalosan is felvegye a kapcsolatot Szulejmánnal. Így Ferdinándon keresztül zajlottak a tárgyalások, ám Ferdinánd követe lényegében Károly megbízottja volt (Comelius

Schepper). A végül is sikertelen tárgyalások (1533–1534) menetébe a Sztambulban tartózkodó Gritti is bekapcsolódott. Gritti 1534. évi meggyilkolása Ibrahim nagyvezír haragját vonta maga után, Szapolyai János joggal tarthatott a Gritti halálának körülményeit vizsgálni hivatott Janusz bég-féle követségtől és már egyre inkább hajlott ő is a Ferdinánddal való békekötésre. 1535-ben Károly tuniszi győzelme arra ösztökelte Szapolyait, hogy közvetlenül is a császárhoz forduljon megegyezési ajánlatával. Ezt viszont a császár öccse, Ferdinánd utasította el, aki 1537-ben súlyos katonai kudarokat szenvedett el (Katzianer eszéki veresége). Szapolyai ugyanekkor viszont dinasztia-alapításon gondolkodott, apósjelöltje, Zsigmond lengyel király ugyanakkor csak úgy járult hozzá lányával, Izabellával kötendő házasságához, amennyiben Károllyal is elismerteti királyi címét. Így az álláspontok kényszerűen közeledtek egymáshoz, ami szükségszerűen vezetett a váradi békéhez (1538). Korpás azonban rámutat, a váradi szerződést nem véletlenül ratifikálta V. Károly Toledo-ban: a váradi béke a császár grandiózus oszmánok ellen tervezett offenzívájának a része volt. A tuniszi győzelmén felbuzdulva 1537-ben a császár létrehozta az oszmánok elleni küzdelemre a Szent Ligát Károly, Ferdinánd, a pápa és Velence részvételével, ugyanakkor fegyverszünetet kötött I. Ferencsel. A tervek egy nagyszabású, Horvátországon keresztül az Adria partjai mentén előrenyomuló szárazföldi expedíciót és ezzel párhuzamosan adriai tengeri támadást céloztak meg. Ahhoz, hogy ez a nagyszabású terv megvalósuljon, szükség volt Szapolyai bevonására, de minimális célként semlegességére. Ezt a célt szolgálta a Károly által is szorgalmazott váradi béke. Károly minden bizonnyal nagyon akarta ezt a ligát és az oszmánok elleni küzdelmet. Azt Károlyon kívül a magyarországi utókor is sajnálhatja, hogy a nagyszabású tervekből (Doria kétes sikerű tengeri ütközetén kívül) nem valósult meg szinte semmi és 1538 végére nyilvánvalóvá vált, hogy a liga tagjai által ígért csapatokat, ideértve Károly által ígérteteket is, nem sikerül kiállítani. Újfént a korszak és a károlyi politika egyik legnagyobb problémájába ütköztünk: a pénzhíányba és a források relatív elégtelenségébe. Az oszmánok állama, ezt éppen Fodor Pál kutatásaiból ismerjük a legjobban (*Fodor Pál: Vállalkozásra kényszerítve. Az oszmán pénzügyigazgatás és hatalmi elit változásai a 16–17. század fordulóján. Budapest, 2006.* (História Könyvtár. Monográfiák 21.), a XVI. század közepén gazdasági erejét tekintve a csúcson volt, az államkincstár a hódító háborúk, hadjáratok tetemes költségei ellenére minden évben aktívvá vált, miközben Károly kincstára 1538-ban 520 ezer, 1542-ben 3 millió 153 ezer dukát deficittel küszködött! (194. o.). Itt véget is ér Korpás elbeszélése, az alcímben jelölt 1538-al. Epilógusként Károly 1541. évi algiri hadjáratát villantja fel a szerző, mégpedig annak okán, hogy az nem volt más, mint a károlyi–ferdinándi magyarpolitika legnagyobb kudarca: Buda török kézre jutására

adott császári válasz. Ezzel magyarázható az, hogy miért erőltette Károly 1541 őszen a viharoknak kitett Földközi-tengeren történő támadást, amely viharok lényegében a hadjárat kudarcát okozták. 1542-ben a birodalmi sereg a török kézre került magyar főváros alatti kudarcra pedig lezárta a Buda–Algír–Buda kudarcosorozatot (169–203. o.). Zárásként azt emeli ki a szerző, hogy Károly nem közömbösséggel viseltetett Magyarország és a török terjeszkedés irányában, hanem a birodalmával öröklött problémák (francia háború, itáliai kérdés, észak-afrikai kalózik, reformáció) kezelése is meghaladta erejét, lehetőségeit. Ugyanakkor a lehetőségekhez képest a legtöbb támogatást biztosította öccsének a magyar trón megszerzéséhez, a Szapolyaival történő megegyezéshez és a török elleni közép-kelet-európai szárazföldi küzdelemhez.

Itt ér véget a diplomácia-történeti elemzés. A kötet hátralevő része tulajdonképpen a fenti tétel egyfajta bizonyítása és véleményem szerint ez Korpás munkájának leginkább újszerű, maradandó része. A szerző spanyolországi és bécsi levéltári források alapján minuciózusan összegyűjti a Károly által Ferdinánd részére biztosított katonai segélyre vonatkozó információkat. (A nem elhanyagolható pénzügyi segítségre már a diplomácia-történet kapcsán több helyen utalt a szerző.) A császár a segítséget a korszak legkiválóbb katonáinak tartott spanyol csapatok Magyarországra küldésével nyújtotta. Korpás röviden bemutatja a spanyol terciók kialakulását, 30-as évekbeli diszlokációit, az alakulatok Közép-Európa felé vezető útjáról, felvadásokról, hadszervezetükről. Az 1526 és 1553 között Magyarországon szolgáló spanyol katonaság létszámát 10–12 ezerre teszi Korpás, az ország területén harcra vetett terciók létszáma 1500 és 3000 fő közé tehető. Ez a szám csak az utókor szemében tűnik kevésnek: az 1530-as években Itáliában állomásozó 4 szárazföldi terció és egy állandó haditengerészeti egység összlétszáma 12 ezer körülire tehető, ennek kb. egy negyedének megfelelő erő állt Ferdinánd rendelkezésére Magyarországon. A spanyol katonaság nem csak létszámát illetően volt jelentős, harcértékük a legjobbak közé tartozott, nem véletlen, hogy pl. az 1549. évi felvidéki hadjáratban ezek a katonák vettek be pár ezres ostromlétszámmal nagyobb seregek számára is bevehetetlennek tűnő várakat (pl. Léva, Murány). A spanyol terciók és az azokat alkotó kompániák élén álló spanyol tisztek is a legkiválóbbak közé tartoztak, közülük többen kerültek magyarországi szolgálat után a földközi tengeri, itáliai frontra, nem egy esetben a Tengerentúlon futottak be jelentős karriert. Korpás kötete utolsó részében tételesen bemutatja azokat a várakat és eseményeket, ahol a spanyol katonák meghatározó szerepet játszottak: Zágráb (és Bécs) 1529. évi védelme, az 1532-es hadjárat idején Pozsonyban és Esztergomban szolgálók, Buda 1530. évi ostromában közreműködők, a váradi szerződés keretében 1538–39-ben ide küldött egységek, Esztergom 1530–1543. közötti védelmét ellátó

katonaságról, Alvaro de Sande eddig teljességgel ismeretlen Trencsén vármegyei hadjáratáról (1545), valamint Bernardo de Aldana 1548–1553 közötti tevékenységéről és Castaldo spanyol zsoldosainak 1553. évi magyarországi lázadásáról olvashatunk. (Ez utóbbi két téma kapcsán Korpás már korábban alapvető forrásokat tárt fel és tett közzé.) Zárásként a kötet függelékeként egy több mint 30 oldalas prozopográfiai adattár szerepel a Magyarországon megforduló spanyol tisztek életrajzi adataival. (264–295. o.) Ez a maga nemében a legelső ilyen jellegű összeállítás, amelyet minden bizonnyal haszonnal fogják forgatni nyugat-európai kutatók is, akiknek valószínűleg hasonlóan felületes ismereteik lehetnek Károly magyarországi politikája kapcsán, mint a hazai tudományos közvéleménynek Károly által a mediterráneumi térségben követett politikájáról.

Most szólnunk kell a kötet kapcsán felmerülő problémákról is. A kötet olvasójának egyik fő problémája az lehet, hogy a hangsúlyos diplomáciatörténet lényegében 1538/1541-ig tart, vajon hogyan alakult Károly Magyarország-politikája 1541 és a császár lemondása, 1556 között? Talán nem lett volna haszontalan legalább egy rövid, kitekintés-szerű összegzést nyújtani erről a kérdésről. (A 203. oldalon található 205. jegyzet is utal arra, hogy 1550 és 1553 között Károly újfent aktivizálódik magyar ügyekben.) A kötet második részében ugyanakkor Korpás a spanyol katonai segítséget 1553-ig bezárólag tárgyalja.

Az osztrák-német szakirodalmon „nevelkedő” kutató nagy örömmel veszi a Korpás által felhasznált impozáns spanyol nyelvű irodalmat és annak eredményeit, azonban annak alapján sok alapvető ill. részletkérdés nem oldható meg. Említettük, hogy Korpás több, hazánkban nemigen ismert spanyolországi diplomáciai forráskiadványt is felhasznált. Kicsit érthetetlen ugyanakkor, hogy az I. Ferdinánd családi levelezéseit közlő sorozatnak miért csak az 1527–1530 közötti időszakot felölelő 2. kötetének két alkötetét dolgozta fel, és miért nem használta a sorozat 1531–1534 időszakra rendelkezésre álló 3. és 4. kötetét? (Die Korrespondenz Ferdinand I. Familienkorrespondenz. Bd. 3. (1531/32) hrsg. von Hervig Wolfram und Christiane Thomas, Wien 1973/1977/1984. Bd. 4. (1533/34) hrsg. von Christopher Laferl und Christina Lutter. Wien, 2000). Nyilván túlfeszítette volna a kötetet, de hasznos lett volna a Károly német–római birodalmi politikájára vonatkozó, nagy számú német nyelvű irodalom alaposabb merítése is. Ennek következtében pl. a Károly javaslatára a birodalmi rendek által nyújtott Türkenhílféről, amelyről a kötet több oldalán is szó van, igencsak felületesre sikeredett összefoglalást kapunk (257–259. o.). Egy terület kapcsán mégis felhívnám a figyelmet konkrét német nyelvű irodalomra: Korpás ír egy rövid fejezetet I. Ferdinánd udvarában működő spanyolokról (209–213. o.), ebből az összegzésből ugyanakkor kimaradtak az ifjabb Habsburg testvér osztrák főhercegségének (1521/22–1526) idejét alaposan feldolgozó Gerhard Rill mongráfiái.

Rill ugyanis egyik kötetében a ferdinándi diplomáciát (számos spanyollal pl. Alonso Meneses, Martín de Salinas), a másikban az udvart (szintén számos spanyolt felsorolva) és Ferdinánd anyagi helyzetét vette vizsgálat alá, elsősorban a spanyol Garbiel Salamanca kincstartósága tekintetében. (Fürst und Hof in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526. Band 1: Außenpolitik und Diplomatie. Wien–Köln–Weimar, 1993. Band 2: Gabriel von Salamanca, Zentralverwaltung und Finanzen. Wien–Köln–Weimar, 2003.) Igaz, ezek a kutatások a Korpás kötetében megjelölt időhatár előtti időszakot érintik, azonban számos esetben jól kiegészíthették volna máshonnan származó, egyébként adatgazdag információit. Az oszmanisták pedig joggal hiányolhatják saját szakterületük bővebb irodalmi feldolgozását, ami főként a szulejmáni politika, az oszmán kincstár helyzete, és az észak-afrikai ottomán politika bemutatása kapcsán lehetett volna érdekes.

Úgy vélem, a recenzió záró részében felsorolt problémák ellenére, egy fontos, nemzetközi szinten is kiemelkedő mű látott napvilágot, egy olyan, amely alapjaiban alakíthatja át a Habsburgokról, különösen V. Károlyról és I. Ferdinándról, illetve a magyarországi végvidéken küzdő spanyol katonákról alkotott magyarországi képet.

Kenyeres István

FORRÁSKÖZLÉS, ILLETLEN NAGYVONALÚSÁGGAL

Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943. A bevezetőt írta és

jegyzetekkel ellátta: Kovács Tamás.

Bp., Gondolat Kiadó, 2009. 158 old.

Aki már közölt forrást az tudja csak igazán, milyen nehézségekkel kell szembenéznie a közlőnek. Különösen igaz ez, ha visszaemlékezésről, naplóról van szó. Jegyzetek százait kell megírni, alig ismert személyek életrajzi adatait kell összegyűjteni, közölt idézeteknek kell megkeresnie az első megjelenési helyét és kiegészíteni, javítani az emlékező pontatlanságait, rövidítéseket kell feloldani, nem egy esetben megfejteni. Amikor mindezzel elkészül a közlésre vállalkozó, akkor kiderül, hogy mennyi mindent felejtett el ellenőrizni, miként vezette félre a nyomda ördöge vagy egy-egy korabeli elírás.

Már csak a felsoroltak okán is különös tisztelettel viseltetek mindazon kiadványok és azon kollégák iránt, akik nem megrettenve a kihívásoktól forrásközlésre (is) adják a fejüket. Ezért is vettem kézbe érdeklődéssel és komoly várakozással a Kovács Tamás által bevezetővel és jegyzetekkel ellátott Sombor-Schweinitzer kéziratot, amely ha minden igaz 1943-ban készült, de az nem tudható pontosan, hogy milyen célból.

Kovács Tamás úgy véli egy majdani béketárgyaláson adhatott volna segítséget az összeállítás. A kérdés csak az, hogy vajon hogyan és miért? A kézirat rövid áttekintését adja a magyarországi szélsőjobboldali — nevezzük nevén: a nemzetiszocialista jellegű, irányultságú — mozgalmaknak, illetve a Szálasi Ferenc személyéhez kötődő hungarista mozgalomnak (a mozgalom különböző névváriánsainak felsorolása szinte lehetetlen, de Kovács Tamás jóvoltából a változások nyomon követhetők).

Kovács Tamás bevezetőjében rövid pályaképet rajzolt dr. Sombor-Schweinitzer Józsefről — kár, hogy nem sikerült közreadni a névváltozásokat, hiszen az 1930-as évek közepéig még Schweinitzer, majd rövid ideig Sombor-Schweinitzer, 1943-ban pedig már Sombor a sokat emlegetett rendőr tisztviselő —, aki a két világháború közötti évek magyar rendőrségének egyik leginformáltabb középszintű vezetőjévé vált. A magyarországi politikai mozgalmak szinte minden rezdülése eljutott hozzá és hivatali működése során főkapitány-helyettesi — ami a katonai rendfokozati hierarchiában az ezredesinek felelt meg — rangot ért el.

Beosztásából — működése évei alatt a leghosszabb időt a magyar királyi rendőrség Budapesti Főkapitányság politikai rendészeti osztályán töltötte — adódóan elsőként értesült az állam rendje ellen irányuló minden kezdeményezésről, úgy a bal– mint a jobboldali mozgalmak tevékenységének kitűnő ismerőjévé vált. Valószínűleg ez inspirálhatta, hogy rövid összegzést készítsen — a magam részéről továbbra sem tudom kinek, mi célból és pontosan mikor — a szélsőjobboldalinak tekintett politikai mozgalmakról.

Úgy tűnik, összeállítása a korabeli rendőri jelentések kronológiai „főnöki” összegzése, amely nem elemzés, hanem ténymegállapítás. Kétségtelen, hogy ezen írás sokat segíthet a kutatóknak a magyar szélsőjobboldali mozgalmak történetének a feltárásában. Mert ha őszinték akarunk lenni, akkor azt kell írni, hogy ezzel kapcsolatban évtizedekkel ezelőtt sokkal inkább politikai megrendelésre készültek írások, mint szaktudományos kutatásokra épülő tanulmányok, monográfiák jelentek volna meg.

Nem teszi könnyűvé a kutatók helyzetét, hogy a korabeli dokumentumok jelentős részéről nem ismert, hogy „hol rejtezkedik”, míg az 1945-ben és után, a HM Katona Politikai Osztályán, az ÁVO és ÁVH kihallgató szobáiban lefolytatott kihallgatások jegyzőkönyveit, a „felkérésre” készített leírásokat kellő kritikával kell olvasnunk.

Talán ez az, amit Kovács Tamásnál hiányolok. Úgy tűnik a bevezető és a jegyzetek készítője nem kételkedett, illetve nem próbálta meg minden esetben összevetni a leírtakat a tényekkel, illetve néha erősen „eltévedt” a források, feldolgozások értelmezésében.

Klasszikus példája ennek az, amikor azt írja, hogy Sombor-Schweinitzer Moszkvában járt és tárgyalt Rákosi Mátyás öccsével, Bíró Zoltánnal (9. oldal). Amikor a hivatkozott munkát — Arnóthy-Jungerth Mihály: Moszkvai napló (Bp. 1989. Zrínyi Kiadó) — a megadott oldalszámon megnézzük, akkor kiderül, hogy sem ott sem a kapcsolódó jegyzetben ilyen állítás nincs!

Sombor-Schweinitzer soha, semmiféle hivatalos magyar delegáció tagjaként nem utazott Moszkvába!

Sajnos a jegyzetek közül számos hasonló nagyvonalúsággal készült, jól lehet annyi információt, amennyit Kovács Tamás közöl velünk más ebben a témában még nem tett meg.

Köszönet ezért neki, s ugyancsak köszönet azért, hogy most már pontos ismeretekkel bírunk Sombor-Schweinitzer halálozási adatairól is. (Ez idáig a legtöbb esetben Washington, 1955. szerepelt a róla jegyzetet is közlő munkákban.)

S hogy miért a hiányérzetemet fogalmazom meg? Mert úgy vélem Kovács Tamás kitartása, a két háború közötti Magyarország szélsőjobboldali mozgalmainak,

illetve a korszak rendvédelmi szervei története iránti érdeklődése mindenképp támogatandó. E támogatás pedig megnyilvánulhat abban is, ha felhívja a bíráló a figyelmet a forrásközlés elemi szabályaira, a jegyzetek egységes voltának szükségességére, a pontos névmutatóra, stb.

Mert úgy vélem, ha valakinél megadjuk a nemesi előnevet — ami egyébként mondat kezdést leszámítva nem nagybetű, tehát nem Kisbarnaki Farkas Ferenc, nem Nagybacsoni Nagy Vilmos! stb. — a vitézi jelzöt, akkor mindenkinél azt kell tennünk. Ha az egyes személyeknél teljes születési és halálozási adatokat szándékozunk megadni, akkor mindenkinél törekednünk kell erre, a hiányokat pedig jelezni szükséges. Ha kitűnő ismerői vagyunk a német nyelvnek, akkor pontosan kell megadni magyarul a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt nevét. A „Német” jelző ugyanis sorrendben a Munkáspárt előtt áll!

A katonák esetében némi „nyomozással” — értsd néhány nap a Hadtörténelmi Levéltárban és a Hadtörténelmi Könyvtárban — szinte minden életrajzi adat kideríthető, így pl. vitéz Taby Árpádról, Máté-Török — 1919. április 8-áig Máté — Gyuláról, Rátz — eredetileg Rác — Kálmánról, Kovarcz Emilről és a sor hosszasan folytatható.

Kovarcz Emil esetében a Sombor-Schweinizer szöveg és a számos Kovács Tamás jegyzet között nem igazán vehető észre az összhang. Mikor is vonult nyugállományba? A válasz: 1939. május 1-jével. Ha nyugállományú, akkor miként lehetett mégis tényleges? Miért ítélte el a Magyar Királyi Kúria? Nem a Dohány utcai zsinagóga elleni merénylet miatt, hanem mert a Magyar Államvasutak alkalmazottait igyekezett beszervezni a Szálasi Ferenc nevével fémjelzett pártba. Így teljesen téves a 74. oldalon — 214. számú jegyzet — a Hadtörténelmi Levéltár irataira történt hivatkozás. Az iratok tartalma nem a leírtakat „erősíti”.

Magam úgy látom, hogy a témához értő lektor és szerkesztő segítsége valamint egy fél esztendő igéyzes kutató — például Budapest Főváros Levéltárában a háborús és népellenes bűnökkel vádolt és a kötetben megemlített személyek peranyagainak az „átlapozgatása” — és feldolgozó munka teljesebbé, hitelesebbé tehetné volna a kiadványt. Amely ezzel együtt és ettől függetlenül megkerülhetetlen mindazok számára, akik a fentebb már többször jelzett politikai mozgalmak, pártok történetével foglalkoznak, illetve azok története iránt érdeklődnek.

S ha már a recenzens általánosságban számos hiányosságra utalt, akkor úgy illendő, ha azokat, avagy azok egy részét konkrétan meg is nevezi, s ami elírást, tévedést, hiányosságot javítani tud, meg is teszi. S teszi ezt azért is, hogy a kiegészítései számos más munkában hasznosíthatóak legyenek, illetve ha az MSZP Táncsics Alapítványa ismét támogatná Kovács Tamás ez irányú kutatását úgy egy majdani kiadása a kötetnek teljesebb és hitelesebb lehessen!

Nézzük most a konkrét észrevételeket, lehetőségek szerint oldalszám megjelöléssel!

10–11. oldal — Kovács Tamás szerint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert a Gestapo tartoztatta le. A 12. oldalon viszont az SD. Eldöntendő, hogy melyik! Egyébként a volt belügyminiszter nem Bécsben, hanem Vöcklabruckban halt meg s ugyanúgy vitézi címmel „bírt” mint Miklós testvére és ő is 1929-ben változtatta meg a nevét.

12. oldal — Canaris, Wilhelm (Aplerbek, 1885. január 1 — Flossenbürg, 1945. április 9.) Rendfokozata tengernagy (1940. január 1.) Ellentengernagy: 1935. május 1., altengernagy: 1938. április 1. – 1944. február 13-áig állt az Abwehr élén. 1944. március 20-áig az OKW (a német véderő főparancsnoksága), majd 1944. június 30-áig a OKM (a német haditengerészet főparancsnoksága) rendelkezésére állt. 1944. július 1-je és 23-a között az OKW-nál a „kereskedelmi háború külön törzsének parancsnoka”. 1944. július 23-án a Gestapo letartóztatta. Halálra ítélték és felakasztották a flossenbürgi koncentrációs táborban. A „zongorahúr” komoly szakmunkákban nem került még említésre!

15. oldal — Gehlen, Reinhardt vezérőrnagy (Erfurt, 1902. április 3 — München, 1979. június 8.) 1946. július 15-étől az USA titkosszolgálatának a munkatársa (orosz szakértő). 1949. július 1-jétől a CIA „Gehlen elhárító szervezet” vezetője. 1956. április 1-je és 1968. április 30-a között Bundes Nachrichtendienst, (az NSZK hírszerző szervezet) elnöke. Nem szervezetet állított át, hanem szervezetet hozott létre!

15. oldal — Farkas Ferenc nemesi előneve soha nem vált családnévvé. Igaz a névmutatóban sem Kisbarnaki Farkas Ferencként sem Farkas Ferencként nem található meg.

Ha már névmutató: a nevek jelentős része nem szerepel a névmutatóban és a vitézi címmel rendelkezők döntő többségét — nem mindenkit, akad egy-két kivétel — a V betűnél lehet megtalálni. Elég furcsa „mutatózás”.

17. oldal — A magyar királyi csendőrség ún. „kettős alárendeltsége” nem magyar sajátosság. Ez az adott időszakban működő szinte valamennyi csendőrségnél így volt. A csendőrség eredetéhez kellene visszanyúlni, ennek a bemutatására, de az meghaladná egy recenzió kereteit. A lényeg: a mindenkori Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium közös „felügyelete” alá tartozott a magyar királyi csendőrség. 1921 és 1938 között a trianoni békediktátum miatt az addigi Honvédelmi, illetve Hadügy- majd ismét Honvédelmi Minisztériumi csendőrségi osztályok — HM 16., Hüm 39., Hüm 5. — a Belügyminisztérium VI. c. (1933–1935 között VII. c.) (al)osztályaként működtek. Ebben az időben a csendőrségre vonatkozó rendeleteket a belügyminiszter egy személyben adta ki. 1938 novemberétől a

Büm. VI. c. osztály e néven megszűnt és a Honvédelmi Minisztérium 20. (csendőrségi) osztálya lett. Ugyanazon feladatkörrel, vezetővel, beosztottakkal, stb. A Belügyminisztérium csendőrségi osztálya — a Büm. VI. b. — pedig 1943. január 1-jével a Büm. XX. osztály nevet „vette fel”.

22. oldal — Honvéd Vezérkar főnökség nem létezett! A hivatalos megnevezés: A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke. E „szervezetnek” voltak osztályai. Az adott osztály megnevezése helyesen: 2. vkf. osztály és nem a Hollós Ervintől ránk hagyományozott VKF/2!

Az Államvédelmi Központot nem a belügyminiszter hozta létre, hanem államfői döntés, ahogy Ujszászy István vezérőrmagyot is az államfő nevezte ki annak a vezetőjévé és nem a belügyminiszter.

25. oldal — Oltványi Imre természetesen kapcsolatban lehetett a 2. vkf. osztállyal. Az adott korban ugyanis tartalékos tiszteteket, illetve tisztjelölteket is behívtak tényleges szolgálatra az osztályhoz. Ez főleg újságírókra, színészekre volt jellemző, hiszen a 6. vkf. osztály felállításáig a nemzetvédelem- és a propaganda is a 2. vkf. osztály feladatkörébe tartozott és ott a jelzett foglalkozások képviselőit jól lehetett használni.

26. oldal — Itt az Állambiztonsági Rendészet parancsnoka Nagy Valér, míg a 23. oldalon Hain Péter —, aki mellel soha nem volt rendőr főtanácsos (viszont kormány tanácsosi címmel rendelkezett), lévén a detektív testület tagja és ott az elérhető legmagasabb „rang” a detektív főfelügyelő volt —, akkor melyik? Meglepő módon egy Nagy Valérnak tulajdonított 1944-ben elhangzott „kijelentés” jegyzete a Magyar Rendőr 1938. évi egyik számára utal!

Valóban „összehozható” ez a két időpont így? Kovács Tamásnak ugyanakkor illett volna a kijelentés valóságtartalmát megkérdőjeleznie, mivel a magyar királyi rendőrség őrszemélyzete nem több tizezer főből állt — amint azt az idézetben olvashatjuk —, hiszen az adott korszakban, amikor a legmagasabb volt az őrszemélyzeti létszám, 1944-ben az mindösszesen 12.784 főt tett ki.

Megjegyzendő, hogy a közreadott kézirat szerzőjét — Sombor-Schweinitzer Józsefet — a hivatalos kiadványok akkor már „csak” dr. Sombor Józsefként „jegyzik”.

27. oldal — Pontos idézet a csendőrség „bibliájából!” — Szervezeti és Szolgálati Utasítás a m. kir. csendőrség számára (Szut.) I. Szervezet. II. Szolgálat. Bp. 1927. (illetve ugyan ez, 1941.) Hivatalos kiadás — de hivatkozás nélkül. Az idézett rész az 1927-es kiadásban 162. oldalon, míg az 1941-es kiadásban 159. oldalon olvasható, néhány betű eltéréssel.

28. oldal — Erős kétségeket kell megfogalmazni a recenzensnek az Opris Oszkár „besúgóí javadalmazásával” kapcsolatban. A havi 2000, illetve 3000 pengő magasabb összeg volt, mint a miniszterek havi javadalmazása! A magyar királyi

honvédség legmagasabb rendfokozatú tábornokai — vezérezredes — 1943. július 1-je után, havi 1882 pengő „fizetést” kaptak s ezen összegbe a különböző pótlékok is beleszámítottak.

29. oldal — Kovács Tamás itt igyekezett meghatározni a Sombor-Schweinitzer — mint írtam ekkor már Sombor — feljegyzések keletkezési időpontját. Ezt ő 1942 végére 1943 első napjaira teszi, mondván nem szerepel benne azon esemény, amikor Kállay Miklós miniszterelnök fogadta Szálasi Ferencet (1943. január 13.). Nem tudom, hogy Kovács Tamás alaposan olvasta-e az általa közölt összeállítást, mert akkor azt tapasztalhatta volna, hogy dr. Sombor József főkapitány-helyettes az 1943. március 17-ei Pesti Újságra utal (118. oldal), a Nyilaskeresztes Párt 1943. február havi „nagytanácsi ülésére” (138. oldal), illetve a Nemzeti Újság 1943. április 1-jei számára (140. oldal.). Amennyiben igazak Sombor ezen mondatai, akkor legkorábban 1943. április 2-ra tehetjük az összeállítás készítésének első napját.

43. oldal — Gömbös Gyulánál úgy vélem lehetett volna utalni honvédelmi miniszteri tisztére, illetve azt megelőző honvédelmi államtitkári működésére, hiszen így került be a Bethlen István vezette kormányba és volt utána egyenes az útja a miniszterelnöki bársonyszékhez.

44. oldal — Kovács Tamás a szabadságvesztésre ítélt Böszörmény Zoltán (Vácegres, 1893. január 5 – ?) esetében 32 hónap, míg Sombor 26 hónap börtönbüntetésről ír. Melyik a helytálló?

45. oldal — Itt vitéz Csík László dr. (Zákány, 1890. október 30–?, kórházi osztályos főorvos, korábban a Jendrasik klinika tanársegéde, az Orvosi Kamara alelnöke) képviselőről az a közreadó jegyzete, hogy ilyen képviselő nem volt (feltételezem, pótképviselő volt Csík), később viszont — 52. oldal — megjelenik, mint képviselőjelölt.

58. oldal — Sulyok Dezső (Simaházapuszta, 1897. március 28 — New York, 1965. május 18.) 1918-ban valóban felvételt nyert a csendőrtiszti tanfolyamra, de azt nem végezte el. A Magyarországi Tanácsköztársaság időszakában hadnagyi rendfokozatban nem szolgálhatott, mivel az ún. „tanácskormány” a rendfokozatokat eltörölte.

62. oldal — Vitéz Dobó István nem címzetes csendőr altábornagy volt, „csak” címzetes altábornagy. Az a honvéd tábornok, aki a csendőrség vezetői közé került — általában a csendőrség felügyelője, annak a helyettese, a csendőrség felügyelője mellé beosztott tábornok — nem került át a csendőrség állományába. Egyébként a tábornoki kar egységesnek számított. Dobó esetében talán érdemes lett volna megjegyezni, hogy nyugállományba kerülése után a Magyar Nemzetiszocialista Párt Hungarista Mozgalom „Alkotmány és Fegyelmi Birósága” elnöke volt.

64. oldal — Dr. Törek Gyéza halálozási adatai — ellentétben a jegyzetben közltekkel — a következők: Luzern (Svájc), 1961. szeptember 14.

66. oldal — Biharvári — más írásmód szerint Biharváry (Bél, 1894. –?) Gusztáv itt bányaigazgató, a 42. oldalon, szolgálaton kívüli százados. A kettő természetesen nem zárja ki egymást, de hasznos jelezni a két személy azonosságát!

69. oldal — Rátz (eredetileg Rác) Kálmán (halálozási ideje: Bischofzell (Svájc), 1951. július 13.) 1932-től várakozási illetékel szabadságon volt — világháborús sebesülései miatt — és mint őrnagy 1934. szeptember 1-jével került nyugállományba. Orosz ügyekben Horthy Miklós kormányzónak „tanácsadója” is volt és 1944 szeptemberében ő került szóba, mint a Moszkvába küldendő magyar delegáció vezetője. Egykori alakulata számozásával kapcsolatban megjegyzendő, hogy az ezred jelölés mindig arab és nem római számmal történik.

70. oldal — Kovarcz Emil (Iregpuszta, 1899. február 5. (más források február 4-ét adnak meg). Mint őrnagy került 1939. május 1-jével nyugállományba. Utolsó beosztása a Központi Híradóiskolában volt (1938. november 1 — 1938. november 30.) és azt követően a nyugállományba helyezés előtti „szabadságát töltötte”. 1931. november 1-jétől 1936. június 30-áig volt a Ludovika Akadémia tanára, melyet követően 1936. július 1-je és 1938. július 31-e között a budapesti 1. vegyesdandár parancsnokságon szolgált és került 1938. augusztus 1-jével ismét a Ludovika Akadémiára és onnét 1938. november 1-jével a Központi Híradóiskolára. 1944 végén, szolgálaton kívüli viszonyban nevezte ki ezredessé Szálasi Ferenc.

73. oldal — Brinze György, temesszlatinai (Szege, 1902. március 24. – Caracas, 1967 után) nyugállományú vezérkari százados. A második világháború éveiben ismét szolgált, 1944. november 27-én vezérkari őrnaggyá nevezték ki.

77. oldal — Mokcsay Dezső (Ungmogyorós, 1886. október 29. — Bp., 1943. február 8.)

80. oldal — Tatár (az emigrációban Tarjányi) Imre (halálozás ideje: Markdorf (NSZK), 1995. augusztus 14.)

81. oldal — Dr. Matolcsy Mátyás (Bp., 1905. február 24. — Bp., 1953. június 20.)

Dr. Maróthy (Meisler) Károly (Keszthely, 1897. június 8 — Buenos Aires, 1964. szeptember 7.) Dr. Csia Sándor (Hegybánya, 1894. február 4 — Bp., 1946. március 19.) Kovács Tamás sajnos összetévesztette dr. Csia Sándor (Nyíregyháza 1885. március 13 – Zürich, 1962. december ?) főorvossal és a két személy adataiból „gyúrt össze” egy jegyzetet! Gál Csaba (Bp., 1892. október 14. — Bp., 1946. június 25.) Vitéz Zsengellér József (Cegléd, 1896. december 8. –?) itt őrnagy. Ő 1939-ben nem lehetett tényleges állományú tiszt. Egyébként nyugállomány csendőr százados volt.

85. oldal — Temesváry László (Bp., 1896. január 18 – Bad Aussee (Ausztria), 1974. augusztus 28.)

88. oldal — Gyertyánffy (eredetileg Gyertyánfi) Kornél (Hosszúág, 1899. október 8 –?), 1938. május 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy. 1939-ben már nyugállományban.

90. oldal — Dr. Koródy Tibor (Bp., 1904. – Bp., 1974. szeptember 21.) A második világháború után Argentínába emigrált, majd hazatelepült Magyarországra.

93. oldal — Vitéz ómoravicai dr. Imrédy Béla (Bp., 1891. december 29 – Bp., 1946. február 28.)

96. oldal — Vitéz Magasházy László, aki 1919-től több mint másfél évtizedig volt Horthy Miklós szárnysegéde, később a m. kir. „Bem József” 1. honvéd lovas tüzérezred parancsnoka, illetve a m. kir. méneskar felügyelője, soha nem töltött be semmiféle kormányzati posztot.

99. oldal Bodor Márton (Nagykörű, 1887. – ?), géplakatos. Dr. Boér Ágoston (Vác, 1893. szeptember 23. –?), nyugalmazott követségi titkár.

100. oldal — Vitéz Ruskay (1928. október 31-éig Ranzenberger) Jenő a Kovács Tamás által megadott formában soha nem használta a nevét. Az Országos Légvédelmi parancsnoki beosztásánál véleményem szerint fontosabb volt a Honvédelmi Minisztérium VI-2. (későbbi nevén 2. vkf.) osztály vezetői beosztása (1928. november 15 – 1933. május 1.).

111. oldal — Vitéz Henney (eredetileg Hannel) Árpád (Eperjes, 1895. szeptember 24 – Kitzbühel (Auszria), 1980. május 21.) szolgálaton kívüli altábornagy. Mint alezredes vált ki a tényleges szolgálatból és nyilas-hungarista hatalomátvételt követően nevezte ki Szálasi Ferenc altábornaggyá, szolgálaton kívüli viszonyban.

Joachim von Ribbentrop neve így irandó, és ha a külügyminiszteri tisztére utalunk, akkor annak „időtartama” 1938. február 4 – 1945. április 29. Hitler ugyanis „végrendeletében” felmentette tisztéből.

118. oldal — Dr. Budinszky László (Bp., 1895. október 24 – Bp., 1946. március 9.)

Bornemissza Gábor (Munkács, 1891. augusztus 14. (másutt 15.) – München (NSZK), 1975. március 4.). Jobboldali újságíró, a Virradat főszerkesztője, számos jobboldali egyesület és szervezet vezetőségének tagja.

Vajna Gábor nem „kémelhárító” volt, hanem a balatonfüzfői löporgyár igazgatója. Vezérkari ezredessé szolgálaton kívüli viszonyban nevezte ki Szálás a hatalomátvétel után.

134. oldal — Dr. Tauffer Gábor (Balmazújváros, 1884. – ?), okleveles gyógyszerész és ügyvéd.

Az oldalszámok szerint felsorolt kiegészítésekhez még néhány apróság: Rajk Endre (halálozás ideje: Kronach (NSZK), 1960. szeptember 8.) Omelka Ferenc (Bp., 1899. november 18.) Bogyay Arthur, várbogyai és nagymádi (Zalahaláp,

1876. december 19 – ?) nyugállományú ezredes. 1919–1921-ben a Nemzeti Hadsereg repülőcsapatainak a parancsnoka. Mosonyi Győző (Bp., 1905. október 26 – ?) százados (1939. november 1.), a légi erők állományában. Vitéz Taby Árpád (Nyitragerecsér, 1896. július 16 – St. Georgen (Ausztria), 1973. augusztus 21.) Az 1920-as évek elejétől 1927 végéig csendőrtisztként, majd a testőrtisztként szolgált. 1939. január 1-jével, mint őrnagy került nyugállományba. 1956. október 26-án szabadult Vácról, fegyverrel harcolt a forradalomban, majd annak leverését követően 1956. november 26-án Ausztriába távozott. Lövétei Barcsay Árpád (Segesvár, 1882. augusztus 26 – Verviers (Belgium), 1955. június 15.), nyugállományú csendőr alezredes. Szálasi Ferenc 1945-ben a nyugállományban ezredessé nevezte ki. Andréka Ödön (Piszke, 1899. – Bp., 1968. szeptember 7.). Máté-Törék Gyula (Losonc, 1887. április 17 – Gödöllő, 1957. szeptember 23.). Széchényi Lajos gróf (Erdőcsokonya, 1902. október 28 – Buenos Aires, 1963. június 21.). Payr Hugó (Bp., 1888. augusztus 24 – Bp., 1976. május 18.). Grieger (másutt Griger) Miklós (Körmöcbánya, 1880. november 22 – Bp., 1938. február 28.)

A többször említett dr. Hetényi Imre főkapitány-helyettes esetében — aki egy időben, egy személyben a „m. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya, államrendészeti osztálya és útlevelesztálya” vezetője is volt — kényszer nyugállományba helyezésről nem igazán beszélhetünk. 1938-ban, nyugállományba kerülésekor ugyanis már 67 éves volt. Az ilyen életkorig tartó közzszolgálati alkalmazás szinte példa nélküli volt a két világháború közötti korszakban.

A katonatisztként említett Szelepcsényi valószínűleg azonos Szelepcsényi Tiborral (?), (1916. február 19 – ?), akit 1937. augusztus 18-án avattak gyalogsági hadnaggyá a Ludovika Akadémiáról, míg a nyugállományú őrnagy Tóth Béla (Debrecen, 1897. –?). Voigt Ede (Csösz, 1897. –?), Péntek István pontos halálozási adatai: Tököl (rabkórház), 1963. január 13.

Végezetül még valamit a levéltári jelzetekhez: hasznos lett volna, ha Kovács Tamás a jól kialakult gyakorlat szerint első előforduláskor megadja a Magyar Országos Levéltár K-149, K-153, K-583, stb., vagy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, A, V., O jelű fondjainak a nevét — természetesen erre sor kerülhetett volna a Forrásjegyzék-ben is —, hiszen nem biztos, hogy a könyv minden olvasója kiismeri magát a levéltárak „jelzet világában”. Nem lett volna haszontalan egy rövidítésjegyzék sem, mert ma már nem olyan természetes, hogy mindenki tudja mit is takar a BSZKRT.

Szakály Sándor

Mindig nagy érdeklődéssel és odafigyeléssel olvasom földim, Szakály Sándor könyveit, cikkeit, recenzióit, bárhol is jelenjenek meg. Könyvemről írt recenzióját, talán érthető okból, még inkább érdeklődéssel olvastam. Soha nem gondoltam, hogy hibátlan a kötet, ezért köszönöm megjegyzéseit és kiegészítéseit. Például: valóban nem tudhatja mindenki, hogy a XIX-J-1 jelzet az 1945 utáni külügyminisztériumi anyag levéltári jelzete, s hogy a Sombor-féle feljegyzés az ún. „*Béke előkészítő*” anyagban található meg. A névmutatónál valóban figyelnem kellett volna a kiadóra, hogy a vitézeket ne a „v” betűnél helyezze el... Ígérem, ha lesz második kiadás, kijavítjuk a hibákat. Nem akarok azzal „védekezni”, hogy a forrás gyakorlatilag évtizedek óta ismert (vö.: *Lackó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944.* Budapest, 1966.), s 1989–90 után senkit nem akadályoztak (volna) meg abban, hogy teljes terjedelmében publikálja a feljegyzést. Jómagam örömmel tettem, és félig-meddig személyes sikernek könyveltem el, hogy végre volt egy olyan szervezet, amely nem csak szóban, hanem anyagilag is támogatta ennek az alapvető forrásnak a kiadását, a szélesebb közvéleménnyel való megismertetését.

Szakály Sándor recenziójában vannak olyan pontok, amelyekre reagálni szeretnék, illetve amelyekkel vitatkoznék. Általában azt gondolom, hogy egy ilyen jellegű munkában nem lehet minden információt pár soros lábjegyzetekbe beletömöriteni. Ezt egyszerűen nem viseli el a műfaj. Számos, a Sombor-Schweinitzer féle feljegyzésben szereplő személyről szinte könyvnyi, egyesekről már-már könyvtárnyi (Horthy Miklós, Adolf Hitler, Gömbös Gyula) szakirodalom jelent meg, s nyilvánvaló, hogy nem lehet ezek főbb adatait egy az egyben beleírni egy-egy lábjegyzetbe. A másik végletet az „átlagemberek” tucatjai jelentik, akiknek nevei nem ismertek még a szűkebb szakmai berkekben sem, nemhogy életútjukat feldolgozták volna. Arról nem is szólva, hogy azonosításuk sem mindig és feltétlenül egyszerű feladat. Megjegyzem, hogy az eredeti forrásban található számos név esetén bizony nem mindig lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a hasonló hangzású és/vagy írású nevek egy és ugyanazon személyt takarják. Magyarán: maga Sombor-Schweinitzer, vagy aki gépelte az anyagot szintén elütött, elüthetett személyneveket, arról nem is szólva, hogy az anyagból hiányzik (elveszett? ellopták? elvitték?) jó néhány oldal. Jómagam nem mertem belemenni egy ilyen találgatósdiba. Ezt a forrás előtt lévő szerkesztői megjegyzéseknél jeleztem is a Kedves Olvasóknak.

Szakály Sándor igen terjedelmes recenziójának lényegi eleme volt a felhasznált levéltári források kritikájának hiánya. Hadd jegyezzen meg, hogy szerintem általában minden forrást kritikával kell olvasni, származzanak azok bármelyik levéltárból, vagy bármely országból, nem is szólva a ma oly népszerű (élet)interjúkról. Készítettem egy kisebb statisztikát, mely szerint a könyvben szereplő 348 lábjegyzet közül 57 hivatkozik primer levéltári forrásra, a többi magyarázó jegyzet, illetve könyvekre utal. Az előbb említett 57 jegyzetből 24 származik az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (ÁBTL), a többi más őrzőhelyekről például, az United States Holocaust Memorial Museumból. A lábjegyzetek nagyobbik fele, 29 darab, a Magyar Országos Levéltár anyagára utal, köztük a különböző szélsőjobboldali mozgalmakra vonatkozó, megmaradt eredeti anyagokra. De térjünk vissza egy mondat erejéig még az ÁBTL-s forrásokhoz! A valóban gyakran, sokszor és sokat kritizált vizsgálati (V jelzésű) dossziéokra való utalások száma a kötetben 7, s ezekre is elsősorban más források kontrolljaként vagy megerősítéseként hivatkoztam, s igyekeztem kerülni az '56 után keletkezetteket. Pontosan azok miatt az okok miatt, amelyekre Szakály Sándor is utal recenziójában, bár magam KATPOL-os forrásokat nem is használtam... Másrészt megjegyzem, hogy 1945 után a BM, illetve a különböző néven futó „politikai rendőrségek” előszeretettel gyűjtötték be az „előző rendszer” időszaka alatt keletkezett iratokat, s csatolták hozzá egy-egy aktához. Így számos, ilyen értelemben kortárs, primer forrás található a Horthy-korszakra vonatkozóan a volt belügyi (RPO, ÁVO, ÁVH, II. BM. Főosztály, BM III. főcsoportfőnökség) iratok között. Lehet, hogy hiba volt ezt külön nem jelezni.

Recenzensem jó néhány megjegyzésével egyszerűen nem tudok mit kezdeni. Például a „sztárbesúgó” Opros Oszkár-ra vonatkozóan számos forrás áll a kutatók rendelkezésére mind az ÁBTL-ben, mind pedig a Hadtörténelmi Levéltárban. Hetényi Imre nyugdíjba vonulásához pedig csak annyit fűznék, hogy bírálóm logikája szerint akkor már jóval korábban nyugdíjba kellett volna küldeni a főrendőrt, hisz elég idős volt már...

Kovács Tamás

Tartalom

Forrásközlések

Korpás Zoltán:

- I. Ferdinánd levelezése V. Károly melletti követével,
Juan Alonso de Gámizzal (1542–1556)
II. közlemény (1545–1556) 309

Tóth Hajnalka:

- A „tatár kán” és Batthyány II. Ádám
A Krími Kánság hadereje Buda alatt 1686-ban 372

Könyvismertetés

- Korpás Zoltán: V. Károly és Magyarország. Magyarország
V. Károly oszmánellenes politikájában, 1526–1538
— *Ism.: Kenyeres István* 387

Forrásközlés, illetlen nagyvonalúsággal

- Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer
József feljegyzése a szélsőjobbaldali mozgalmakról, 1932–1943.
A bevezetőt írta és jegyzetekkel ellátta: Kovács Tamás
— *Ism.: Szakály Sándor* 397

Kovács Tamás:

- Válasz Szakály Sándor bírálatára 407

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.